

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2016–2018**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Gajzlerová

**Historický vývoj Melantrichu jako vydavatelského a
nakladatelského koncernu se zaměřením na vrcholné
období 1. republiky**

Praha 2018
Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Hugo Schreiber

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES
2016–2018

MASTER'S THESIS

Eva Gajzlerová

**Historical development of Publishing House Melantrich
as a publishing corporation focusing on the
prosperous period of the First Czechoslovak Republic**

Prague 2018
The Master's Thesis Work Supervisor:
PhDr. Hugo Schreiber

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 4. března 2018

.....

Anotace

Diplomová práce se zabývá vznikem, okolnostmi, problematikou fungování a celkového postavení společnosti Melantrich po celou dobu jeho existence; a to vzhledem k tržním a společenským podmínkám dané doby.

Práce analyzuje Melantrich z hlediska vývoje, činnosti, rozebírá produkci knižní i periodickou, vyzdvihuje významné osobnosti působící v tomto vydavatelském domě a pojednává o kulturněpolitickém postavení a významu Melantrichu pro českou společnost. Přináší kompaktní pohled především na vrcholné období Melantrichu, tj. na období první republiky.

Práce je postavena na teoretickém poznání, na analýze dostupných materiálů, na vzájemné komparaci s dalšími významnými nakladatelstvími v období první republiky. Poskytuje ucelené poznatky a zodpovídá otázky přínosu, úspěchu, odlišností a vymezení Melantrichu.

V závěru jsou nejen formulovány výsledky poznání, ale je zde také připojena krátká úvaha o existenci a významu nakladatelství v podmínkách dnešního světa, včetně představy budoucnosti.

Klíčová slova

Aventinum, časopisy, knihy, Melantrich, nakladatelství, noviny, vydavatelství, první republika, Šalda, tisk, tiskoviny, Topič, Vilímek.

Annotation

This thesis deals with establishment, circumstances, problematics of business performing and general position of Publishing House Melantrich during the whole time of its existence. The study considers marketing and social conditions of that particular time.

This thesis analyzes Melantrich from the perspective of its development and activity, it discusses both book and periodical publications production. It points out leading personalities involved in this publishing company and it also discusses its cultural and political position, and the importance of Melantrich for Czech society. It presents compact view mostly on the prosperous period of Melantrich, i.e. the First Czechoslovak Republic.

The work is based on theoretical research, on existing publications analysis, mutual comparison with other significant publishing houses in the First Czechoslovak Republic. It provides compact knowledge and answers questions of contribution, success, differences and definition of Melantrich.

In the conclusion, there are not only defined research results, but there also is a short study about the existence and importance of a publishing house in today's world conditions, including some idea about the future.

Key words

Aventinum, magazines, books, Melantrich, publishing house, newspapers, the First Czechoslovak Republic, Šalda, printing, publications, Topič, Vilímek.

OBSAH

ÚVOD	8
1 KNIŽNÍ TRH A NAKLADATELSKÁ ČINNOST	10
1.1 Knižní a nakladatelská kultura u nás – stručný přehled od počátků až po zlatý věk	12
1.2 Cenzura, zakázané knihy a další omezení	16
1.3 Základní pojmy a specifická názvosloví	19
2 NAKLADATELSTVÍ MELANTRICH	24
2.1 Doba a okolnosti vzniku Melantrichu	24
2.1.1 Proč právě Melantrich? (Před)válečný vývoj	26
2.1.2 Česká strana národně sociální	29
2.2 Éra první republiky – zlatá léta	32
2.2.1 Ústřední sídlo palác Hvězda a vznik filiálek	35
2.2.2 Technické zázemí	40
2.2.3 Film, hudba a další akvizice	44
2.2.4 Osobnosti v čele koncertu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík	47
2.3 Melantrich v období protektorátu	52
2.4 Poválečná léta, socialismus	56
2.5 Změny po roce 1989 a zánik koncertu	58
3 PRODUKCE NAKLADATELSTVÍ MELANTRICH	61
3.1 Edice	63
3.2 Sebrané spisy	70
3.3 Publikace mimo edice	72
3.4 Bibliofilie	73
3.5 Noviny	75
3.6 Časopisy	79
3.7 Kmenoví autoři, redaktori, výtvarníci, umělci	82
4 PRAŽSKÉ NAKLADATELSKÉ DOMY V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY	85
4.1 Aventinum	87
4.2 Josef R. Vilímek	90
4.3 F. Topič	93
5 KOMPARACE NAKLADATELSTVÍ	99
5.1 Melantrich a Aventinum	99
5.2 Melantrich a Josef R. Vilímek, F. Topič	102

ZÁVĚR	106
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	109
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	113
SEZNAM PŘÍLOH	114

ÚVOD

Téma historického vývoje, analýzy produkce a komparace nakladatelství a vydavatelství Melantrich jsem si zvolila, na rozdíl od tématu bakalářské práce zaměřené na sociálně-patologický jev domácího násilí v naší společnosti, s ohledem na své stávající povolání, ale podstatnou roli hrál při výběru také osobní zájem.

Pracuji v jedné z největších tiskáren v České republice, která je dnes sice součástí nadnárodní společnosti, ale zároveň má vlastní, úspěšnou dlouholetou tradici, s přímou návazností na prvorepublikové polygrafické podniky.

Vzhledem k prostředí, ve kterém se běžně pohybuji, a tudíž nejen striktně z hlediska své profese se neustále dostávám do kontaktu s pracovníky tiskáren, nakladateli, vydavateli, grafiky, obchodníky, knihkupci či reklamními pracovníky. Problematika existence, tj. technologií, výrobního chodu i ekonomická a zákonná stránka činností, následné otázky distribuce i samotného prodeje, to vše patří do sféry, která je pro mne každodenní součástí pracovního světa a zároveň mne také zajímá.

V rámci své diplomové práce jsem se proto zaměřila na firmu z oboru, s tradicí a značným věhlasem; a Melantrich takový bezesporu byl, zvláště ve svém nejúspěšnějším období – v čase první republiky. Nelze však psát o Melantrichu a zcela opominout počátky a samotný vrchol nakladatelské činnosti či komplikace, omezení a další nesnáze provázející tento obor, resp. propojené oblasti nakladatelské/vydavatelské činnosti a knižního trhu. Vzhledem k dlouhému časovému úseku fungování Melantrichu je také opodstatněné charakterizovat a ozřejmit v souvislostech vývoj společnosti, především v politických aspektech v daných obdobích.

Cílem práce je přinést ucelený, avšak specifický pohled na Melantrich, což tomuto tématu navrací opět aktuálnost, a posoudit vývoj této společnosti; současně analyzovat vymezení Melantrichu jak z úhlu produkce¹ na trhu, tj. knižním i nakladatelským², tak ze samotné podstaty společnosti co se týče jejího kulturně-politického postavení, vlivu a významu pro soudobou společnost. Aby však bylo možné dospět k těmto hodnocením a relevantně je zodpovědět, je vhodné, kromě analýzy produkce, provést také komparaci s obdobnými nakladatelskými domy činnými ve vrcholné etapě existence Melantrichu.

---

¹ Charakterizována a následně porovnávána je periodická i knižní produkce Melantrichu.

² Definování pojmů nakladatelství a vydavatelství resp. nakladatelská a vydavatelská činnost viz kapitola 1 Knižní trh a nakladatelská činnost, podkapitola 1.3 Základní pojmy a specifická názvosloví, s. 19.

Kromě utřídění a prozkoumání, s ohledem na zvolené téma, primárně domácí odborné literatury, periodik a dobových dokumentů, zahrnuje závěr práce také výsledky některých typů analýz, které byly vhodné a osvědčily se: komparativní, vztahová a kauzální analýza³.

Struktura práce je kompaktní, první z kapitol je úvodem do problematiky nakladatelské činnosti a vývoje knižního trhu, předkládá definování specifických pojmů a názvosloví. Druhá kapitola je zaměřena na samotné nakladatelství Melantrich, na historické dimenze, vývoj a rozvoj společnosti, osobnosti i poválečné a porevoluční změny. Třetí kapitola analyzuje knižní a periodickou produkci Melantrichu, neopomíjí ani autory a grafiky, kteří své jméno na delší čas spojili právě s tímto nakladatelstvím. Čtvrtá kapitola představuje nakladatelské domy v době první republiky a poukazuje na dobový kontext. Závěrečná pátá kapitola pak slovně i pomocí přehledných tabulek ukazuje komparaci zvolených nakladatelství vůči Melantrichu.

Práce, pojata v teoretické rovině, by tudíž měla dát odpovědi především na několik základních otázek. Jaké místo na trhu Melantrich zastával a jak se vymezoval vůči své konkurenci? Jak ho vnímala společnost a co bylo jeho přínosem? Co vše ovlivňovalo jeho úspěšnost, ale také zároveň vznik/vývoj/zánik?

---

³ Komparativní analýza – srovnání, stanovení shod a rozdílů mezi získanými fakty, vztahová analýza – objevení závislostí mezi fakty, tj. vztahy v kontextu politickém, společenském apod., kauzální analýza – nalezení příčinných souvislostí, tj. proč se stal určitý jev.

1 KNIŽNÍ TRH A NAKLADATELSKÁ ČINNOST

Vynález novodobého knihtisku v polovině 15. století změnil svět. Po obdobích experimentování s reprodukčními technikami tu byla náhle převratná možnost rozmnožování kopií textu. Vzdělaný mohučský zlatník a brusič drahokamů tak vstoupil do dějin; jméno Johann Gutenberg⁴ se stalo synonymem nejstaršího způsobu tisku – na principu technologie tisku z výšky, za pomoci lisu (knihtiskařského), matric a kovových písmen⁵.

Postupu technologie knihtisku⁶ napříč zeměmi se nedalo zabránit, ale celý proces jeho vývoje byl, především v počátcích, ovlivňován mnoha faktory (politickými, ekonomickými, společenskou diverzifikací i zájmovými skupinami – církev, světské kruhy, reformisté a humanisté atd.). Knih tisk byl však vítán, všeobecně přijat a formování a vliv na společnost pomocí jeho výsledných produktů tak bylo jen otázkou času.

K prvním tiskům náležely církevní tisky, v důsledku čehož došlo a) ke stabilizaci liturgické literatury, b) k laicizaci církevních výkladů a chápání liturgických textů širokou veřejností, c) k ekonomické podpoře a tím rozvoji tiskáren (církevní instituce, zvláště v počátcích, byly pravidelnými a jistými zadavateli)⁷.

S nástupem novověku však dochází k postupnému oslabování světské, ale především církevní autority, nastupují nové myšlenky, reformisté; vzhledem k postupnému rozšiřování knihtisku, masovému využívání knih (zvláště měšťanské kruhy zvyšovaly poptávku), knihy usměrňují náboženský, politický i vzdělanostní život společnosti, ale již také přispívají k zábavě.

V této době, kdy je poptávka po informacích včetně obchodních, po zprávách a událostech, kdy znalost písma zasahuje již do všech vrstev obyvatelstva, kdy se tiskárny stávají společenskými centry života, jsou naplněny všechny předpoklady také pro vznik periodického tisku⁸.

---

⁴ Vlastním jménem Johannes Gensfleisch zur Laden (1397–1468). Vynález knihtisku spojený s jeho jménem je datován cca k roku 1447.

⁵ Nová technologie přinesla oboustranný tisk ve vysokém počtu z jedné formy, využití ručního knihtiskařského lisu a princip sazby kovových odlévaných a rozebíratelných resp. sestavitelných písmen. Tisk z výšky prošel výraznými obměnami, ale dodnes patří k nejvíce užívaným způsobům tisku.

⁶ Technologie nabyla smysluplnosti především v okamžiku, kdy došlo k dostatečnému zlevnění papíru.

⁷ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 463 - 465. ISBN 80-7277-312-7.

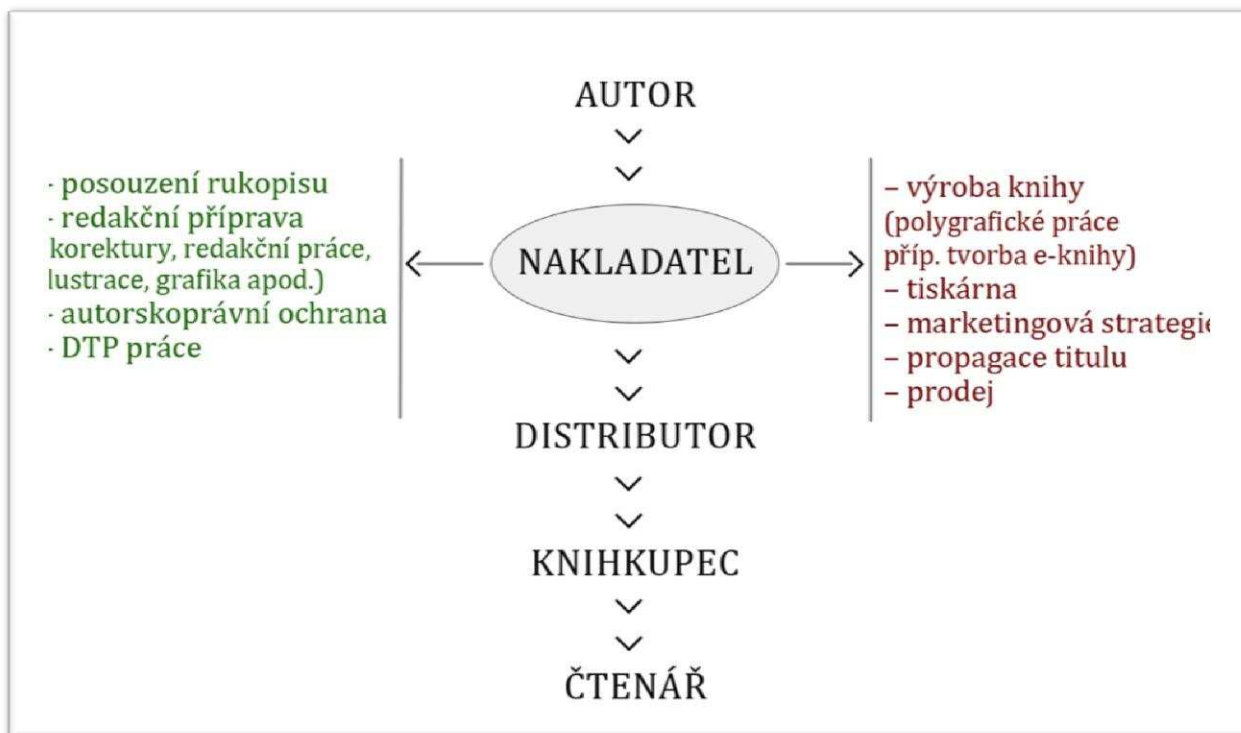
⁸ VERNER, P. *Historie mediální komunikace*. Praha: UJAK, 2013, s. 11 - 12. ISBN 978-80-7452-027-3.

Po několik století bylo běžné, že tiskař zastával i další funkce a činnosti spojené s provozem tiskárny a tiskařským oborem; tiskař měl nakladatelské a vydavatelské povinnosti, vzhledem ke své vzdělanosti býval často i autorem mnohých spisů, překládal, kontroloval a upravoval texty (byl tedy i editorem a korektorem) a také zastřešoval chod tiskárny po stránce organizační či se orientoval i v technických záležitostech. Takové tiskárny však byly mnohdy žánrově nevyhraněné, často i vágní.

Vedle toho se však jednotlivé profese vyvíjely i jako samostatné, např. nakladatelské a vydavatelské činnosti byly výdělečné a představovaly propojení a regulační orgán mezi čtenářem a samotnou tiskárnou, spolupracovaly s okruhem tiskáren v okolí; resp. zajišťovaly konsenzus a identifikovaly se s knihkupectvím.

Z hlediska času a vývoje společnosti i těchto činností a navazujících oborů (legislativa, ekonomické podmínky, vznik redakcí a vyčlenění dalších profesí, rozšířená distribuce a prodej, vznik propagace apod.) si lze dnes představit specifickou úlohu nakladatele v procesu vzniku knihy takto:

Obrázek 1: Subjekty a stadia procesu vzniku knihy z hlediska nakladatele/vydavatele

Zdroj: Eva Gajzlerová, 2017 (vlastní zpracování)

1.1 Knižní a nakladatelská⁹ kultura u nás – stručný přehled od počátků až po zlatý věk

K prvopočátkům nakladatelské činnosti na našem území není dostatek údajů, lze ale předpokládat, že prvotisky tzv. inkunábule vznikaly především externími náklady a spoluprací mezi tiskaři, knihkupci, šlechtou, bohatými měšťany či církví. Právě spoluprací tiskárny a čtyř měšťanů vzniklo roku 1488 i nejstarší tištěné dochované dílo v českém jazyce – Pražská bible¹⁰.

Tiskaři či nájemci tiskáren byli v průběhu let nazýváni různě: impresori, presaři, kněhtlačitelé, typografové, drukaři, intermiteři, kočovní tiskaři¹¹, mistři černého řemesla... Někdy se vžil i název čistě německý – např. Briefdrucker¹².

Český knihtisk, tj. tiskařská výroba, byl propojen s knižním trhem osobou výrobce - tiskaře, což byl model, který se v našich zemích (a především v regionálních tiskárnách) prosadil dlouhodobě. Výrobce byl tedy zároveň i sám sobě nakladatelem, kromě toho zastával často i další profesní pozice. Avšak v okamžiku převahy provozních nákladů nad vlastními zdroji byl tiskař nucen hledat finanční výpomoc. Situace se začala postupně měnit až zhruba od poloviny 17. století, kdy se začala rodit silná nakladatelská sféra,¹³ která stále více určovala a spoluvytvářela čtenářský vkus.

Mužem mnoha profesí, výraznou společenskou osobností a tiskařským a nakladatelským odborníkem evropského významu byl v 16. století pražský měšťan, příslušející ke Starému Městu, Jiří Melantrich z Aventýna¹⁴. Ve své době měl v Praze největší tiskárnu a základ jeho ediční činnosti sestával z náboženských spisů (opakovaně vydal i tzv. *Bibli Melantrichovu* čili *Melantrišku*), humanistické literatury a odborných spisů (školní učebnice, slovníky, právnická literatura). Tiskl v několika jazycích a proslul nejen svou vzdělaností, ale i jako zručný tiskař, všestranný nakladatel s osobně vypracovaným nakladatelským programem a předem stanovenou strategií vydávaných knih; zvláště ceněno bylo jeho řemeslné zpracování knih a také přínos pro typografii. Působil přes tři desetiletí a kromě Bible je jeho nejznámějším

⁹ Užíváno pro zjednodušení pojmu nakladatelství vzhledem k prolínání činností; pouze v případě speciální činnosti vydavatelské tento pojem uváděn samostatně a činnost konkretizována.

¹⁰ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 615 - 617. ISBN 80-7277-312-7.

¹¹ Intermieter – z latiny, tiskař, který tuto činnost měl jako vedlejší, občasnou a vykonával ještě další profesi jako hlavní. Kočovní tiskaři – neměli stálou provozní budovu, putovali.

¹² PAVLÁT, L. *Tajemství knihy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982, s. 51 - 54. Bezplatná prémie 18. ročníku KMČ. 13-981-KMČ-82.

¹³ Nakladatelé – velmi často se jednalo o dynastie, které položily základ velkých nakladatelských domů, tak tomu bylo např. i v Německu či Nizozemsku.

¹⁴ Vlastním jménem Jiří Černý z Rožďalova (1511 - 1580).

počinem spolupráce s italským lékařem a botanikem Pietrem Andreou Mattiolim, jejímž výsledkem bylo české a německé vydání *Mattioliho Herbáře*¹⁵. Po smrti Jiřího Melantricha pak na jeho dílo úspěšně navázal Adam Daniel z Veleslavína¹⁶.

Politická nestabilita a národnostní heterogenost obyvatelstva, včetně působnosti mnohých cizinců v tiskařské a nakladatelské činnosti byly pak projevem od počátku 17. století, což se odrazilo dlouhodobě jak v kooperaci, tak ve výsledku i v samotné publikační činnosti, zaměřené především na cizojazyčné produkty. Zvláště nepříznivý vliv měla nejen na vývoj tiskařského a nakladatelského řemesla doba po Bílé hoře¹⁷; mnozí nekatolíci či příznivci českých stavů byli nuceni odejít do emigrace, jiní se stáhli do ústraní, další přijali pod nátlakem katolickou víru, klesla produktivita a kontinuita tiskáren či se v nich zvýšil vliv církve (např. jezuitů¹⁸). Z Prahy se stala provincie a politické centrum a dění se přesunulo do habsburské Vídně.

Nelze však jednoznačně tvrdit, že čeština na našem území nebyla upřednostňována nebo že ustoupila výrazně do pozadí. V ekonomickém vývoji šlo o to, že knihy tištěné česky pro běžného čtenáře přinášely v této době výrobcům a nakladatelům malý zisk, proto byly jednotlivé tituly vydávány v nízkých nákladech; naopak literatura cizojazyčná (německá, latinská atd.) a zvláště ta vzdělávacího charakteru, náboženská, umělecká či hudební měla své jisté zájemce i na mezinárodním knižním trhu a mezi bohatší vrstvou obyvatelstva¹⁹.

O to větší význam pak pro českou kulturu, jazyk i národ (národní uvědomění), měl nástup první generace obroditelů čili národních buditelů a jejich předchůdců, kteří se již koncem 17. století zasloužili např. o tisk několika učebnic pečujících o český jazyk. Z řad tiskařů a nakladatelů pak významné postavení vzhledem ke svému postoji k jazyku, kultuře a národu zaujímají např. Daniel Michálek, Jan Karel Jeřábek, František Antonín hrabě Špork, Karel František Rosenmüller, Jan Nepomuk Ferdinand Schönfeld, Václav Matěj Kramerius...

---

¹⁵ Herbář Pietra Andreje Mattioliho přeložil do češtiny a některé části rozšířil Tadeáš Hájek z Hájku – osobní lékař císaře a všestranný renesanční vědec; jde o unikátní dílo po stránce řemeslné (obsahuje 200 kusů dřevorytů zobrazujících rostliny), ale také z hlediska financování – několikatisícový náklad byl podpořen - vzhledem k předpokládanému zájmu - 300 kopami českých grošů, což odhlasovali čeští stavové. Jiří Melantrich Herbář vydal roku 1562.

¹⁶ Adam Daniel z Veleslavína (1546-1599), zeť Jiřího Melantricha z Aventýna, svou činností ovlivnil českou společnost a literaturu; přispěl výrazně k rozvoji českého jazyka.

¹⁷ Bitva na Bílé hoře (1620) – porážka české stavovské armády a ukončení českého stavovského povstání.

¹⁸ Jezuité ovlivňovali chod více tiskáren, sami však výrazně do knižní kultury v českých zemích zasáhli svou pražskou Tiskárnou jezuitskou, která fungovala až do zrušení řádu v roce 1773 v Klementinu. Kromě publikací rekatolizačního programu však tiskli také učebnice např. i Jana Amose Komenského. Konkurenci představovala silná institucionální Tiskárna arcibiskupská.

¹⁹ VOIT, P. *Knihtisk 17. a 18. století*. Verze 1.0. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2008, s. 9 - 10. [online]. [cit. 11. 12. 2017] Dostupné z: http://uisk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Knihtisk-17.-a-18.-stolet%C3%AD_Voit.pdf

Produktivita tisku sice u nás během 18. století oproti minulosti vzrůstala, a to tisku periodického i neperiodického, přesto však z mnoha důvodů (nepříznivý vliv měla např. pravidla josefinského *Řádu pro knihkupce*) domácích knih pro zákazníky byl celoplošně nedostatek a na trhu se začalo prosazovat importované zboží. Kvantitativní podstav a snížení poptávky čtenářů o domácí zboží však bylo způsobeno také růstem ceny papíru a u aristokracie hrálo svou roli dědictví minulosti – převažující zájem o cizojazyčnou literaturu, považovanou za kvalitnější a adekvátní. Situace ve společnosti se však stále vyvíjela. Koncem 18. století začaly vznikat první čítárny a čtenářské spolky, jejich fungování však bylo – zvláště v počátcích – problematické.

S nástupem první etapy národního obrození je již mezi intelektuály a pokrokovou šlechtou patrný zvyšující se zájem o český jazyk, ale nejen o něj, také o českou kulturu, práva a svébytnost. Změn doznal i mimopražský tisk, přestože zůstával i nadále poměrně rigidní a konzervativní a uspokojoval lokální zájmy, ovlivněné navíc také nízkou čtenářskou kulturou venkova.

Výraznou osobností této doby však byl Václav Matěj Kramerius²⁰, kterého formovalo prostředí pražské filozofické a právnické fakulty, přátelský vztah s knězem, vědcem a zakladatelem slavistiky Josefem Dobrovským, pracovní pobyt u vlastence Františka rytíře z Neuberka a následné činnosti v tiskárně (faktor²¹) a v redakci novin u Jana Nepomuka Ferdinanda Schönfelda (redaktor, obchodník, korektor, grafik, sazeč, editor atd.). Václav Matěj Kramerius je považován za první významnou osobnost české žurnalistiky, resp. je pokládán za zakladatele české žurnalistiky, neboť stanovil pravidla a zásady, zavedl strukturu obsahu, rozvrh tiskoviny, přebíral zprávy, ověřoval, třídil a komentoval. Po získání privilegia na vydávání vlastních novin (*Krameriusovy císařsko-královské pražské poštovské noviny*) založil také tzv. *Českou expedici*, která v sobě zahrnovala knihkupectví (o provozování koncese na kamenné, tj. stálé knihkupectví, však nikdy nepožádal), antikvariát, nakladatelství, vydavatelství. Význam *České expedice*²² spočíval v jazykově českém edičním programu, který byl součástí osvětového a vzdělanostního působení Krameriusa. „*Kniha s poznámkou „k dostání v České expedici“ na titulním listě byla již sama o sobě známkou dobré knihy, vyhledávali ji, rádi četli chudí, prostí i bohatí a vzdělaní čtenáři.*“²³

---

²⁰ Vlastním jménem Matěj Valentin Kramerius (1753-1808).

²¹ Faktor organizoval práci v tiskárně, zajišťoval její chod po technické stránce.

²² *Česká expedice* zároveň plnila pro intelektuály z Prahy a okolí také funkci literárního salónu. Nepřečkala však ekonomicky hospodářský pokles na počátku první poloviny 19. století a byla uzavřena.

²³ NOVOTNÝ, V. *Matěj Václav Kramerius*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1973, s. 181. Edice Odkazy pokrokových osobností naší doby, 32-019-73.

O jazyku měl Kramerius jasné představy – jazyk musí být srozumitelný pro všechny společenské třídy; vydávání knih a novin v češtině mělo prokázat, že jakékoliv sdělení, forma textu či typ literatury má svůj potenciál a čeština je živým a reálným jazykem. Postupující národní obrození, vzrůstající sebeuvědomění národa a politické změny v následujících desetiletích mu daly za pravdu.

Proces zrodu moderní české žurnalistiky se datuje do 40. let 19. století, a zhruba o desetiletí později již dochází k politickému a v návaznosti na to i cenzurnímu uvolnění, což umožnilo další rozvoj nakladatelství a tiskáren, které vznikaly na celém našem území; většina jich však zůstala soustředěna v Praze. Jak vzrůstala čtenářská gramotnost, rostl i zájem čtenářů, knihkupců, poptávka se zvyšovala po periodickém i neperiodickém tisku.

Čtenáři však byli především muži, ženy si většinou stěžovaly na nepochopení, pokud přistupovaly ke knihám a vzdělání s větším zájmem. V některých rodinách nebyla četba u dívek tolerována, jinde respektovali jen určitou literaturu. Vojtěch Náprstek se tento deficit vůči ženám pokusil prolomit roku 1865 založením Amerického klubu dam, který podporoval vzdělání, četbu a emancipaci žen (sídlił v domě U Halánků na Starém Městě, dnes je zde Náprstkovo muzeum).²⁴

Za rozvojem oboru a uspokojením rostoucí poptávky však také stály změny reorganizační, technické a technologické, sociální i komunikační. Výroba se zrychlovala (vynález ručního lícího stroje, sázecího stroje, zvrát v technice sazby), zvyšovala se kvantita, s pomocí objevu světlotisku došlo k realizaci reprodukce fotografií, kreseb různých tónů, kvalitu a využití dalších tiskových možností ovlivnili vynález hlubotisku, ofsetu, fotosazby atd. Nadešel čas moderních, kompaktně vedených nakladatelských domů²⁵, období nové generace tiskařů a nakladatelů a schylovalo se k tzv. zlaté době nakladatelské činnosti (přelom 19. a 20. století).

Společnými atributy konce 19. a počátku 20. století byl rozmach soukromého podnikání, profesionální nakladatelské domy s kvalitní produkcí, reprezentativními prostory (prestižní budovy nakladatelství navrhovali přední architekti a umělci např. Jan Kotěra – pro Urbánkovo nakladatelství dům Mozarteum v Jungmannově ulici v Praze, Jan Zeyer – pro Františka Topiče tzv. Topičův salón na dnešní Národní třídě, Bedřich Mendelmayer – pro nakladatelství Melantrich palác Hvězda na Václavském náměstí v Praze), kde se také soustředil společenský, kulturní a často i politický život.

---

²⁴ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ M. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009, s. 340. ISBN 978-80-246-1683-4.

²⁵ Nakladatelský dům – stále se udržuje forma sloučených činností (nakladatelské, tiskařské, prodejní = knihkupecké), což vede k označení firmy jako nakl. domu. Často byla jeho součástí i výstavní síň.

K neznámějším moderním nakladatelům náleží Jan Otto, Josef Richard Vilímek (resp. otec a syn Vilímkovi), František Topič, Otokar Štorch-Marien²⁶ či Jan Laichter, Ferdinand Dattel a Ignác Leopold Kober.

Zvýšit propagaci, nakladatelskou etiku, sjednotit pravidla při vydávání knih měl za svůj cíl *Spolek českých knihkupců a nakladatelů*, který vznikl roku 1879 z podnětu předních českých nakladatelů a na základě prvního sjezdu českých knihkupců a nakladatelů uskutečněného o rok dříve; na konci 19. století již bylo ve spolku sdruženo přes 150 firem a spolek vydával svá odborná periodika²⁷. Spolek stál aktivně za svými členy, dohlížel i na udílení a dodržování koncesí, zabýval se i nekoncesovanými nakladateli resp. knihami vydávanými vlastním nákladem autorů.²⁸ V roce 1914 pak vydal unikátní, dle druhů dělený, přehled vydaných knih všech žánrů od roku 1886 v nakladatelstvích u nás; vyšel pod názvem *Příruční seznam české literatury*.²⁹

Zlatá doba nakladatelské činnosti a úspěšný rozmach podnikání byly násilně přerušeny vypuknutím 1. světové války v létě roku 1914.

1.2 Cenzura, zakázané knihy a další omezení

Po celou dobu existence knihtisku museli tiskaři a nakladatelé bojovat s proměnlivým a době poplatným regulativem – cenzurou³⁰. Cenzura však nebyla novým pojmem spojeným výlučně s knihtiskem; tento mocenský nástroj byl uplatňován i hluboko v minulosti, kdy se text zachovával jednorázovým ručním zápisem či se šířil pouze ručním přepisem.

Cenzura je specifickým způsobem dozoru (v počátcích primárně církevního a státního), který je uplatňován v některé ze svých forem na konkrétní činnost či produkt, ale zasahuje mnohem širší okolím, vzhledem k tomu, že centrem konfliktu je komunikace. Cenzura tedy neovlivňuje pouze tiskaře, nakladatele či knihkupce, ale

---

²⁶ Nakladatelské domy Josefa Richarda Vilímka, Františka Topiče a Otokara Štorcha-Mariena viz kapitola 4 Pražské nakladatelské domy v době první republiky, s. 85. Jan Otto prodal roku 1899 tiskárnu, činnost nakladatelství po jeho smrti upadala. Nakladatelství Jana Laichtera, mj. vydavatele kulturně-politické revue *Naše doba*, existovalo v letech 1896-1949. Pražské knihkupectví a nakladatelství provozoval Ferdinand Dattel spolu s Edvardem Grégrem, filiálku měli v Kutné Hoře. Ignác Leopold Kober se zaměřil na uměleckou a vědeckou literaturu a soustředil do jednoho podniku tiskárnu, nakladatelství a knihkupectví.

²⁷ Odborná periodika spolku např. *Informační věstník*, *Literární rozhledy* či *Rozhledy po literatuře a umění*.

²⁸ BURGET, E. *Knižní a nakladatelská kultura první republiky*. Cyklus přednášek. [online] [cit. 2017-09-01] Dostupné z <http://bibber.cz/pdf/cyklus1-burget.pdf>

²⁹ *Příruční seznam české literatury* vydané v posledních 25 letech českými nakladateli. Titulní list viz Příloha A, strana I.

³⁰ Cenzura – z latiny, v původním významu seznam či odhad. Cenzor (úředník) se zabýval sčítáním lidu a dbal o morálku; postupně došlo k přenesení významu slova - úřad cenzurní, cenzura knižní, cenzor tisku.

přes ně je vnímána (nepříznivě) také čtenáři a autory. Problematika svobody tisku, cenzurních omezení, příkazů a zákazů, vzájemných kompromisů, následných trestů (na majetku i životě, exkomunikací z církve či omezením svobody) byla (a mnohdy doposud je) komplikovanou otázkou s nestálým vývojem; za vítězství tiskové svobody jsou považovány právní záruky a zákaz cenzury v původním smyslu slova³¹. Obecně je cenzura rozlišována ve dvou základních formách; a to jako cenzura předběžná (před tiskem) a cenzura následná (po tisku, při distribuci, u knihkupců a čtenářů).³² Specifickou formou je pak autocenzura. Cenzurní regulace tisku vždy oscillovala mezi teoretickým právním aktem a faktem, že je reálné mocenským subjektem cenzuru nařídít, provádět a vynucovat.³³

Předběžná cenzura se v počátcích knihtisku soustředila především v rukou církve; nařízením papeže z roku 1487 bylo povinností předkládat všechny rukopisy k posouzení. Tento stav byl však vzhledem k rostoucímu objemu tiskové produkce dlouhodobě neúnosný a vyžádal si postupné regulace. V té době se však již schylovalo k dalšímu kroku ze strany církve – k soupisu a následnému vydání prvního seznamu zakázaných knih³⁴ tzv. Index libri prohibiti. U nás zavedl předběžnou cenzuru roku 1526 král Ferdinand I. Habsburský, což znamenalo státní regulaci tisku, která však často měla blízko k zájmům církevním. Výrazné konflikty s tehdejší cenzurním dohledem měl i jinak uznávaný tiskař a nakladatel Jiří Melantrich z Aventýna; cenzurní složkou mu hrozilo dokonce uzavření tiskárny.

V průběhu následujících období došlo k rozvoji tiskařských zařízení, k separaci některých činností a profesí, adekvátně tomu vzrůstala i poptávka po knižním zboží a tiskovinách. V 18. století v Praze působil tiskař Jiří Vojtěch Koniáš, jeho syn, misionář, kazatel a člen jezuitského řádu Antonín Koniáš³⁵ však stál za zrodem tvrdé cenzury, která postihla výrobce, prodejce i samotné čtenáře (Koniáš procházel i soukromé rodinné knihovny). Antonín Koniáš v nekatolické literatuře vyhledával tzv. pomýlení, lidské chyby a knihy buď opravoval, nebo je nechal pálením zničit. Vytvořil (z vlastní iniciativy) soupis knih, které nazval závadnými a doporučoval je jako seznamový přehled pro ostatní cenzory. Soupis knih aktualizoval a doplňoval, ten první zahrnoval

---

³¹ K trvalému zrušení cenzury došlo v Anglii jakožto první zemi roku 1695; byla to předzvěst změn a prosazování svobody tisku napříč Evropou.

³² Cenzura zkoumající texty již vytištěné a již v oběhu (někdy zacházející i do minulosti), bývá označovaná jako forma cenzury represivní.

³³ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 154. ISBN 80-7277-312-7.

³⁴ První seznam byl vyhlášen roku 1557 papežem Pavlem IV. Index libri prohibiti byl v platnosti až do roku 1966, kdy bylo církví oznámeno, že přestává být platným zákonem církve a nebude již nadále doplňován.

³⁵ Antonín Koniáš (1691 - 1760).

zhruba 1200 titulů a nazval ho *Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořehění zamykající*.

Katolická církev měla silné monopolní postavení v cenzuře po celé 17. století, pak začala být více uplatňována cenzura státní. Během osvíceneckého období a za vlády císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. bylo patrné uvolnění cenzurního dozoru resp. přeorganizování cenzurního systému; zvyšování gramotnosti obyvatelstva a vědomí důležitosti tisku, zpráv a dalších informací nabývalo na významu. Pod vlivem Velké francouzské revoluce došlo k dalším změnám, na řadu přišly osvícenecké reformy Josefa II. Revoluční rok 1848 sice přinesl svobodu tisku a zrušení cenzury, následně však byly uzákoněny tzv. tiskové zákony, pro mnohé představující omezení či konec živností (např. dvojí výstraha a následné zrušení tiskoviny, novinářský kolek, daně). Teprve po pádu Bachova absolutismu³⁶ došlo k opětovnému uvolnění cenzurní atmosféry, později ke zrušení vysoké daně z novinových inzerátů, tzv. inzertní daně. Tato zavedená daň a současné nucené navýšení ceny novin představovaly totiž markantní snížení počtu abonentů. Podstatným omezením, které se však udrželo až to konce 19. století, pak byla tzv. koncesní čili jistotná kauce, týkající se veškerého periodického tisku, v jehož obsahu byly politické události. Nakladatelé (vydavatelé) měli povinnost předkládat ke kontrole povinné výtisky, které byly evidovány. Již samotná kauce, ale i případný následný postih (peněžité pokuty z kauce, uvěznění redaktorů, soudní stíhání) ohrožovaly hospodářskou existenci tisku.

V éře monarchie cenzurní dohled cílil také na neperiodický tisk; kontroloval náboženský a politický obsah, ale neunikla mu ani beletrie. V této oblasti neobstála tzv. lidová četba označovaná cenzory jako braková literatura – rytířské romány, často levná, sešitová vydání tzv. krvavých románů apod. Na seznamy závadné literatury však byla zanesena i některá díla dnes označovaná za klasická (např. knihy Lva Nikolajeviče Tolstého).

Během 1. světové války se výrazně uplatnila tzv. vojenská cenzura, v době první republiky sice Ústava zaručovala svobodu tisku, ale cenzurní dohled i nadále existoval, byť se držel legislativy, neboť republika vznikla na právním základu Rakouska-Uherska a přidala k zákonům výjimky. S obdobím první republiky bývá proto spojován výraz „liberální cenzura“.

Nové seznamy zakázaných a nevhodných knih začaly být sepisovány s prvními změnami v politické sféře, a jak se schylovalo ke 2. světové válce, knih zakázaných

---

³⁶ Období Bachova absolutismu – 50. léta 19. století. Ukončení činnosti Alexandra Bacha ve vládě se datuje k roku 1859.

(číst či tisknout) přibývalo. Válka radikálně omezila i periodický tisk (závadnost obsahu, nedostatek materiálu pro tisk).

Totalitní resp. náš socialistický režim provedl další reorganizaci forem cenzurního dohledu a postihu. Dominantní vedoucí úlohu převzala jediná politická strana (Komunistická strana Československa) a cenzura se stala jejím důležitým mocenským nástrojem regulace a zachování pořádku.

Ústav dějin Komunistické strany Československa vydal na počátku 50. let dva seznamy závadných knih, které byly zaevidovány při prověrkách stávajících knihoven a zároveň přinesl i soupis tzv. *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury* jako vodítka pro úředníky cenzurních institucí.³⁷ Normalizační období bylo spojeno s novými seznamy zakázaných autorů knih; vznikl i zcela nový index – *Literatura závadného politicko-ideového a protistátního charakteru*. Teprve události roku 1989 byly rozhodujícím bodem vedoucím ke zrušení cenzury, odstátnění médií, transformaci celé společnosti a nastolení svobody tisku. To, že cenzura je zakázána, však neznamena, že neexistuje v jistých formách. Je proměnlivá a stále přítomná – např. ve formě autocenzury, firemních či redakčních etických kodexů, ekonomických či společenských vazeb.

1.3 Základní pojmy a specifická názvosloví

Každá lidská činnost se svým způsobem vyvíjí, je specifická a vzhledem k tomu dochází také k tvorbě pojmů, obrátů a názvosloví pro danou oblast. Tak je tomu také v případě knižního trhu a nakladatelské činnosti. Jsou zde všeobecné známé pojmy, ale zároveň také odborná terminologie a tzv. profesionální žargon, v jehož případě může docházet také k posunu významu obsahu slova. Vše to však obohacuje slovní zásobu a napomáhá rozvoji oboru.

V tomto případě je však předně nutno poukázat na skutečnost, že definování dvou primárních pojmů, tj. nakladatelství a vydavatelství, je komplikované, neboť pojmy jsou v reálu navzájem – co do obsahu činností – slučitelné, a také normativní výklad nestaví mezi nimi striktní hranici; na druhou stranu mají jistý historický jazykový vliv a tradici a vymezení pojmů není tedy vždy shodné. Přesto jsou v dnešním jazyce oba pojmy často používány jako synonyma.

---

³⁷ ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší*. Praha: Academia: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, 2009, s. 69 - 71. ISBN 978-80-200-1709-3.

Nakladatel:

- 1) Fyzická nebo právnická osoba, která vkládá do podnikání, tj. do výrobního procesu a distribuce své vlastní finanční prostředky, kalkuluje se ziskem, počítá i s možnou ztrátou³⁸.
- 2) Fyzická nebo právnická osoba, která je zodpovědná za výrobu a uvedení neperiodické publikace³⁹, tj. knihy, ročenky, hudebniny, letáku, mapy, hudebního nosiče apod., na knižní trh.
- 3) Uvádí a obhazuje jako jeden ze svých cílů činností také kulturní poslání, ale to ekonomické je zároveň zavazující a svazující⁴⁰.
- 4) Hlavním posláním je vydávání publikací⁴¹.

Vydavatel

- 1) Fyzická nebo právnická osoba mající oprávnění k vydání⁴² publikace a odpovídající za přípravu publikace (periodické⁴³ či neperiodické).
- 2) „Každá firma s výjimkou nakladatelství, která vydává publikace prostřednictvím určitého nakladatelství, a to na základě vydavatelského oprávnění.“⁴⁴

Vydavatel tedy knihu připravuje a prostřednictvím nakladatele ji vydá; znamená to, že vydavatel stojí za přijetím rukopisu, jeho úpravami, přípravou k tisku, za jednáním s autorem, ilustrátorem, edičním zpracováním atd., nakladatel pak zajistí samotnou technickou a ekonomickou stránku. V praxi však bývá činnost nakladatelská a vydavatelská spojena⁴⁵, proto laická veřejnost pojmy nakladatel a vydavatel běžně zaměňuje či vůbec nerozlišuje.

Stručný přehled základních pojmů a názvů tak v souhrnu vytváří představu o odborné terminologii i profesním žargonu nakladatelské a vydavatelské činnosti.

Abonmá - předplatné.

Akcidence – příležitostná tiskovina, firemní tiskovina. Nazývána také merkantilní tisk.

³⁸ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 615. ISBN 80-7277-312-7.

³⁹ Neperiodická publikace je specifikována v zákoně č. 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích jako rozmnoženina literárního, vědeckého nebo uměleckého díla s jednorázovým vydáním příp. maximálně jednou ročně (dále s odkazem na autorský zákon č. 121/2000 Sb.).

⁴⁰ OSVALDOVÁ, B., HALADA, J. a kol. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Praha: nakl. Libri, 2002, s. 111 - 113. ISBN 80-7277-108-6.

⁴¹ ČSN 01 01666 *Nakladatelská (vydavatelská) úprava knih a některých dalších druhů neperiodických publikací*. Praha: Vydavatelství norem, 1992. Datum účinnosti 1. 2. 1993. EAN 8590963284897

⁴² Vydání, tj. zveřejnění tiskem.

⁴³ Periodickou publikaci resp. periodický tisk specifikuje zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon) jako tiskoviny pod stejným názvem, které jsou vydávány v jednotné grafické úpravě minimálně dvakrát v průběhu kalendářního roku.

⁴⁴ ČSN 01 01666 *Nakladatelská (vydavatelská) úprava knih a některých dalších druhů neperiodických publikací*. Praha: Vydavatelství norem, 1992. Datum účinnosti 1. 2. 1993. EAN 8590963284897.

⁴⁵ Velmi často již ze samotného názvu firmy (instituce) vyplývá, že se zabývá současně oběma činnostmi např. Vydavatelství a nakladatelství Českého rozhlasu (vznik 2001; hudebniny), Nakladatelství a vydavatelství Litera Kovařík (vznik 1990, knihy).

Akциденční tiskárna – tiskárna věnující se příležitostnému tisku, většinou je řazena mezi tiskárny menší nebo střední velikosti.

Bestseller – čtenářsky nejžádanější kniha, s výrazným obchodním úspěchem, vydává se proto ve velkých nákladech.

Bibliofilie – publikace vynikající uměleckou úrovní a celkovým zpracováním, vydávaná v omezeném počtu výtisků, často číslovaném.

Bod zvratu – výše nákladu, při které tržby již pokrývají výši vydaných finančních prostředků, resp. okamžik, kdy vložená investice je již návratná.

DTP – pracoviště odpovídající za technickou přípravu podkladů pro tisk; grafika, předtiskové úpravy. Tzv. DTP studia dnes poskytují také tisk či reklamní služby.

Errata – chyba, omyl (z latiny). Stručný seznam chyb, které korektor přehlédl a v knize se proto vyskytují. Errata bývají na volném listu, který se vkládá před distribucí do zadní části knihy. Součástí bývá také omluvná informace pro čtenáře.

Ex libris – tzv. knižní značka, z latiny, starší než knihtisk, označení majitele resp. objednavatele knihy (umělecky řešeno jméno, erb, monogram apod.).

Faktor – dnes již nepříliš často využívané, ale stále živé, označení funkce člověka zodpovědného za chod práce v tiskárně po technické stránce.

Filigrán – vodoznak čili ochranná známka, průsvitka.

Formát – u knih je ustálený formát daný výškou a šířkou, obdobně jako u papíru. Nejčastější variantou jsou formáty knih A4, A5, A6, B5 (včetně zmenšenin).

Frontispis – stránka s ilustrací, sudý list proti titulnímu.

Glyf – graficky ztvárněná podoba písmene resp. znaku.

Chcípý pes – neprodejná, chybně odhadnutá kniha, tzv. ležák.

Impresum – z latiny, údaje (identifikační a informační) na začátku výtisku; mají ustálený obsah.

Imprimatur (imprimování) – z latiny, odsouhlasení k tisku, jde o písemnou formu schválení a to buď odpovědným pracovníkem, autorem či korektorem.

Inkunábule – z latiny, prvotisky; za období prvotisků jsou považována léta do roku 1500.

ISSN – International Standard Serial Number, tj. mezinárodní standardní číslo seriálové publikace. Jedná se o jednoznačný osmiciferný identifikační kód publikace periodicky vycházející (noviny, časopisy).

ISBN – obdoba ISSN používaná pro knihy. Některé knihy, které jsou součástí série, mívají identifikátory oba.

Kolofoň – předchůdce dnešní tiráže, umisťoval se na konec knihy.

Knih – literární či obrazová neperiodická publikace, vytištěná a knihařsky zpracovaná. Rozlišujeme knihy vázané a brožované.

Knihářské práce – Vazby měkká, polotuhá, tuhá (V1 – měkká vazba šitá drátem, V2 – měkká lepená vazba atd.), ořez, výsek, násek, lomy, kašírování

Liteřina – z latiny, označuje písmeno resp. kovovou sazbu pro tisk.

Makulatura – z latiny, poskvrněný, tj. chybně potištěný list papíru. Používá se dodnes v tiskárnách jako prokladový papír u vrstev čerstvých výtisků.

Marginálie – z latiny, poukazuje na okraj stránky, kde bývaly ručně psané poznámky, později menším fontem vytištěný podpůrný komentář k hlavnímu textu.

Merkantilní tisk – firemní, příležitostný tisk. Jiný pojem – akcidenční tisk.

Nakladatelská a knihkupecká nabídka – reklamní nástroj, využíval se v podstatě od prvopočátků knihtisku, je stále aktuální. Forma upozornění zdůrazňující skladovou nabídku.

Nepравé periodikum – tiskovina zamýšlená (a vykazující znaky) jako periodikum, která však byla realizována většinou pouze jednou a z různých příčin nebylo v jejím vydávání dále pokračováno.

Paperback – levná brožovaná kniha menšího formátu.

Patitul – stránka umístěná na začátek knihy obsahující jen název díla či nakladatele; v případě poškození knihy suplovala titulní stránku se základními údaji.

Patkové a bezpatkové písmo – tzv. serifové či bezserifové. Patka u písmene (původně od řemeslnického dláta) se uplatnila i v tisku, zlepšuje vizuální vnímání písma resp. textu. Typy patkového písma např. Times New Roman, Cambria, bezpatkového např. Verdana, Ariel či Calibri.

Polygrafie (polygrafická výroba) – obor výroby soustředěný do tiskáren případně knihvazáren; zajišťuje tiskem reprodukci předloh.

Přídeští – část dvoulistu předsádky, přiléhá k vazbě knihy. Existuje přídeští přední a zadní.

Rodina (písma) – soubor písem stejného řezu.

Signet – předchůdce grafických značek jednotlivých nakladatelství, tj. grafický znak.

Soutisk – přesné krytí tzv. souhlasných tiskových prvků.

Tiskové techniky – způsob provádění tisku (ofset, knihtisk, hlubotisk, sítotisk), případně zušlechťování tisku (např. tiskový lak).

Typografie (typograf) – úprava publikace jak vnější části, tak i vnitřní, tj. včetně výběru písma, umístění obrázků, obsahu tiráže apod.

Typografické písmo – písmo určené pro zhotovování sazby, odlišné od psaného.

Typografický bod – ze dvanácti bodů je tvořena základní jednotka typografické soustavy pro určení velikosti typografického písma, tzv. cicero. Bod měří 0,376 mm.

Zrcadlo neboli špígl – z němčiny, jedná se o rozvržení tiskoviny, o plán sazby.

2 NAKLADATELSTVÍ MELANTRICH

2.1 Doba a okolnosti vzniku Melantrichu

„Řekl jsem, že kdo se chce stát vzdělaným, musí si nad zlato a stříbro vážit knih. A právem. Knihy ho totiž mohou přivést k cíli jeho tužby, nikoli zlato a stříbro. (...) Nestačí však jen vážit si knih víc než zlata a chovat je jako poklady (neboť k čemu je ukrytý poklad?). Kromě úcty je třeba knihy číst, aby poklady moudrosti v nich zakopané byly vykopány, aby se dostaly na denní světlo a užívalo se jich. (...) Ale které knihy je třeba takto číst? Všechny. Neboť žádná kniha není tak špatná, aby neobsahovala něco dobrého, praví Plinius. Protože není možno číst všechny knihy (zvláště když jako povodeň roste jejich počet), je třeba přečíst aspoň většinu z nich. Není-li ani to možné, aspoň lepších co možná nejvíce, a není-li ani to možné, tedy nejlepší z nich“⁴⁶.

Od okamžiku, kdy v dílně Johanna Gutenberga vznikl knihtiskařský lis, který následně změnil a výrazně ovlivnil další vývoj lidských dějin, uplynulo více jak pět set let. Za tu dobu knihtisk prošel dlouhou cestu; z malých dílen, od pokusů a jednoduchých forem, od inkunábulí přes malonákladový tisk až k velkým nákladům, od základního textu k ilustracím, až dospěl v důležité průmyslové odvětví, korunované knižní a časopiseckou produkcí, zaštitěné mocnými vydavatelskými koncerny. Jak poznamenal ve své době Komenský – množství vydaných knih připomínalo již tehdy povodeň, a protože není v silách člověka přečíst všechny existující knihy, je vhodné číst co nejvíce, anebo alespoň ty nejlepší knihy. Tato jeho slova byla poplatná v 17. století a můžeme je aplikovat i na dnešní dobu. Klasická tištěná kniha sice již není jediným zdrojem vzdělání, ale je stále žádána, zůstává zachována a představuje základy kultury.

Hodnoty knih, a to po všech stránkách, si byli vědomi i ti, kteří se zaměřili na jejich výrobu, distribuci i prodej a velmi často s knižním odvětvím spojili nejen své profesní, ale i osobní životy.

Končící 19. století bylo v Evropě ve znamení technického a vědního pokroku, do té doby nevídaného, což zcela proměnilo také způsob života lidí a způsobilo

---

⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Řeč pronesená na počátku prací ve větší síni potocké školy 28. listopadu 1650. Praha: SPN, 1970. Z latiny přeložil Dr. Jaromír Kopecký. ISBN 14-393-70.

výrazné rozvrstvení společnosti. Bylo to období vrcholící průmyslové revoluce, soupeření velmocí o nadvládu ve světě, rozmachu světového obchodu; byl to čas plného nástupu kapitalismu se všemi jeho klady a zápory, krizí hodnot v myšlenkové, společenské a kulturní rovině, ale také vnitřního napětí v jednotlivých zemích, národnostních bojů, hnutí za práva a zrodu a vývoje politických stran a dělnických organizací.

V posledním desetiletí 19. století zahájil svou činnost Trojspolek, do něhož patřilo Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie, protistranou byla Trojdohoda reprezentována Ruskem, Francií a Anglií. Dělení sfér vlivu bylo započato. V českých zemích, v té době součástí Rakouska-Uherska, neustávalo společenské napětí, panoval ale i neklid politický, a to ve vlastních řadách i vůči centrální Vídni, formovaly se dělnické skupiny, na síle nabývalo sociální téma. Bylo však konečně dovršeno období národního obrození, a to uznáním českého jazyka a jeho zrovnoprávnění s němčinou, česká kultura nabyla na síle a vyrovnala se i německé, což představovalo posílení jazyka, nárůst čtenářské základny a zvýšenou poptávku po periodickém tisku i českých knihách a autorech a zároveň to vše představovalo jistou ochranu před nadvládou německé jazykové kultury. Národ si uvědomoval svou svébytnost, historii, tradice, fungovaly různě zaměřené vlastenecké a vzdělávací spolky a aktivity či vlastenecká výchova⁴⁷.

V březnu 1897 došlo k události, která se do dějin politiky zapsala jako Protistátoprávní prohlášení sociálně demokratických poslanců⁴⁸, což byla vlastně reakce na státoprávní ohrazení českých buržoazních poslanců při vstupu do Říšské rady. Tehdy se pět zvolených poslanců do Poslanecké sněmovny Říšské rady za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou⁴⁹ zcela distancovalo od směru liberální politiky starých stran mladočechů a staročechů a způsobů české buržoazie a šlechty a žádalo ve svém prohlášení mj. odstranění všech privilegií rodových i majetkových a konec utlačování českého národa z hlediska politického, hospodářského i kulturního⁵⁰. Toto svolání vedlo v Čechách k neklidu, nesouhlasu obyvatelstva a také ke kampani proti sociálnědemokratické straně a na politické scéně mělo další pokračování. Co je však pro otázku nakladatelského a vydavatelského tématu podstatné, prohlášení vyvolalo a bylo příčinou (ještě v roce 1897) založení nové strany – České strany národně sociální.

---

⁴⁷ VERNER, P. *Historie mediální komunikace*. Praha: UJAK, 2013, s. 97 - 98. ISBN 978-80-7452-027.

⁴⁸ Viz také kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.1.2 Česká strana národně sociální s. 29

⁴⁹ *Česká sociálně demokratická strana dělnická* byla založena roku 1878.

⁵⁰ ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. 3. vydání. Praha: Libri, 2004, s. 323 - 324 . ISBN 80-7277-209-0.

V rámci této strany, která se ustálila a zformovala během roku 1898, působilo již od počátků tiskařské družstvo, které v červenci 1898 založilo vlastní družstevní podnik a to pod názvem *Tiskárna národně sociálního dělnictva*⁵¹. Tiskařské družstvo a jeho tiskárna vydávaly v dalších letech zejména tisk České strany národně sociální, nakladatelská produkce byla v prvních desetiletích ojedinělou záležitostí; prvním působištěm tiskárny (někdy uváděné pod označením akciová knihtiskárna) byla budova ve Školské ulici č. p. 1736 v Praze na Novém Městě, kde bylo sídlo a provoz zachován do roku 1910. Bylo zde v jedné budově, a zpočátku také jen v jedné místnosti a v několika osobách soustředěno vše: tiskárna, redakce i strana⁵².

Rok 1910 bývá někdy považován za oficiální vznik českého nakladatelství a vydavatelství Melantrich, neboť v tomto roce tiskařské družstvo zakoupilo třípatrovou budovu s nezastavěným dvorem na Václavském náměstí (č. p. 793, budova Hvězda, kam bylo sídlo koncernu přeneseno v roce 1913 po její rekonstrukci) a především tiskárna změnila název a 19. 10. 1910 přijala nový: *Melantrich, grafický umělecký ústav národně sociální strany*⁵³.

2.1.1 Proč právě Melantrich? (Před)válečný vývoj

Samotný název společnosti nezaručuje automaticky její úspěšnost, ale vhodně zvolený název jí umožní lehčí počátky existence, ať již v komunikaci s klienty (zapamatování, odkazování, kontext činností apod.), nebo ve formě důležitého aktiva, které společnost vlastní.

Zvolení názvu Melantrich nebylo tedy samoučelné. Představovalo pro firmu výzvu, závazky ohledně volby obsahové, estetické a tiskařské preciznosti, ale zároveň přihlášení se k odkazu českého tiskaře Jiřího Melantricha Rožďalovského z Aventina⁵⁴

---

⁵¹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 11 - 12. ISBN 80-7023-273-0.

⁵² ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 45 - 46. ISBN: 80-238-8732-7.

⁵³ BEDNÁŘIK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011, s. 165. ISBN 978-80-247-3028-8.

⁵⁴ Jiří Melantrich z Aventína či Aventina (asi 1511 - 1580), narozen v Rožďalovicích, vlastním jménem Černý. Predikát (nešlechtický) Melantrich odkazuje do latiny – melantrichos čili černovlásek. Predikát (šlechtický) z Aventina pak k jednomu z římských pahorků. Jiří Melantrich byl absolventem pražské univerzity, působil v Německu, po porážce stavovských vojsk a zákazu knihtisku u nás roku 1547 využil možnosti spojení své pražské dílny s tiskárnou Bartoloměje Netolického, později ji koupil a roku 1553 zahájil svou samostatnou dráhu privilegovaného pražského knihtiskaře. Měl však i další aktivity, společenské i obchodní. Pozvedl kvalitu typografie, zasloužil se o průnik knih do měšťanské společnosti. S jeho jménem jsou spojována především vydání *Bible české* (tzv. Melantrišky) a oblíbený Mattioliho

jí ve smyslu národního cítění dodávalo podporu a důvěryhodnost⁵⁵. Jiří Melantrich z Aventina byl vždy pokládán za nejvýraznější osobnost domácího knihtisku všech dob, působil nejen jako tiskař, ale také nakladatel, editor a významný překladatel. Je mu přiznáván světový význam, velmi vysoká technická a jazyková úroveň jeho tisku, úhlednost, typografická jedinečnost a také kvalitní a promyšlený komplexní vydavatelský program. Jiří Melantrich se však podílel i na řízení Starého Města pražského, ve kterém získal domovské právo a byl členem, později konšelem městské rady. Z tohoto období resp. z roku 1557 pochází jeho heslo, které za své přijal i tiskařský podnik Melantrich v roce 1910: *Nec igni cedit nec ferro – Nepodlehne ohni ni meči*. Latinské heslo bylo součástí erbu, které mu spolu se šlechtickým titulem a predikátem z Aventina udělil císař Ferdinand I.

Kromě hesla společnost Melantrich používala také jednu z pěti grafických tiskařských značek tzv. signetů, které během své působnosti Jiří Melantrich z Aventina uplatňoval. Tento signet vycházel z přiděleného šlechtického erbu⁵⁶. Charakteristickým znakem bohatě zdobeného vlysu je postava vousatého muže s věncem na hlavě a hořící svící v pravé ruce. Je zde absence nápisové pásky se získaným heslem, kterou Melantrich z Aventina užil na svém dalším signetu⁵⁷.

Společnost Melantrich, ze které se později stal největší tiskový koncern v Československu, fungovala po svém založení analogicky jako jiné velké koncerny na evropském kontinentu i mimo něj – v napojení na politickou stranu. V případě Melantrichu se tedy jednalo o Českou stranu národně sociální. V době první republiky však strana jako taková nemohla být dle legislativy majitelem a jednatelem, neboť nebyla právní osobou. Do vedení byli proto navrhováni členové strany a vydavatelem musela být osoba (právnícká nebo fyzická), ovšem se zápisem v obchodním rejstříku⁵⁸.

Přijetím nového názvu v říjnu 1910, odkdy se užívala formulace grafický umělecký ústav, se změnilo zaměření společnosti, resp. došlo k rozšíření její činnosti, neboť již nebylo nutné se věnovat pouze úzké produkci pro politickou stranu. Od

---

Herbář jinak Bylinkář, který přeložil Tadeáš Hájek z Hájku. V jeho díle pak pokračoval jeho syn a později jeho zeť, významný tiskař a propagátor humanistické vzdělanosti Daniel Adam z Veveslavína.

⁵⁵ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 12. ISBN 80-7023-273-0.

⁵⁶ Erb a jedna z tiskařských značek s heslem byly zobrazeny s několika dalšími atributy a podobiznou Jiřího Melantricha také např. na limitované sběratelské edici zlatých půluncových medailí, vydaných v roce 2011 k 500. výročí narození tohoto tiskaře.

⁵⁷ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 581 - 582. ISBN 80-7277-312-7

⁵⁸ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011, s. 165. ISBN 978-80-247-3028-8

března roku 1907 vycházelo v *Tiskárně národně sociálního dělnictva* ústřední periodikum České strany národně sociální, deník *České slovo*. Jeho vydavatelem byl Václav Josef Klofáč, jeden ze zakladatelů národně sociální strany a od roku 1899 její předseda. Tehdejší zákon ukládal mj. funkci odpovědného redaktora, kterým se stal novinář a politik Jiří Pichl, stojící právě u zrodu *Českého slova*.

Po změně názvu bylo cílem vydávat vedle novin a časopisů také další nakladatelskou produkci, která by obohatila knižní kulturu a včlenila se postupně do zlatého fondu⁵⁹. První zkušenosti a pokusy v tomto směru byly získávány postupně, éra této nové nakladatelské produkce nastala teprve po skončení 1. světové války a vzniku samostatného Československa.

Na počátku 1. světové války bylo již tedy sídlo Melantrichu na Václavském náměstí, byla zde vybudována i moderní tiskárna a od roku 1913 zde byl zahájen i tisk *Českého slova*. Budovu Melantrich částečně také pronajímal a válečné a finanční strarosti se projevíly v okamžiku, kdy nájemníci začali odcházet nebo neměli na nájem. Ustala také inzerce do novin, přesto po periodickém tisku byla poptávka a to situaci v Melantrichu částečně zachraňovalo. V září 1914 však rakouské úřady vydávání *Českého slova* zastavily; nepomohl ani změněný název *Naše slovo*, tisk byl v roce 1915 nakonec zakázán. Na Melantrich byl uvalen tzv. obchodní dozor, který měl chránit proti věřitelům.⁶⁰ Navíc v té době byl již předseda strany, podporovatel slovanské vzájemnosti a představitel opozičního protirakouského radikalismu, vydavatel Václav Josef Klofáč vězněn, a to až do poloviny roku 1917, kdy ho amnestie nového panovníka Karla I. zbavila obvinění z velezrady.

Samotný průběh války a potřeba tisku však nakonec Melantrichu pomohly a došlo k oživení, i když v omezeném válečném rozsahu (tiskly se plakáty, obaly, tiskopisy atd.). Velkou devizou ve válečné době byla pro Melantrich nejen jeho budova, ale především technické vybavení tiskárny – rotačky a stroje, zařízení jednotlivých odvětví.⁶¹ Budovu Melantrich z důvodu umoření dluhů a hypotéky nakonec odprodal,⁶² ale za necelých pět let, v roce 1922, ji byl již opět schopen odkoupit zpět.

---

⁵⁹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 12 -13. ISBN 80-7023-273-0.

⁶⁰ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 80 - 85. ISBN: 80-238-8732-7.

⁶¹ V rámci rekonstrukce budovy Hvězda a její dostavby bylo počítáno i s rozšířením základní činnosti o další odvětví litografie, ofsetu nebo zinkografie. Vznikala tak na svou dobu velmi moderní nově vybavená tiskárna (zakoupena byla např. rotačka, rychlolis, sázecí stroje).

⁶² ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 85. ISBN: 80-238-8732-7.

Konec války a válečné události včetně poválečného vypořádání znamenaly zásadní změny ve státoprávním uspořádání celé Evropy. Patřil k nim také vznik Československé republiky. Poválečná situace byla všeobecně ekonomicky nevyrovnaná, politicky nestabilní, přesto země postupně ožívaly (v Německu však trvaly vážné hospodářské potíže doprovázené sociálním napětím) a nebývale silný impuls dostala kultura a kulturní život, výtvarné umění, nastal rozvoj masových médií. V souvislosti s tím dochází nejen u nás také k mimořádně rychlému vzestupu a rozvoji ve sféře podnikatelské činnosti, vydavatelské a nakladatelské produkce a v literární oblasti.

2.1.2 Česká strana národně sociální

Zrod *České strany národně sociální* je třeba hledat v období posledního desetiletí 19. století, kdy docházelo v rámci stávajících i teprve se formujících politických stran k různým myšlenkovým proudům, vnitřním názorovým diferenciacím, což vedlo až k následnému štěpení stran a vzniku nových uskupení. Politické listy v té době formovaly veřejné mínění a v modernizující se české společnosti dominovali konzervativní staročeši, radikálnější mladočeši a sociální demokraté, za nimiž většinou stály dělnické organizace.

Protistátoprávní prohlášení⁶³ na Říšské radě v březnu 1897 bylo počátkem řetězu událostí, na jejichž konci byl vznik nové politické strany – *České strany národně sociální*. Prohlášení bylo předneseno 30. března a – pouhou shodou náhod – již 4. dubna téhož roku se konalo veřejné jednání, resp. manifestační schůze na Staroměstské radnici v Praze, a to za účasti několika set představitelů aktivních dělnických spolků. Prohlášení však bylo silným podnětem a dalo jednání nový smysl a určilo další vývoj.

Zformovala se tak nová strana, z občanů převážně dělnických profesí a řemesel, ale nechyběli ani živnostníci, úředníci či učitelé. Znakem strany se stalo logo tvořené z navzájem zkřížených symbolů dělnictva a inteligence – kladiva a pera⁶⁴.

Nejvíce členů bylo mezi dělníky z továrny od Ringhofferů (v té době nejlépe placených dělníků), z nichž si mnozí zakoupili členské podíly ve stranické tiskárně po

---

⁶³ Protistátoprávní prohlášení viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.1 Doba a okolnosti vzniku Melantrichu, s. 24.

⁶⁴ ŠKRABALOVÁ, I. *Jaroslav Šalda: portrét titána tisku*. Praha: Academia, 2016, s. 20 - 21. ISBN 978-80-200-2531-9.

50 korunách. Podnět k založení družstva s názvem *Tiskárna národně sociálního dělnictva* a zároveň tedy také k zakoupení tiskárny přišel ihned po vzniku strany od redaktora Václava Klofáče. Přinesl ideu, ale podílníkem se stal až mnohem později⁶⁵. Prvním předsedou strany byl zvolen jeden z dělníků, kteří jednání řídili, a to František Kváča (rukavičkářský dělník). Zatím v pozadí stál politik a tehdejší redaktor *Národních listů*, již zmíněný Václav Josef Klofáč⁶⁶, který zanedlouho byl do vedení strany povolán na místo vážně nemocného Františka Kváči⁶⁷. Majitelem koncese a zároveň také ředitelem tiskárny byl až do předválečného roku 1913 Karel Pitter.

*Česká strana národně sociální*⁶⁸ se svým programem orientovala nacionalisticky a současně se soustředila na sociální témata a od počátku se výrazně distancovala od politiky rakouské vlády, za což v době 1. světové války byla perzekuována. Nejen strana jako taková, ale především její představitelé. Předseda strany Václav Klofáč byl uvězněn a zachráněn amnestií, redaktor Václav Kotek či Slavomír Kratochvíl však byli vojenským soudem odsouzeni a popraveni. *České slovo*, ústřední stranický tisk, přestal vycházet. Strana prošla celou řadou změn, po vzniku republiky byla posílena novými členy, kteří však mnohdy pocházeli z kontrastních směrů: do strany vstoupila část anarchokomunistů tzv. neodvislých socialistů Bohuslava Vrbenského a také velká skupina z realistické strany Masarykovy. Přerod předznamenával, že takto posílená strana bude mít větší vliv i na národ a jeho mínění, uvnitř samotné strany však stoupalo napětí, které oslabilo vliv předsedy Václava Klofáče ve prospěch místopředsedy strany, politika a zakladatele nakladatelství *Tempo*, Jiřího Stříbrného.⁶⁹ Pro zklidnění situace a podporu Masarykovy vlády do strany vstoupil Edvard Beneš, tehdejší ministr zahraničí. Po překonané vnitrostranické krizi a názorové diferenciaci (v souvislosti s aférou Jiřího Stříbrného v roce 1926)⁷⁰

---

⁶⁵ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s 40 - 41. ISBN: 80-238-8732-7.

⁶⁶ Václav Josef Klofáč (1868 - 1942) novinář, český politik, vynikající řečník. Politickou kariéru začínal u mladočechů, krátce po založení České strany národně sociální se stal jejím dlouholetým předsedou, během 1. světové války byl vězněn, po válce byl zvolen místopředsedou Národního výboru československého a začal se podílet na podobě nově vznikajícího státu. Ve vládě se pak stal prvním československým ministrem obrany, získal senátorské křeslo, byl i ve vedení senátu.

⁶⁷ ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ. *Historie ČSNS – Naše historie*. [online]. 5. 4. 2010 [cit. 1.12. 2017] Dostupné z <http://www.csns.cz/historie-csns-79>.

⁶⁸ Zcela jiný pohled na národně sociální stranu se předkládal veřejnosti v období normalizace: „*Jako stávkokazecká organizace vpadala tato strana do zad bojujícímu dělnictvu a měla za úkol oslabit sociálně demokratickou stranu i dělnické odborové organizace. Do národně sociální strany byli získáváni úředníci, zřízení, živnostníci a také „lepší“ dělníci, kteří nechtěli mít nic společného se svými třídně uvědomělými soudruhy.*“ DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři*. Praha: Nakl. politické literatury, 1963, s. 10. ISBN 25-111-63

⁶⁹ ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ. *Historie ČSNS – Naše historie*. [online]. 5. 4. 2010 [cit. 1.12. 2017] Dostupné z <http://www.csns.cz/historie-csns-79>.

⁷⁰ Aféra spojená s volbami do parlamentu v listopadu 1925 a s následným požadavkem Stříbrného, aby mu byl svěřen post ministra národní obrany. Což se stalo, ale po zpochybnění situace došlo k pádu vlády,

došlo také ke změně názvu strany; nejprve na *Československou stranu socialistickou* a pak na *Československou stranu národně socialistickou*.⁷¹ Spolu se členy sociální demokracie tvořili zástupci Československé strany národně socialistické, v letech před 2. světovou válkou, oporu demokratických zájmů a Benešovy zahraniční politiky tehdejšího Československého státu – první republiky.

Mnichovská dohoda přivodila nejen v řadách Československé strany národně socialistické šok; její předseda Václav Klobáček, ač značně politicky z předchozích let oslaben, se snažil zastávat ideu zachování zbylého státu jako jednotného (za což nesklidil pochopení).

Vzhledem k úzkému propojení s Hradem, vztahem s Edvardem Benešem a demokratické ideologii byla národně sociální strana a její členové velmi brzy po okupaci stíháni. V období 2. světové války bylo popraveno téměř 2500 členů strany, tisíce dalších prošli koncentračními tábory a vězení. Některým se však podařilo uprchnout včas do zahraničí a zapojili se do zahraničního odboje.⁷²

K oficiálnímu obnovení činnosti strany došlo, po předchozích přípravách a zvolení nového předsedy Petra Zenkla přeživšího koncentrační tábory Buchenwald, ještě v květnu 1945.⁷³

Následujícího roku se konaly volby, které ukázaly, že strana je stále silná, získala pro své členy několik ministerstev a v národním shromáždění mandáty, ale zaostala za první stranou – komunisty. Po konfliktním únoru 1948 a následných událostech, které dopomohly k převzetí moci ve státu komunistům, se strana rozpadla, někteří její politicky aktivní členové byli popraveni⁷⁴, vězněni, jiní odešli do exilu, kde pod vedením Petra Zenkla vznikla exilová verze *Československé strany národně socialistické*. V letech 1948 - 1989 zůstalo torzo původní strany zachováno pod hlavičkou *Národní fronty*, a to pod názvem *Československá strana socialistická*, která byla plně podřízena vládnoucí KSČ⁷⁵. Po revoluci v roce 1989 setrvala strana u svého názvu a po celé první porevoluční desetiletí hledala názorovou shodu ve vlastních

---

jmenována byla úřednická vláda Černého. Vše vyvrcholilo oficiálním zásahem ministra zahraničních věcí Beneše proti Stříbrnému (konflikt s osobním podtextem), kárným výborem, rozkolem ve straně, vyloučením Stříbrného a jeho odjezdem do zahraničí; celkový vládní spor však byl vleklý a ovlivnil celou politickou sféru.

⁷¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930 - 1935). Praha: nakl. Libri, 2002, s. 329. ISBN 80-7277-031-4.

⁷² ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ. *Historie ČSNS – Naše historie*. [online]. 5. 4. 2010 [cit. 1.12. 2017] Dostupné z <http://www.csns.cz/historie-csns-79>

⁷³ KOCIAN, J. *Československá strana národně socialistická v letech 1945 - 1948*. Brno: nakl. Doplněk, 2003, s. 41. ISBN 80-7239-138-0.

⁷⁴ Součástí pronásledování členů strany byl i proces s později popravenou Miladou Horákovou (1901 - 1950), členkou strany.

⁷⁵ KSČ – Komunistická strana Československa.

řadách, své kořeny a adekvátní představitele i program. V roce 1997 se strana navrátila ke svému původnímu názvu - *Česká strana národně sociální*. Dnes existuje pod názvem *Česká strana národně socialistická*; založením této strany část členů řešila vleklé stranické problémy včetně zadluženosti a uvalení konkurzního řízení, straně však nejde přičíst historickou návaznost na původní *Českou stranu národně sociální*.⁷⁶

2.2 Éra první republiky – zlatá léta

Konec 1. světové války a následný vznik Československé republiky byly zlomovými událostmi, které změnily nejen životy lidí, ale ovlivnily i fungování země po všech stránkách. Vznikla nová ústava, otevřeně se prosazovaly demokratické hodnoty, svoboda tisku, shromažďování, slova, nastala doba volného cestování, šlechta pozbyla svých výsad, stejně jako o mnohé přišla církev. Po prožitých válečných letech se dostavil optimismus, naděje a budoucnost vypadala slibně i po stránce ekonomické a hospodářské. Jisté nepokoje přetrvávaly v oblastech národnostních práv a otázek, ale prezident Masaryk se zasloužil o částečný smír a zmírnění konfliktů mezi Čechy a starousedlými Němci.

Nastal rozmach v podnikání, ve výrobě i v zemědělství; vše bylo doprovázeno i legislativními změnami a novým systémem sociálního zabezpečení, který nabízel do té doby nevídané jistoty. K událostem, které válka pozastavila, patřila také aktivita dělnictva a politických stran. To se po jejím skončení ale změnilo a s nástupem nového státu začalo docházet k přeformování či zakládání dalších stran, organizací a spolků, s rychle narůstajícím počtem členů, zastupujících a hájících zájmy dělnictva.

Tisk, který se zformoval ještě v předchozích dobách za předválečného Rakouska-Uherska a pod vlivem či v souvislostech s politickými stranami, se přenesl i do období nové republiky. Řada titulů přetrvala, další stále fungovaly ve spojení se svou politickou stranou; vznikala však i nová periodika, stranické i nezávislé tituly, vedle českých periodik stále vycházely i německé.

Vznik samostatného státu měl také výrazný dopad na kulturní a společenský život. Čeština začala dominovat, přešla do běžného veřejného života, hledala se nová

---

⁷⁶ ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ. *Historie ČSNS – Naše historie*. [online]. 5. 4. 2010 [cit. 1.12. 2017] Dostupné z <http://www.csns.cz/historie-csns-79>

terminologie, vznikly dvě nové české univerzity, český tisk, divadlo a literatura byly na vzestupu, z Prahy bylo zahájeno rozhlasové vysílání.⁷⁷

Vývoj a změny neminuly ani oblast nakladatelskou, vydavatelskou a tiskovou. Politické strany vydávaly nejen stranické listy, ale některé disponovaly i vydavatelským zázemím; zrodila se konkurence. V Praze Na Florenci byl vybudován komplex tiskařského a nakladatelského podniku Novina, který vydával deník *Venkov* a tisk *Republikánské strany zemědělské a maloroľnického lidu*, nad Československou akciovou tiskárnu měla dohled Lidová strana, jejímž ústředním deníkem byly *Lidové listy*. *Rudé právo* byl deník *Komunistické strany Československa*, ovšem KSČ postupně začala vydávat i tituly pro ženy, mládež či kulturní časopisy. Živnobance náležela tiskárna, která vydávala tisk *Československé národní demokracie* (deník *Národní listy*, večerník *Národ* atd.). Mezi další významné tiskárny náležela Lidová tiskárna (tiskla periodika a další tisk pro *Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou*), *Čechie* (tisk živnostenské strany), tiskový podnik *Politika* (vydávala *Národní politiku*, velmi populární deník nazývaný familiárně „čubička“). Tiskárny a podniky se necentralizovaly jen v Praze, v Brně byl např. koncern Globus nebo vydavatelský podnik Stránských, z jehož tiskárny pocházel týdeník *Přítomnost* nebo deník *Lidové noviny*⁷⁸, ceněný pro svou obsahovou stránku a jazykovou a žánrovou vyváženost. Za tu vděčil mnohým novinářským osobnostem, které v novinách nebo pro noviny externě pracovaly. Byli to např.: Karel a Josef Čapkové, Jan Drda, Eduard Bass, Ferdinand Peroutka, Rudolf Těsnohlídek, Karel Poláček.⁷⁹

Také společnosti Melantrich se po několika válečných letech útlumu činností otevřely nové možnosti k rozvoji, kterých v následujících letech bohatě využil.

„V každé společnosti je role nakladatelství dostatečně prokazatelná a stejně tak tomu je i v případě působení na kulturní život. Mluvíme-li o nakladatelství, je třeba si uvědomit, že se jedná o komponenty, které mohou být i na okraji jeho podstatného určení a souvisejícího s kulturou třeba jen v jevové formě jako doplňující článek. Trojice – autor – nakladatel – čtenář je ztělesněním každého úsilí po vytvoření podmínek pro

---

⁷⁷ LEHÁR., J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s.r.o., 2008, s. 556 - 557. ISBN 978-80-7106-963-8.

⁷⁸ *Lidové noviny*, založené roku 1893 Adolfem Stránským, měly původně centrální redakci v Brně, v roce 1920 však byla realizována filiálka redakce v Praze, která brzy získala na významu; roku 1936 se pak přesunula do zakoupeného Topičova domu na Národní třídě.

⁷⁹ DOTKNI SE 20. STOLETÍ! Národní muzeum. *Média v období první republiky*. [online]. [cit. 10. 12. 2017] Dostupné z: http://dvacatestoleti.eu/data/files/MH_ML_4_1R.pdf

*duchovní potřeby kteréhokoliv společnosti. Nakladatelství funguje jako kulturní, společenská a ekonomická instituce.*⁸⁰

Melantrich je těchto slov důkazem. Rozvíjel nejen své nakladatelské a obchodní aktivity, ale také působnost; rozšířil svůj tisk a prodejny po celém území republiky, zakoupil nové nemovitosti, zřídil si další tiskárny, zmodernizoval technologie, strojní zařízení. Své akvizice, kromě polygrafie, zaměřil i do oblasti umění, filmu, hudebního průmyslu, pojišťovnictví či zřídil cestovní kancelář.

Vlajkovou lodí Melantrichu zůstával i nadále deník *České slovo*, ústřední tiskový orgán národních socialistů, doprovázen čtenářsky oblíbeným *Večerním Českým slovem* (také v regionálních mutacích) a spíše zpravodajským *Ranním Českým slovem*. Znovuobnovený deník *České slovo* nabral rychle na síle a díky čtenářům i předplatitelům jeho náklad brzy překonal předválečná čísla.

Portfolio Melantrichu však zahrnovalo kromě deníků i nepolitické časopisy, populární obrazové týdeníky (např. *Hvězda československých paní a dívek*), týdeníky (např. *Mladý hlasatel*), čtrnáctideníky (např. *Eva*), odborné časopisy (např. *Naše věda*). Na novinovém a časopiseckém trhu měl tak koncern celou řadu svých titulů, v jejichž redakcích působily, jako stálí redaktoři či externí přispěvatelé ale také jako grafici či ilustrátoři, mnohé známé osobnosti své doby (Josef Hora, Karel Poláček, František Xaver Šalda, Jaroslav Foglar, Václav Kaplický, Josef Lada, František Tichý atd.). Kromě obsahu knih byla vždy kritériem nakladatelství i estetická hodnota a vnější podoba knih.

Melantrich také postupně přidával do svého programu žádané knižní edice a sebrané spisy: Hudební knihovnu časopisu Smetana (ta začala vycházet ještě před válkou), Melantrichovu knižnici, Melantrichovu lacinou knihovnu (svazky cenově dostupné všem), Novou ruskou knihovnu, Úrodu (současná naše i světová tvorba), Epiku, Poesii, Prameny atd.⁸¹

Od poloviny 20. let pozice Melantrichu na poli českých nakladatelství plynule sílila, Melantrich se pod vedením legendárního generálního ředitele Jaroslava Šaldy⁸² proměnil v tiskový koncern a stal se postupně nejdůležitější a nejmohutnější institucí svého druhu v republice. V červnu 1924 se Melantrich dočkal další změny názvu a

---

⁸⁰ HALADA, J. *Člověk a kniha. Úvod do nakladatelské specializace*. Praha: UK, Karolinum, 1993, s. 36. ISBN 80-7066-767-2.

⁸¹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 17-19. ISBN 80-7023-273-0.

⁸² Jaroslav Šalda (1880 - 1965) viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík s. 47.

právního statutu: *Melantrich, akciová společnost pro grafický průmysl a nakladatelství*; se sídlem na Václavském nám. 793, v Praze II.

2.2.1 Ústřední sídlo palác Hvězda a vznik filiálek

První sídlo tiskárny Melantrichu, tehdy ještě *Tiskárny národně sociálního dělnictva*, byla budova na Novém Městě pražském, ve Školské ulici. Nejprve měla strana, redakce a tiskárna k dispozici jen velmi omezený prostor jedné místnosti, ale v okamžiku rozhodnutí zřízení sekretariátu strany, vybírání členských příspěvků a založení fondu pro plánované vydávání stranického periodického tisku⁸³ bylo třeba vše změnit. Z finančních důvodů nebylo možné zakoupit nové prostory, nebo převzít jinou tiskárnu, proto bylo nutné v budově ve Školské ulici získat nové prostory pro rozšíření, aby vznikla ústřední kancelář, zázemí, sazárna, stereotypie, tiskárna s rotačkou. To vše, včetně kompletního vybavení tiskárny, měl v té době na starosti začínající pokladník strany Jaroslav Šalda. První výtisk deníku *České slovo* vyšel v tiskárně s datem 1. března 1907.

O něco později zakoupil Václav Klofáč se společníkem Růžičkou dům U Zlaté husy⁸⁴, jednopatrovou budovu hotelu v dolní části Václavského náměstí, kam se měla po přestavbě nastěhovat stranická tiskárna ze Školské ulice. Pro vnitrostranické konflikty a gradaci situace kolem koupě však došlo k rozkolu mezi podílníky⁸⁵ v tiskárně a následné dohodě o vytvoření konkurenčního podniku resp. prostor.

Finančně se spojila odborová organizace železničářů a tiskárna (ta s odborovou organizací kovopracovníků jako tichým finančním společníkem), od záložny byl získán úvěr a roku 1910 byl zakoupen starý třípatrový dům s nezastavěným dvorem a parcelou o velikosti 520 m² v horní části Václavského náměstí, poblíž Vodičkovy ulice, zadní částí hraničící s právě stavěným Havlovým palácem Lucerna.

Šlo o chátrající objekt nazývaný dům Vunšvický – po majiteli, který ho nechal naposledy přestavět roku 1787; v minulosti však náležel mj. Jindřichu Berkovi z Dubé.

---

⁸³ V případě vydávání vlastního periodického tisku nešlo u stran jen o zisk, ale především o propagaci a zviditelnění konkrétní strany u veřejnosti, což přinášelo viditelné výsledky především v období voleb.

⁸⁴ Dům U Zlaté husy byl v 15. století majetkem Mikuláše z Landštejna, purkrabího na Hluboké. U Zlaté husy býval po staletí hostinec, přestavbou v pozdně secesním stylu v roce 1910 zde byl vybudován komfortní hotel. O několik let později byl hotel postaven i na sousedním volném pozemku. Dnes je zde, jako jeden objekt, provozován hotel Ambassador – Zlatá husa.

⁸⁵ Odborovými organizacemi strany.

Na počátku 19. století zde byla zřízena novoměstská strážnice (domu se říkalo pak Na Staré stráži) a svůj byt zde měl i sochař Ladislav Šaloun⁸⁶.

Z hlediska finančního zajištění se jednalo o dost riskantní investici, stejně tak i z hlediska stavebního; nebyly připraveny plány, kapitál ani ověřená stavební společnost. Přesto se květnu 1910 přistoupilo k přestavbě, a to i za využití do té doby nepříliš používaných betonářských prací, se kterými byly tudíž malé zkušenosti; v prosinci téhož roku však již nastalo stěhování do nových, čtyřpatrových tiskárenských prostor v přední části pozemku.⁸⁷ Ve stejném roce došlo k přejmenování tiskárny na *Knihotiskárnu a litografický ústav národně socialistický Melantrich*.

Mezitím ale došlo k dokončení části přestavby domu U Zlaté husy, a tak redakce a administrativa ze Školské ulice byla přestěhována na tuto adresu. *České slovo*⁸⁸ se však ani zde, ani v druhé budově tisknout nemohlo, proto byl tisk dočasně přenesen do tiskárny Eduarda Beauforta⁸⁹.

Nová budova, přestože zde již byl prostor pro tiskárnu, však nebyla ještě zdaleka dokončena; pokračovalo se ve stavbě středního traktu, který byl plánován architektem Bedřichem Bendelmayerem⁹⁰ jako multifunkční – restaurace, společenský sál, kanceláře, byty, sklepní vinárna, biograf (ten byl zrealizován až několik let po válce). Stavební práce komplikovala finanční situace, změna stavitele první části objektu i samotné práce, které se ukázaly mnohdy náročnější, než bylo původně zamýšleno.

V roce 1913 však již budova v pozdně secesním stavebním slohu stála a Pražané mohli obdivovat netypickou bílou kameninovou fasádu dole s dodatečně realizovanými výlohami obchodu i otevřený, napříč dělený balkon, který po architektonické stránce ihned zaujal veřejnost i odborníky; stejný balkon, který se stal symbolickým místem během revoluce v roce 1989.

Vydávání *Českého slova* v průběhu roku 1912 bylo z důvodu vysokých finančních nákladů, stížností na hluk a problémů s expedicí nakonec včetně aktiv a

---

⁸⁶ RUTH, F. *Kronika královské Prahy a obcí sousedících*. Díl 3. Praha: NLN, s.r.o., 1996, s. 1090 - 1091. ISBN 80-7106-133-6.

⁸⁷ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 49 - 66. ISBN: 80-238-8732-7.

⁸⁸ V té době byl náklad výtisků *Českého slova* zhruba v počtu 6 000 ks a při pozdějším tisku U Zlaté husy v závislosti na této výši vznikaly neadekvátní finanční náklady.

⁸⁹ Eduard Beaufort (1860 - 1941) založil svou tiskárnu roku 1884 na Zbraslavi, později připojil slévárnu písmen.

⁹⁰ Bedřich Bendelmayer (1871 - 1932) ve stylu secese a moderny projektoval před 1. světovou válkou mnohé významné pražské stavby (palác Hvězda, Národní dům na Žižkově, Průmyslovou banku), činžovní domy a vily. Po válce realizoval řadu bankovních domů či soudních budov a to po celé zemi. Je autorem mj. vily bratří Čapků na Vinohradech.

pasiv převedeno na tiskárnu Melantrich a tiskařské stroje přestěhovány do její budovy. Ta původně měla nést název *Národně sociální dům*. Jaroslav Šalda však prosadil název *Hvězda*⁹¹, který nese dodnes. Navrácením *Českého slova* a přemístěním redakce do *Hvězdy*, a tudíž sloučením legislativním i místním (pod jednu střechu) získal Melantrich své oficiální centrální sídlo, odkud byl v následujících letech řízen celý rozrůstající se tiskový koncern (a to i v krátkém období na konci války a po jejím skončení, kdy z finančních důvodů byla *Hvězda* odprodána továrníkovi Františkovi Štěpánkovi⁹² a Melantrich zde byl v nájmu).

V bezprostředně následujících letech po skončení války a vzniku Československa byla vysoká poptávka po novinách, ovšem po takových, které čtenářům přinášely informace, které je zajímaly. Televize neexistovala, rozhlas byl v počátcích. Zvýšené nároky na tisk donutily i Melantrich k hledání řešení. V otázce materiální nešlo jen o prostory resp. nemovitosti, ale také o vnitřní zařízení – stroje do tiskáren či jejich modernizaci. S tím pak souvisela i dodavatelská a distribuční činnost, plynulé pokrytí trhu celé republiky nebo záležitost zaměstnanců, specialistů a externích spolupracovníků.

Jaroslav Šalda nabádal ke koupi nemovitostí na Václavském náměstí nebo v jeho blízkosti; důvodem byla dosažitelnost dopravní (nádraží), ale také tzv. dobrá adresa, která v podnikání byla důležitým činitelem.

Nakonec byly zakoupeny (a za několik měsíců se ziskem odprodány) dva starší domy s rozsáhlými pozemky v ulici Ve Smečkách, která však měla tu nevýhodu, že byla sama o sobě příliš úzká a to komplikovalo distribuci tisku. Přikoupena byla proto tiskárna ve Spálené ulici, neboť hrozilo, že Melantrich nebude moci plnit své závazky – tiskárna ve *Hvězdě* byla již přetížená. Stejného roku (1919) Melantrich znovu investoval do nemovitosti a zakoupil ještě dvoupatrový Thun-Salmovský palác⁹³ na Jungmannově třídě, který ještě před zahájením nákladné přestavby odprodal Škodovým závodům. Komplikované období hledání adekvátních prostor v Praze bylo

---

⁹¹ K roku 2017 je majitelem domu *Hvězda* na Václavském náměstí ČS nemovitostní fond, který obhospodařuje REICO investiční společnost České spořitelny, a.s. Budovu zakoupili v roce 2010 za cca 985 milionů korun, resp. 40 milionů eur. Budova má celkem 12 podlaží a poslední kompletní rekonstrukce zde byla provedena v letech 2003 - 2004. V budově jsou nabízeny k pronájmu maloobchodní prostory, několik desítek rezidenčních bytů, kanceláře a krytá parkovací místa. Největším nájemcem budovy je aktuálně společnost Marks & Spencer, jejíž název také dominuje horní části čelní fasády objektu.

⁹² František Štěpánek (1872 - 1934) učitel Tomáše Bati, později prokurista, továrník a konkurent Bati (výroba obuvi) a starosta města Zlína. Z důvodu realizace vojenských zakázek se stal jeho podnik chráněný státem, dělníci nemuseli na frontu a továrna vykazovala vysoké zisky. Štěpánek jako pražskou filiálku své firmy použil na začátku roku 1918 zakoupenou budovu paláce *Hvězda* na Václavském nám. Po válce však odešel z politického života i ze Zlína a Melantrich na základě dodatku ve smlouvě od něho *Hvězdu* odkoupil zpět.

⁹³ Barokní Thun-Salmovský palác v Jungmannově ulici ustoupil ve 20. letech 20. století projektu architekta Pavla Janáka, který zde vybudoval pozdně kubistický kancelářský a obchodní palác Škodových závodů.

ukončeno převzetím budovy *Hvězdy* zpět do majetku Melantrichu (1922) a přistavěním nové budovy pro rozšíření tiskárny⁹⁴.

Na počátku roku 1926 Melantrich uskutečnil fúzi, resp. odkup budov v likvidaci⁹⁵, se *Spojenými grafickými ústav Koppe Bellman* v Drtinově ulici na pražském Smíchově (původně *Litografický ústav Alexandra Leopolda Koppeho* v tehdejší Husově ulici). Na základě tohoto kroku se ze smíchovské tiskárny stala jedna z nejmodernějších a největších tiskáren v republice; do prostor objektu Melantrich z *Hvězdy* přemístil svou obchodní a akcidenční tiskárnu⁹⁶ a nakladatelství. Tiskárna na Smíchově⁹⁷ se po přestavbě věnovala především tisku ilustrovaných časopisů koncernu Melantrich, které již nezvládala pojmout tiskárna ve *Hvězdě* na Václavském náměstí.⁹⁸

S expanzí distribuce novin do měst mimo Prahu se u Melantrichu zrodila nejen novinka tzv. mutace novin⁹⁹ a pozice lokálního redaktora, ale postupně se přešlo ve vzdálenějších oblastech i k budování tiskárenských filiálek, redakcí a administrativního zázemí.

Z Čech se Melantrich rozšířil nejprve na Moravu a pak i na Slovensko. Nejprve byla vytipována tzv. Moravská Ostrava, jako kraj, který má dostatek obyvatel, je sám o sobě bohatý a je zde mizivá konkurence v podobě periodik s nevalnou úrovní. V letech 1932 - 1933 byla proto v Ostravě postavena novinářská tiskárna a zároveň schváleno rozhodnutí, že zde bude pro ostravskou oblast vydáván samostatný deník. List, který zde vznikl, si ponechal zavedený název *České slovo*. Po úspěchu nového listu u místní čtenářské obce se brzy k rannímu vydání připojilo ještě večerní a také deník Telegraf. Brno a brněnská tiskárna byla realizována až jako druhá, neboť zde již sídlo, resp. tiskárna s názvem *Kramerius, Československé národně sociální strany* bylo a strana zde vydávala pro Moravu svůj list s názvem *Socialistická budoucnost*. Vzhledem k úspěšnosti filiálky v Ostravě se v Brně Jaroslavu Šaldovi podařilo z vlivu strany

---

⁹⁴ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 90 - 93. ISBN: 80-238-8732-7.

⁹⁵ Součástí odkupu budov bylo i oddělení a strojní zařízení na tisk svatých obrázků, což byla původní a převažující činnost dřívější tiskárny; ta ji ostatně proslavila po celém světě.

⁹⁶ Akcidenční tiskárna – tiskárna středního či malého rozsahu, program tiskárny je zaměřen především na příležitostné tiskoviny např. letáky, vizitky, pozvánky, tiskoviny pro firemní provoz.

⁹⁷ Po roce 1948 byl podnik znárodněn a včleněn do národního podniku *Svoboda, tiskařské závody*. Tiskly se zde časopisy mj. *Květy*, *Mladý svět*. Změny po roce 1989 umožnily vzniku akciové společnosti *Libertas*, která zde pod názvem *Tiskárna Libertas, a.s.* působí dodnes.

⁹⁸ TISKÁRNA LIBERTAS. *O společnosti*. [online]. [cit. 11. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.tiskneme.cz/cs/o-spolecnosti/>

⁹⁹ S novinkou přišel Jaroslav Šalda a označoval ji jako krajskou celostránkovou mutaci listu; v podstatě se jednalo o (dnes běžné) zařazení lokálních resp. místních zpravodajských informací do novin s celostátní platností.

vymanit další část koncernu a převzal řízení brněnské pobočky. Tu zcela změnil, aby podnik disponoval co nejširší možnou nabídkou v polygrafickém a tiskárenském oboru a obstál tak před brněnskou konkurencí; zakoupil pozemky a postavil poblíž hlavního nádraží novou tiskárenskou budovu, kterou zařídil pro litografii, kamenotisk, ofset, zinkografii a redakční oddělení.¹⁰⁰

Ostrava a Brno se staly kmenovými filiálkami na Moravě, ale tím expanze Melantrichu neskončila – další pobočky byly postupně otevřeny v Olomouci, Opavě, Zlíně, Kroměříži, Prostějově, v Uherském Hradišti, Valašském Meziříčí a v (Českém) Těšíně. Doplněny byly také knihkupeckými podnikovými prodejny.

Otevřenou záležitostí dlouhá léta zůstávalo pro národní sociální stranu, *Melantrich* i pro samotného Jaroslava Šaldu Slovensko, které bylo jako čtenářský trh sice zajímavé, ale v mnoha ohledech na počátku 20. století nevyhovovalo. Po válce, kdy byl Šalda již generálním ředitelem, se situace na Slovensku (zvláště ve městech) měnila. Rostla životní úroveň, byl zájem o společenské otázky, diskutovalo se o československém sblížení, zájem o české noviny neklesal (*Melantrich* po válce na Slovensko s úspěchem zasílal některé své ilustrované časopisy) a politické a nacionální poměry umožňovaly vydávání periodik a jejich rozvoj.

V polovině 30. let 20. století podle Jaroslava Šaldy nadešel čas pro expanzi Melantrichu na Slovensko. V Bratislavě (zde byla první redakce pro slovensky a česky psaný list *Azet*¹⁰¹, který se tiskl v Brně, ale cíl distribuce byla Bratislava a Jižní Slovensko, teprve později se list stal s mutacemi¹⁰² nejrozšířenějším deníkem na Slovensku), Nitře, Banské Bystrici, Žilíně, Trenčíně a ve východoslovenských Košicích nechal zřídit filiální redakce a administrativní zázemí. Okupace Československa Německem a začátek 2. světové války však další plány rozvoje koncernu na Slovensku neumožnily již uskutečnit.¹⁰³

---

¹⁰⁰ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 187 - 194. ISBN: 80-238-8732-7.

¹⁰¹ List *Azet* přestal vycházet po ustanovení Slovenského štátu v roce 1939.

¹⁰² Zcela speciální mutaci nechal Šalda zřídit pro oblast Podkarpatské Rusi – byla psána místním jazykem a sázena v azbuze.

¹⁰³ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 194 - 200. ISBN: 80-238-8732-7.

2.2.2 Technické zázemí

Nezbytným předpokladem pro úspěch v polygrafickém¹⁰⁴ průmyslu je být neustále o krok dopředu před konkurencí, zlepšovat a modernizovat stávající technologie a technické vybavení, nabízet různorodé služby a tematické zaměření; zároveň je nutné umět se rychle přizpůsobit proměnám trhu a celkové situaci. To vše vyžadovalo zdokonalování a promyšlené obnovování technického vybavení.

Po vzniku družstevní *Tiskárny národně sociálního dělnictva* a její pozdější změně na *Melantrich* společnost zpočátku hledala své možnosti, získávala zkušenosti a postupně budovala svou koncepci a realizační program. V osobnosti Jaroslava Šaldy, který zde začal pracovat jako účetní již v roce 1905, získal Melantrich vůdčí postavu, vizionáře a стратега, který z tiskárny dokázal promyšleně vybudovat úspěšný a významný nakladatelský a vydavatelský koncern. Nešlo jen o rozšiřování činností v rámci příbuzných oborů nebo o expanzi po republice, ale Šalda uměl včas odhadnout i potřeby společnosti z hlediska materiálního. Na základě toho nejen držel krok s místní konkurencí, ale uměl se na poli polygrafie vyrovnat i evropským standardům.

V původní tiskárně ve Školské ulici, kde bylo zahájeno vydávání deníku *České slovo*, se při výrobě používal starý rychlolis; jeho princip byl představen již na počátku 19. století, a o sto let později byla tudíž tato metoda tisku již z technického hlediska překonaná. Nevyhovující byla nejen rychlost tisku, ale také fakt, že se stále sázelo ručně, jako v dobách minulých. Znamenalo to zároveň stálou potřebu velkého počtu sazečů, což představovalo komplikace a náklady. Vedení tiskárny stálo proto před rozhodnutím, zda při zakoupení nových strojů zvolit opět variantu s ruční sazbou tak jako ostatní deníky, nebo přijmout právě se rozšiřující novinku – sázecí stroj. Rozhodnutí nakonec znělo: zakoupit sice na splátky, ale modernizovat, snížit tím počet zaměstnanců a vybrat rotačku¹⁰⁵, stereotypii¹⁰⁶ a sázecí stroje¹⁰⁷. Stroje nesly název *Linotype*, byly jednoduché, propojovaly sázení s odléváním a automatickým

---

¹⁰⁴ Polygrafie – označujeme tak výrobní obor zahrnující různé druhy tiskařských technik, ale také tiskový nebo publikační obor. Dříve se polygrafie vztahovala k tiskárně, dnes tento pojem zahrnuje i tvorbu podkladů pro tisk, počítačovou techniku, nová elektronická média a multimediální projekty.

¹⁰⁵ Rotačka, rotační tisk – princip tisku, při němž je tisková forma upnuta na válec, samotný otisk se uskutečňuje mezi otáčejícími se válci.

¹⁰⁶ Stereotypie – uchování sazby, výroba tiskových forem. V minulosti se používaly různé formy na výrobu matic např. sádra, mastix, papír nebo lehce tavitelný kov. Stereotypie byla stále zlepšována, stereotypické stroje pomáhaly k rychlejšímu a úspornému rozmnožování nejen matic písma, ale i ilustrací, což se osvědčilo v denním tisku.

¹⁰⁷ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 45 - 47. ISBN: 80-238-8732-7.

roztříděním matric po jejich použití. Byla to inovace, která se osvědčila, a tento způsob sazby se udržel po několik desítek let.¹⁰⁸

„Byly vykonány všechny technické přípravy, stroje došly a stavěly se. Viděl jsem první sázecí stroje a rotačku se stereotypii. Otvíral se mi nový svět, nové možnosti. Nebyl jsem si toho ani plně vědom. Teprve později jsem jich dovedl a mohl použít.“¹⁰⁹

To později přišlo v okamžiku, kdy byla prováděna přestavba a dostavba nově zakoupené budovy na Václavském náměstí, pozdějšího paláce Hvězda, sídla společnosti Melantrich. V nově postavené části byla jako první realizována tiskárna: do suterénu byla umístěna stereotypie, rotačka a sklad, nad tím byly ve zvýšeném přízemí vylepšené rychlolisy. V první poschodí našly své místo tzv. malé stroje a knihárna, ve druhém patře pak obě sazárny – ruční i strojová. Šalda však chtěl nabídku produkce rozšířit, prostory nyní byly, tak opět na splátky nechal zakoupit kamenolis a litografické kameny pro oddělení litografie.¹¹⁰

Princip litografie byl objevem pražského rodáka a herce Aloise Senefeldera již na přelomu 18. a 19. století, který hledal levný způsob rozmnožování svých divadelních her a při svých experimentech přišel na jedinečné chemické vlastnosti vápence, pocházejícího z bavorského lomu poblíž Solenhofenu. Litografie jako umělecká technika se používá dodnes, především ve volné grafické tvorbě.

Litografické oddělení v Melantrichu také experimentovalo a hledalo pro litografii širší využití, neboť tato technika měla mnoho variant a při jejím zvládnutí byl výsledek vynikající. Tisk je založen na schopnosti vápencového kamene přijímat vodu a mastnotu. Pokreslený kámen se poleptá, navlhčí a pokreslená místa přijímají na rozdíl od ostatních tiskařskou barvu. Uplatnění našla litografie při výrobě not, map, plánů, karet, ale také u barevných tiskovin (např. ilustrovaných časopisů), pro které nebyla vhodná reprodukce knihtiskem.¹¹¹

Po skončení 1. světové války a zpětného odkupu paláce Hvězda bylo, především z důvodu zvýšené poptávky po tisku, opět nutné tiskárnu Melantrichu zmodernizovat a rozšířit. Část ruční výroby měla ustoupit strojové. Jaroslav Šalda u švýcarské firmy Winkler a Fallert objednal razící lis značky Prägepresse na

---

¹⁰⁸ VEČEŘA, P. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing a.s., 2015, s. 102. ISBN 978-80-247-4178-9.

¹⁰⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, str. 49. ISBN: 80-238-8732-7.

¹¹⁰ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, str. 66. ISBN: 80-238-8732-7.

¹¹¹ BARTÁK, J. *Z dějin polygrafie*. Podtitul: Tisk novin a časopisů v průběhu staletí. Praha: Votobia, 2004, str. 162 - 163. ISBN 80-7220-203-0.

zhotovování matric pro odlitky novinových stránek na válec rotačního stroje. Další rozhodnutí, které následovalo, vyvolalo velký rozruch – tím byla změna formátu novin. Z malého formátu, který doposud většina novin respektovala, se přešlo na větší tzv. Berliner format¹¹². Doposud *České slovo* napodobovalo v mnohém, a stejně jako jiné deníky, *Národní politiku*, která po léta udávala směr.¹¹³ Nyní nastal od této linie odklon, nejprve po stránce velikostní (z rozměru 390 x 277 mm se přešlo na formát 470 x 315 mm), pak i obsahové a mj. i využíváním techniky autotypie¹¹⁴, díky níž mohla být na stránky novin přenesena také fotografie.

Palác Hvězda byl vybaven moderně řešenou tiskárnou, ale v polygrafii je nutno stále počítat se změnami. A brzy se ukázalo, že přestože prostory byly na počátku velkorysé, po několika letech a při požadavcích na poválečnou produkci jsou opět nedostačující. Merkantilní (akcidenční) tiskárnu, tj. pro příležitostné a firemní tisky, se proto *Melantrich* rozhodl přesunout do zakoupených prostor na Smíchově, do původní tiskárny Koppe a Bellman. Ve Hvězdě tak bylo místo pro dva rotační ofsetové¹¹⁵ stroje a také pro nový rotační stroj pro tisk z hloubky – hlubotisk.

V *Melantrichu* ofsetový stroj zavedli těsně před 1. světovou válkou, rotační ofsetové stroje však zažily rozmach až po válce. První rotační ofsetové stroje měly objemné válce, což způsobovalo nejen komplikace při jejich přemísťování, ale především to omezovalo jejich výkonnost. Ofset po 1. světové válce prodělal velké konstrukční změny, což přispělo k jeho rychlému šíření po celé Evropě. *Melantrichu* stačilo pouze ve Hvězdě zmodernizovat reprodukční oddělení a v roce 1919 byl zakoupen rotační ofsetový stroj (nejprve s jednobarevným později vícebarevným - čtyř a pětibarevným) tiskem, a to koncernu zajistilo výsadní postavení v oblasti ilustrovaných časopisů a využíván byl i pro tisk merkantilní.¹¹⁶

Jakmile se ofsetové stroje začaly zdokonalovat, zefektivnila se soustava válců a byla zavedena výroba různých formátů strojů, tak se ofsetový tisk stal univerzální

---

¹¹² Berliner format náleží do třídy středně velkých novin a spolu s typem tabloid a broadsheet je nejběžnějším formátem novin. Berliner má rozměry 470 x 315 mm. U nás ho používají např. Lidové noviny.

¹¹³ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 90 - 94. ISBN: 80-238-8732-7.

¹¹⁴ Autotypie byla vyvinuta Georgem Meisenbachem již v roce 1882, ale teprve po 1. světové válce se rozšířila a byla plošně uplatňována v tisku. V autotypii se odlišné světlosti plochy (obrazu) rozloží na síť bodů různých tvarů, hustoty a velikostí, které jsou pak způsobily pro tisk. Pomocí autotypie tak došlo k nárůstu fotografií v tisku.

¹¹⁵ Ofsetová technika (objev z počátku 20. století) bývá také nazývána nepřímým tiskem nebo tiskem z plochy; její princip spočívá ve válci, který slouží jako zprostředkovatel tisku, a vkládá se mezi vlastní tiskovou formu a papír. Navíc obraz na tiskové formě, na rozdíl od předchozích technik, není zrcadlový.

¹¹⁶ BARTÁK, J. *Z dějin polygrafie*. Podtitul: Tisk novin a časopisů v průběhu staletí. Praha: Votobia, 2004, s. 174 - 186. ISBN 80-7220-203-0.

tiskovou technikou; ofsetem bylo nyní možné tisknout v malých i velkých tiskárnách, maloformátový tisk i umělecky náročné obrazové tisky.¹¹⁷

O několik let později přibyla do *Melantrichu* také první hlubotisková rotačka, která v té době byla zároveň první v celé republice. Další stroje této velikosti pak už nebylo možné do Hvězdy umístit, zakupovaly se tedy pro smíchovskou tiskárnu; zdejší technická hlubotisková výbava, navíc s automatickou centrálou pro dodávání barvy do barevníku, byla ve 30. letech jednou z nejlepších v Evropě. V plánu bylo nejen vylepšení technického vybavení, pomocných strojů apod., ale také vznik oddělení pro výrobu vlastních barev¹¹⁸ pro tisk.

Jaroslav Šalda velmi brzy správně odhadl, že v hlubotisku je budoucnost. Klasický hlubotisk je totiž jedinou tiskovou technikou, která dokáže vytvořit reprodukce srovnatelné s originálem – zachycuje věrně tónové hodnoty a barevnost; přípravě tiskové formy je však nutné věnovat maximální péči¹¹⁹.

V *Melantrichu* dbali o to, aby jejich technické vybavení tiskáren nebylo zastaralé, aby odpovídalo možnostem své doby a zároveň uspokojovalo poptávku, ať se již jednalo o knihtisk, reprodukce, hlubotisk či ofset. Jaroslav Šalda se seznamoval s novinkami v oboru, cestoval za nimi i po Evropě, inspiroval se zahraničními podniky, propočítával ceny, dopravu, zvažoval případné opravy a úpravy a vyhodnocoval klady, úspory a perspektivu do budoucna. Dokázal také se svými spolupracovníky – a téměř vždy úspěšně – odhadnout vývoj a změny na trhu a být tak před konkurencí v předstihu. A to i za cenu vysokých počátečních investic, půjček, úvěrů a vědomých rizik.

Technickými a technologickými změnami, které se v *Melantrichu* prosadily a zavedly do výroby (a projevíly se také v konceptu produkce a organizaci a struktuře koncernu), ovlivňoval tento mediální podnik vývoj celého odvětví polygrafie zvláště v období mezi dvěma světovými válkami; významný podíl na tom mělo:

- zavedení *linotypů* do výroby (přechod od ručního sázení),
- užívání náročnějších technik nebo jejich vylepšení (např. litografie čili kamenotisku, zinkografie),
- zavedení rotačního ofsetu,
- uplatnění hlubotisku a hlubotisku barevného pro tisk vč. merkantilního (první

---

¹¹⁷ NAJBRT, V., BĚHAL, M., POTUŽÁKOVÁ, V. *Redaktor v tiskárně*. Praha: Vydavatelství Novinář, 1979, s. 238. ISBN nevedeno. Tematická skupina 02/70 59-234-75.

¹¹⁸ Výrobna barev se v *Melantrichu* již nepodařila uskutečnit, válka narušila celý chod koncernu. Realizována byla až po znárodnění, pod hlavičkou tiskárny Svoboda.

¹¹⁹ NAJBRT, V., BĚHAL, M., POTUŽÁKOVÁ, V. *Redaktor v tiskárně*. Praha: Vydavatelství Novinář, 1979, s. 204. ISBN nevedeno. Tematická skupina 02/70 59-234-75.

- rotačka v Československu ve Hvězdě),
- s pomocí autotypie vysoký a rychlý nárůst doprovodného obrazového (fotografického) materiálu,
- přechod novin na evropský formát Berliner.

2.2.3 Film, hudba a další akvizice

Již po zakoupení budovy na Václavském náměstí v roce 1910 a při její následné přestavbě na palác *Hvězda* počítal Šalda s možností rozšíření akvizic společnosti Melantrich do příbuzných odvětví; s architekty proto řešil prostory a jejich varianty využití. Inspiroval se příkladem podnikatele Václava Havla, který realizoval přestavbu komplexu sousedních budov; přestože ty neměly přímý vstup na Václavské náměstí, umístil do pasáže kino *Lucerna*¹²⁰, které se okamžitě stalo velmi populárním. Šalda proto navrhoval, aby v prvním patře Hvězdy vznikl velký sál, který by byl vybaven tak, aby zde mohl být provozován biograf. To se při přestavbě nezdařilo, kino zde však vzniklo – ačkoliv podmínky pro jeho realizaci dozrály až po válce. V roce 1922 bylo kino slavnostně a za velkého zájmu veřejnosti otevřeno. Promítání zahájil slavný Chaplinův film *Kid*.

Od vlastního kina byl pak už jen krok k dalším investicím, bezprostředně sice nesouvisejících s polygrafickým oborem, které však Melantrichu měly prospět finančně či zvýraznit jeho prestiž, pomoci kulturnímu životu nebo měly koncern zviditelnit a tím přilákat další zájemce a čtenáře. Již v roce 1919 Jaroslav Šalda udělal jeden z prvních kroků tímto směrem, když si nechal vystavit knihkupeckou licenci¹²¹, což mu umožnilo otevření vlastních prodejen knih (ta první byla umístěna v paláci Hvězda).

Počátek 30. let, přestože byl poznamenán hospodářskou krizí, probíhal v Melantrichu ve znamení ekonomické stability. Ta umožnila doplnit portfolio koncernu dalšími akvizicemi.

---

¹²⁰ Kino *Lucerna* bylo otevřeno v roce 1909 a náleží tedy mezi nejstarší a stále funkční kina na světě. Komplex budov paláce Lucerna byl Václavem Havlem přestavován v letech 1907 - 1921.

¹²¹ Jednalo se o licenci v souvislosti s nakladatelskou činností, ale zároveň o marketingový tah, který přilákal čtenáře, kteří navštívili nejen knihkupectví, ale uvědomili si i existenci tiskárny a listů, které se zde tiskly.

K filmu měl Melantrich blízko, a tak v této oblasti bylo realizováno několik projektů. V roce 1934 vznikl na motivy knihy Juliuse Schmitta a pod režijním vedením Vladislava Vančury film *Před maturitou*¹²², který měl u diváků dobrý ohlas.

Roku 1936 Melantrich inicioval vznik *Filmového artělu*¹²³ *spisovatelů*, na kterém se jako spoluvlastníci podíleli Melantrich, Vladislav Vančura, Karel Nový a Ivan Olbracht. Výsledkem byl film *Marijka nevěrnice*; scénář napsal vynikající znalec Podkarpatské Rusi (kde se příběh odehrává) Ivan Olbracht, režie se ujal Vladislav Vančura. Herci byli amatéři, obyčejní vesničtí lidé, včetně hlavní hrdinky. Hudbu složil Bohuslav Martinů a vysoce ceněna byla práce kameramana Jaroslava Blažka. Kritika film přijala, ale divácky, zřejmě i vzhledem k tomu, že postavy pro autentičnost mluvily místním rusínským dialektem, nebyl film úspěšný. Projekt skončil pro všechny zúčastněné finanční ztrátou. O několik let později se však setkal se zájmem amerických krajanů.¹²⁴

Roku 1937 spoluzaložil Melantrich (v zastoupení Jaroslavem Šaldou) s Orbisem a podnikatelem Milošem Havlem zvláštní filmovou společnost *Aktualita komanditní společnost*, zabývající se především výrobou zvukového filmového týdeníku a reportážemi z domácího dění. Ředitelem společnosti byl ustanoven Karel Pečený, který aktuality do kin sám předtím připravoval. O rok později měla *Aktualita* vlastní programovou skladbu, anglickou pojízdnou kameru, vlastnila i přijímací vůz. Spolupracovala i se zahraničními výrobci týdeníků.¹²⁵

Šaldovu pozornost si zajistil také hudební průmysl, a přestože v rámci nakladatelství již od předválečných let vycházela knižní hudební edice, k hudbě samotné se koncern více přiblížil až v polovině 30. let. V roce 1936 založil Melantrich ve spolupráci s knihkupectvím Oldřicha Pazdířka z Brna hudební nakladatelství s názvem *Melpa*¹²⁶. O rok později se pak objevila další možnost: převzít a zachránit podnik na výrobu gramofonových desek *Esta*. Výroba desek pak tvořila součást hudebního nakladatelství Melantrichu, přežila také dobu německé okupace a později se stala součástí znárodněného gramofonového průmyslu¹²⁷.

---

¹²² V příběhu středoškolských studentů a jejich pedagogů hrály tehdejší hvězdy: Jindřich Plachta, František Smolík či Gustav Hilmar. Pro lékaře a spisovatele Vladislava Vančuru (1891 - 1942), který byl spolupracovníkem Melantrichu a osobním přítelem Jaroslava Šaldy, to byl jeho první režijní pokus. Později se podílel i na scénářích.

¹²³ *Artěl* znamená družstvo, původ lze hledat v ruštině, jde o slovní hříčku.

¹²⁴ V roce 2010 byl oceněn cenou za nejlepší DVD v kategorii Nejlepší znovuobjevený film na festivalu Cinema Ritrovato v italské Bologni.

¹²⁵ NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. *Aktualita k.s.* [online]. NFA 2007 [cit. 13. 12. 2017] Dostupné z: <http://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/12/Aktualita-k.s.pdf>

¹²⁶ Někdy psáno jako MelPa, tj. Melantrich - Pazdířek.

¹²⁷ Národní podnik Gramofonové závody.

Prostory v paláci Hvězda umožnily nejen vznik kina, ale také pořádání různých setkání a kulturních pořadů. Roku 1937 byla otevřena v paláci Hvězda mansarda¹²⁸ čili podkroví, kde se konaly kulturní pořady a scházeli se zde i umělci a výtvarníci. Po únoru 1948 byla v budově zřízena tehdejší ředitelkou Melantrichu Annou Šlechtovou umělecká výstavní síň pod názvem *Ars*.

Na počátku 20. let byla založena *Republikánská pojišťovna*, která fungovala pod patronací *Československé strany národně sociální*; u jejího vzniku byl i předseda strany Václav Klofáč. Pojišťovna si však dlouhodobě v konkurenci nevedla dobře a z tohoto důvodu bylo nakonec rozhodnuto o její sanaci. Převod se uskutečnil v roce 1938; Melantrich přejal do svého majetku Republikánskou pojišťovnu i s jejím dluhem, který dosáhl částky téměř 12 milionu korun. S pojišťovnou Melantrich získal i rozestavěný obchodní dům v Opletalově ulici, který se mu povedlo dokončit. Předpokladem vzájemné spolupráce a formou určitého zajištění a zachování republikánské pojišťovny bylo uzavření smlouvy o pojištění zásilek koncernu; smlouva platila a byla realizována i po dobu okupace. Po skončení války, v období politických změn a při počátku znárodnování, byla pojišťovna odevzdána státu.¹²⁹

Další aktivitou Melantrichu, zaměřenou mimo polygrafické odvětví, bylo roku 1938 založení cestovní kanceláře s názvem *Prago Via*¹³⁰. Kancelář byla zaměřena především na Prahu a její návštěvníky. Doba však této aktivitě nepřála a kancelář zanikla po necelých deseti letech, v roce 1948.

Podněty přicházející ze zahraničí nebyly v Melantrichu podceňovány ani přehlíženy. Naopak, zvláště Jaroslav Šalda a ředitel nakladatelství Bedřich Fučík¹³¹ jim věnovali pozornost a dovedli je využít ve prospěch Melantrichu. 1. světová válka změnila mnohé a proměnila také ženský svět. Nejen z hlediska společenského, vzdělanostního či z pohledu samostatnosti žen, ale poválečná léta udala i nový směr ženské módě. Od konce 20. let se k nám dostávaly ve větším množství především francouzské a rakouské módní magazíny, o které byl zájem nejen v krejčovských salonech, a v Melantrichu nechtěli za Evropou nijak zaostávat. Tak v roce 1930 vznikl

---

¹²⁸ Kulturní mansardu mělo např. i nakladatelství Aventinum, jednalo se o prostor v podkroví paláce, kde byla čítárna, výstavní síň a kulturní prostor.

¹²⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 262 - 267. ISBN: 80-238-8732-7.

¹³⁰ Ochranná známka cestovní kanceláře Prago Via, na níž je zpodobněn Karlův most a dopravní prostředky (letadlo, loď a vlak) viz Příloha B, strana II.

¹³¹ Bedřich Fučík viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, s. 47.

časopis pro ženy, které se zajímají o módu, tvořivost, o svět, o kulturu a společenské dění – *Eva*¹³².

Časopis byl čtenářsky úspěšný (finančně však výrazně méně), také z důvodu spolupráce se zahraničím a osvědčenými kreslíři, návrháři a fotografy. Rostla poptávka po jednotlivých výtiscích, ale také po materiálech, návrzích a střížích, které se na stránkách časopisu objevovaly nebo byly jako módní trendy doporučovány. Melantrich situaci vyřešil otevřením vlastní speciální prodejny v pražské Jindřišské ulici, kterou nazval *Evin závod*. Prvotně šlo o službu čtenářkám, ale ukázalo se, že jde i o chytrý obchodní tah, ze kterého mělo užitek také nakladatelství – poptávka si vyžádala vydávání příruček s tematikou šití, pletení, háčkování a dalších ručních prací.¹³³

Přes komplikované politické a společenské období, se stále výrazněji rostoucí perspektivou vypuknutí 2. světové války, vedení Melantrichu zůstávalo aktivní a nepolevovalo ve svých plánech. Rozhodlo se ještě k investování mj. do rekreačních objektů pro zaměstnance, které byly zakoupeny až ve 40. letech¹³⁴. Svě podíly si však koncern zajistil i v řadě dalších podniků, zároveň ale byl i podporovatelem – zasloužil se např. o finanční subvenci pro Českou filharmonii. Zanedlouho však nastalo období okupace, které přivodilo Melantrichu postupný úbytek činností, objemu i počtu produkce a výrazné ztráty; zaměstnanecké i majetkové.

2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík

Nakladatelský, vydavatelský a polygrafický koncern Melantrich si dnes bez jména Jaroslava Šaldy nedokážeme představit. Je především jeho zásluhou, že z průměrné družstevní stranické tiskárny vzešel moderní, úspěšný a široce zaměřený tiskařský koncern. Šalda je ukázkou toho, že existují lidé, kteří, přestože pocházejí z prostých a velmi chudých poměrů, dokáží se pomocí svého sebeuvědomění, píle, pečlivosti a ambicióznosti vypracovat k velkým podnikatelským úspěchům a úctě společnosti. Jaroslav Šalda je takovým typickým self-mademanem¹³⁵.

---

¹³² Módní měsíčník *Eva* viz kapitola 3 Produkce nakladatelství Melantrich, podkapitola 3.6 Časopisy, s. 79.

¹³³ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 210 - 214. ISBN: 80-238-8732-7.

¹³⁴ Nešlo však o první aktivitu v tomto směru. Např. již na počátku 30. let (na doporučení Jaroslava Šaldy) byly zakoupeny pozemky ve Stříbrné Skalici na Benešovsku pro výstavbu rekreačních chat pro rekreaci zaměstnanců.

¹³⁵ Self-mademan – člověk, který se sám vypracoval. Takto označován byl např. také Tomáš Baťa, zakladatel českého obuvnického impéria.

Jaroslava Šaldu¹³⁶ významně ovlivnilo jeho dětství, které prožil v Ondřejově nedaleko Prahy, v pozici nemanželského synka z chudé rodiny. Matka byla služebná na statku, otce nepoznal. Mužskou roli zde sehrál jeho dědeček Hynek Šalda, bývalý pekař, kterého si velmi vážil a díky kterému uměl velmi brzy číst, psát i počítat.¹³⁷

Ve škole prospíval velmi dobře, ale vzhledem k rodinným poměrům musel záhy nastoupit do učení. Řezníkem se nestal, vyučil se čalouníkem, ale zároveň se snažil i dál vzdělávat. Nastoupil při práci do pokračovací školy. *„Ale přece jen nás bylo dost, kteří jsme školu brali vážně a uvědomovali si, že chceme-li v životě něco dokázat, že se musíme učit a učit.“*¹³⁸

Šalda tento názor neopustil, ve vzdělávání v Praze pokračoval jako samouk, vydal se také na roční tzv. vandr po Evropě, stal se členem vzdělávacího spolku, pracoval, zajímal se o společenské i politické dění a svědomitě šetřil každý krejcar, aby mohl nastoupit na obchodní školu a zaplatit si školné, byt a stravu.

Na přelomu 19. a 20. století vystřídal několik zaměstnání, než se mu povedlo získat stálé uplatnění a stal se úředníkem v jednom ze stranických spolků a následně převzal vedení účetnictví v družstevní *Tiskárně národně sociálního dělnictva*. Roku 1905 tedy začal svoji profesní dráhu v pozdějším koncernu Melantrich; v té době již byl několik let členem České národně sociální strany.

*„Výjimkou mezi národně sociálními předáky byl Jaroslav Šalda, který nebyl řečníkem, proto také nešel politickou dráhou, ale zato byl dobrým organizátorem.“*¹³⁹

Měl však nejen organizátorské vlohy, ale byl i všímavý, pohotově se orientoval a měl cit pro odhad a různorodé kontexty. Vzhledem k tomu si rychle uvědomil, jak velký potenciál v sobě skrývá tiskárna a vydávání periodického tisku a podle toho v dalších obdobích postupoval. Díky němu se Melantrich rozvinul v koncern, který ve svých vrcholných 30. letech neměl u nás - co do rozměrů - adekvátní konkurenci.

V prvních letech nové republiky byl domácí tisk pod vlivem jednotlivých stran a tomu odpovídala i jeho obsahová a vizuální struktura. Ranní vydání deníků nebyla z hlediska obsahu pestrá a atraktivní, odpolední, resp. večerní vydání byla přitažlivější, objevovaly se zde i jiné informace než politické dění; proto také mívala vyšší náklad.¹⁴⁰

---

¹³⁶ Jaroslav Šalda (27. 3. 1880 Praha – 31. 5. 1965 Karlovy Vary). Pocházel se stejného rodu jako kritik, spisovatel a novinář F. X. Šalda.

¹³⁷ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, str. 18 - 23. ISBN: 80-238-8732-7.

¹³⁸ Tamtéž, s. 25.

¹³⁹ DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři*. Praha: NPL, 1963, s. 70. ISBN 25-111-63.

¹⁴⁰ NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. *Aktualita k.s.* [online]. NFA 2007 [cit. 13. 12. 2017] Dostupné z: <http://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/12/Aktualita-k.s.pdf>

Primárně se proto Šalda zaměřil na získání kapitálu na vydávání stranického deníku, který by se však od své konkurence odlišoval. Začal také budovat materiální základnu, zapojil se svými návrhy do přestavby paláce Hvězda, jezdil na obhlídky nemovitostí, modernizoval strojový park, vyhledával novinky, postupně vytvořil i odborný kolektiv tiskárny, správní a obchodní zázemí Melantrichu, založil filiálky a z pozice účetního se propracoval do vedení podniku. V roce 1925 byl jmenován na místo generálního ředitele koncernu *Melantrich*; v čele podniku stál až do roku 1945.¹⁴¹ Od deníku *České slovo* přešel k masovému vydávání periodik – novin a časopisů, zavedl první edice a stál u zrodu produkce nakladatelství. Jeho zásluhou se realizovaly i dalších aktivity¹⁴² koncernu, které činnost posunuly i mimo stěžejní polygrafii. Zasahoval i do grafické podoby novin, mj. zavedl do té doby u nás nepoužívaný formát novin tzv. Berliner, uplatnil mezititulky, ve větší míře fotografie, pracoval i s litografií.

Šalda byl nejen představitelem koncernu Melantrich, generálním ředitelem, odborníkem na polygrafii, obchodníkem a vizionářem, ale stal se také osobností známou v politických a společenských kruzích první republiky.

Své vědomosti a rozhled si rozšiřoval a udržoval neustálou četbou, a přestože hodně přemýšlel o Bohu, soulad se svým životem u něho nenašel. Zaměřil se proto na svou práci, kde trávil téměř všechnen čas.¹⁴³

Jeho soukromým životem prošlo jen několik žen. Matku, která se ho v dětství vzdala a později ho, také vzhledem ke své chorobě, nechtěla přijmout zpět, sice zaopatřil, ale nehrála v jeho životě podstatnou roli. Šalda nebyl typ, který by ženy vyhledával, příliš ho zaměstnávala jeho práce. Přesto toužil – a později byl za ně vděčný – po rodinném životě a rodinném zázemí. Se svou první ženou měl dva syny, Jaroslava (1912) a Vladimíra (1916); oba později vystudovali právnickou fakultu. Manželství však nepřežilo pracovní zátěž a aféru z falešného obvinění s tunelováním válečných půjček a v polovině 20. let se rozpadlo. Druhou ženou Jaroslava Šaldy se stala redaktorka Jarmila Nováková¹⁴⁴, se kterou měl třetího potomka, dceru Ivu (1932)¹⁴⁵.

Šalda, jako hlavní představitel *Melantrichu*, vedl bohatý společenský život; setkání s politiky, umělci, novináři a spisovateli se také často odehrávala v jeho

---

¹⁴¹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, str. 13 - 15. ISBN 80-7023-273-0.

¹⁴² Viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.3 Film, hudba a další akvizice, s. 44.

¹⁴³ ŠKRABALOVÁ, I. *Jaroslav Šalda: portrét titána tisku*. Praha: Academia, 2016, str. 26 - 28. ISBN 978-80-200-2531-9.

¹⁴⁴ Jarmila Nováková, v té době již Šaldová, posléze působila jako šéfredaktorka módního měsíčníku *Eva*, který Melantrich vydával od roku 1930.

¹⁴⁵ ŠKRABALOVÁ, I. *Jaroslav Šalda: portrét titána tisku*. Praha: Academia, 2016, str. 192 - 193. ISBN 978-80-200-2531-9.

funkcionalistické vile na pražském Smíchově, kterou si nechal postavit synem známého architekta Jana Kouly, Janem Emilem Koulou. Během 2. světové války se snažil zachovat chod Melantrichu, podporoval finančně i rodiny a oběti nacistické perzekuce. Gestapo ho v roce 1941 zadrželo a byl po několik týdnů vězněn na Pankráci.

V roce 1945 vedení koncernu Melantrich plně převzali představitelé Československé strany národně socialistické a jeho generální ředitel Jaroslav Šalda byl zbaven funkcí a poslán na nucený odpočinek, tj. do penze. Šalda však nepřestal sledovat dění v Melantrichu, přestože se po nuceném vystěhování z Prahy¹⁴⁶ vrátil do kraje svého dětství a zakoupil usedlost, dodnes nazývanou Šaldovna, ve Zdebuzevsi nedaleko Českého Šternberka, poblíž řeky Sázavy. Zabýval se zde ovocnářstvím, ale také chovem drůbeže a sepsal zde své paměti. V závěru života a po tragické smrti své dcery se s manželkou odstěhoval do Karlových Varů, kde zemřel.

Bedřich Fučík¹⁴⁷ nebyl úplným nováčkem, když v roce 1928 nastoupil do nakladatelství Melantrich, které se na dalších deset let stalo jeho působištěm.

Přispíval do studentských časopisů, po absolvování gymnázia v Třebíči vystudoval filozofickou fakultu v Praze (obor srovnávací literatura) a ve své profesionální kariéře literárního kritika a esejisty se zaměřil na soudobou českou poezii a prózu.¹⁴⁸ Spoluzaložil a redigoval *Tvar*, literární časopis.

Bedřich Fučík byl do Melantrichu přijat na místo lektora a tajemníka, ale záhy ho Jaroslav Šalda získal pro vedení nakladatelského oddělení. Ve stejné době, kdy se stal ředitelem¹⁴⁹, se oženil s překladatelkou Jitkou Skalákovou¹⁵⁰, se kterou měl dvě dcery.

V produkci se *Melantrich* soustředil na noviny a časopisy a nakladatelská koncepce, o kterou Šalda usiloval, stále chyběla. V osobě Bedřicha Fučíka našel toho, koho hledal, a situace v nakladatelství se radikálně obrátila. Příchodem tehdy devětatřicetiletého katolíka Fučíka se začal tvořit velkorysý ediční plán nakladatelství, který se stal základem i pro další období, upevnil pozici *Melantrichu* a v očích společnosti pozvedlo jeho význam v oblasti hodnot knižní kultury.

---

¹⁴⁶ Nucené vystěhování bylo provedeno v rámci tzv. *Akce B*, která měla za úkol Prahu a další města zbavit osob, označených přízviskem nepřátelský živel. Akce se uskutečnila během roku 1952.

¹⁴⁷ Bedřich Fučík (4. 1. 1900 Čáslavice u Třebíče – 2. 7. 1984 Praha).

¹⁴⁸ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Bedřich Fučík*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2006. [cit. 15. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=367&hl=fučík+bedřich+>

¹⁴⁹ Ředitelem nakladatelství Melantrich byl Bedřich Fučík v letech 1929 - 1939.

¹⁵⁰ Jitka Skaláková (1903 - 1987). Působila jako překladatelka a editorka německé, rakouské a švýcarské německy psané literatury. Publikovala pod jménem Jitka Fučíková.

„Fučík záhy zazářil jako nová hvězda na nakladatelském nebi. Prvním jeho ohromným šlágrům bylo vydání Remarqueova románu *Na západní frontě klid*. (...) Od té chvíle šel Fučík od úspěchu k úspěchu. Získal si důvěru Jaroslava Šaldy, a tím i přístup k bohaté pokladně nakladatelského a vydavatelského giganta (...).“¹⁵¹

Odchod Bedřicha Fučíka z postu ředitele a z koncernu Melantrich v roce 1939 byl zřetelně vynucený, důvody se však různí. Na uvolněné místo nastoupil redaktor Josef Träger¹⁵², který obnovil aktivity nakladatelství v konceptu, který navrhl Fučík.

„Po skoro dramatickém odchodu ředitele dr. Bedřicha Fučíka (rozešli jsme se pro neshody v otázce židovské a v poměru k odstoupivšímu prezidentu dr. Benešovi) (...).“¹⁵³

„Melantrich měl u Hitlera punc Benešova politického instrumentu. (...) Šalda hledal záchranu a pokoušel se ji najít pod ochrannými křídly *Noviny*¹⁵⁴. (...) Pan ministr¹⁵⁵ přivezl z Berlína zprávu, že *Novina* by mohla Melantrich po náležitém vyčištění benešovských hnízd přijmout do svého objetí. Jako jeden z nevyhovujících byl označen Bedřich Fučík (...).“¹⁵⁶

Po odchodu z Melantrichu Bedřich Fučík následující dobu okupace strávil jako redaktor a šéfredaktor v nakladatelství Josef R. Vilímek. V letech 1945 - 1948 se stal ředitelem knižního úseku nakladatelství Vyšehrad¹⁵⁷, v rámci něho obnovil na několik také nakladatelství Universum, které se zaměřilo na vědeckou, teologickou a naučnou literaturu. V období politických procesů se stal na jeden rok korektorem Vyšehradu, následně byl zatčen, shledán vinným a odsouzen k trestu odnětí svobody v délce 15 let; vězněn byl v Praze - Ruzyni a na Mírově. V květnu roku 1960 byl amnestován a o sedm let později se dočkal i občanské a soudní rehabilitace.¹⁵⁸

V té době byl již v důchodu, přesto byl stále plný energie a pracoval. Vzpomínal na osobnosti české kultury, s nimiž se znal, hodnotil jejich díla, nebral v potaz politické, náboženské či ideologické zaměření autorů. Napsal také tři knihy vzpomínkových esejů

¹⁵¹ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 135. ISBN 80-7108-015-2.

¹⁵² Josef Träger (1904 - 1971), divadelní kritik, publicista. V Melantrichu zastával místo ředitele nakladatelství v letech 1939 - 1947.

¹⁵³ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 238. ISBN: 80-238-8732-7.

¹⁵⁴ *Novina* – nakladatelství ve vlastnictví Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana).

¹⁵⁵ Ministr zahraničních věcí dr. Chvalkovský.

¹⁵⁶ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 138 - 139. ISBN 80-7108-015-2.

¹⁵⁷ Vyšehrad vznikl v roce 1934 a od počátku se zaměřoval na náboženské, filozofické a teologické spisy a publikace, vydával i českou a světovou beletrii a historické publikace.

¹⁵⁸ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Bedřich Fučík*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2006. [cit. 15. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=367&hl=fučík+bedřich+>

o svých literárních a uměleckých přátelích, mj. o F. X. Šaldovi, Vladislavu Vančurovi, Jakubu Demlovi, Vítězslavu Nezvalovi či Vilému Závadovi (*Sedmero zastavení, Osměro zastavení a Čtrnáctěro zastavení*).

Spolupracoval s televizí, Památníkem národního písemnictví, realizoval vydávání sebraných spisů. Vězení ho poznamenalo, stejně jako předchozí události, přesto se ve svých vzpomínkách rád vracel do období první republiky, kterou posluchačům předkládal jako svět přátelských vztahů a hodnot, obohacující život.¹⁵⁹

2.3 Melantrich v období protektorátu

Doba, která započala rokem 1938 a tzv. obdobím druhé republiky, byla zlomovým časem pro všechny; liberálně demokratický systém první republiky byl minulostí, na vzestupu byla ideologie sousedního Německa. Československo zaniklo a každá z jeho zemí šla nuceně jinou cestou. Slovensko vyhlásilo samostatný stát a přiklonilo se k vojensko-politickému uskupení Osy¹⁶⁰, Podkarpatská Rus byla připojena k Maďarsku a Čechy s Moravou byly 15. března 1939 obsazeny německým vojskem; vznikl Protektorát Čechy a Morava¹⁶¹.

Rozdělení a ztráta území znamenala citelné oslabení hospodářství i politiky, ve společnosti se začaly projevovat pochyby, morální krize a nově se zvažovaly hodnoty národní existence, hledali se viníci rozkladu republiky a stávající situace, vrcholil česko - sudetský / německý konflikt.

Generální ředitel Šalda předpokládal již od počátku, že na Melantrich, vzhledem k jeho postavení význačného nakladatelského domu, bude ze strany Němců vyvíjen nátlak buď na jeho převzetí a plnou kontrolu, nebo na jeho zničení. Dlouholetý příklon k hradní politice a sounáležitost Melantrichu s Masarykem a Benešem byly dostačujícími důvody pro likvidaci nakladatelství. Šalda zvažoval proto fúzi s agrárním nakladatelstvím *Novina*, podnikl i první kroky, ale záměr nakonec neuskutečnil.

Po Mnichovské dohodě v září 1938 došlo k přeorganizování v rámci politických stran a vznikly strany dvě – opoziční *Národní strana práce* a vládní *Strana národní jednoty* (politické sjednocení středu a pravice, vnitřně však různorodé).

---

¹⁵⁹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 19 - 20. ISBN 80-7023-273-0.

¹⁶⁰ Osa – uskupení tří zemí – Německa, Itálie a Japonska (založeno Německem a Itálií v roce 1936).

¹⁶¹ Protektorat Böhmen und Mähren (březen 1939 až květen 1945).

Také v Melantrichu došlo hned po září 1938 k prvním výrazným změnám. Národně socialistická strana, resp. poslanci, ovlivněni Šaldou, většinou přešli do národní jednoty. Z postu ředitele nakladatelství byl odvolán Bedřich Fučík¹⁶², před ním už byl Jaroslavem Šaldou propuštěn také Jiří Beneš, politický šéf veškerého tisku koncernu. Strana národní jednoty a první propouštění mělo být úlitbou Melantrichu za jeho zachování.¹⁶³ Německé perzekuce začaly zatýkáním vytipovaných nespolehlivých osob hned po březnu 1939, na následujících seznamech se ocitlo i mnoho (spolu)pracovníků¹⁶⁴ *Melantrichu*.

Jak Šalda předpokládal, *Melantrich* byl ve vážném ohrožení. Ihned po německé invazi byl Šalda předvolán okupační vojenskou správou, a přestože se snažil uhájit samostatnost podniku, musel roku 1940, po vleklém jednání, nechat převést, respektive nevýhodně odprodat, část akcií koncernu Němcům.¹⁶⁵ Nakladatelská a vydavatelská činnost během okupace nakonec pokračovala, ale za vyhrocených podmínek; byla zde přítomnost německých úřadů, vojenský dohled, majetková účast Německa v koncernu, došlo k postupnému okleštění jednotlivých výrobních činností a aktivit, projevoval se nedostatek materiálu, problémem byl i úbytek specializovaných pracovníků.

Média, tj. hromadné sdělovací prostředky typu deníků, časopisů či rozhlasu, byla pro protektorátní úřady důležitým činitelem, neboť měla napomoci ke spolupráci Čechů a říše. Média měla vliv a to znamenalo, že musí být zároveň kontrolována; tím byly pověřeny protektorátní úřady a říšské úřady cenzurního dohledu, ustanoven byl také úřad říšského protektora (*Gruppenpresse*) a na podporu jejich činností pak v roce 1942 *Úřad lidové osvěty*, vedený ministrem školství Emanuelem Moravcem.¹⁶⁶

Počet vydávaných knih v Melantrichu na počátku války byl ještě vysoký, i když nedosahoval prvorepublikové výše, ale po atentátu na Reinharda Heydricha v roce 1942 produkce vzhledem k nastalé situaci razantně poklesla (pouhých 39 titulů, snížil se i náklad), pak se stabilizovala na zhruba 50 titulech ročně.¹⁶⁷ V kontextu s těmito údaji je pak přehled vývoje celkové knižní produkce na území protektorátu:

---

¹⁶² Odchod Bedřicha Fučíka z Melantrichu viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, s. 47.

¹⁶³ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 138 - 139. ISBN 80-7108-015-2.

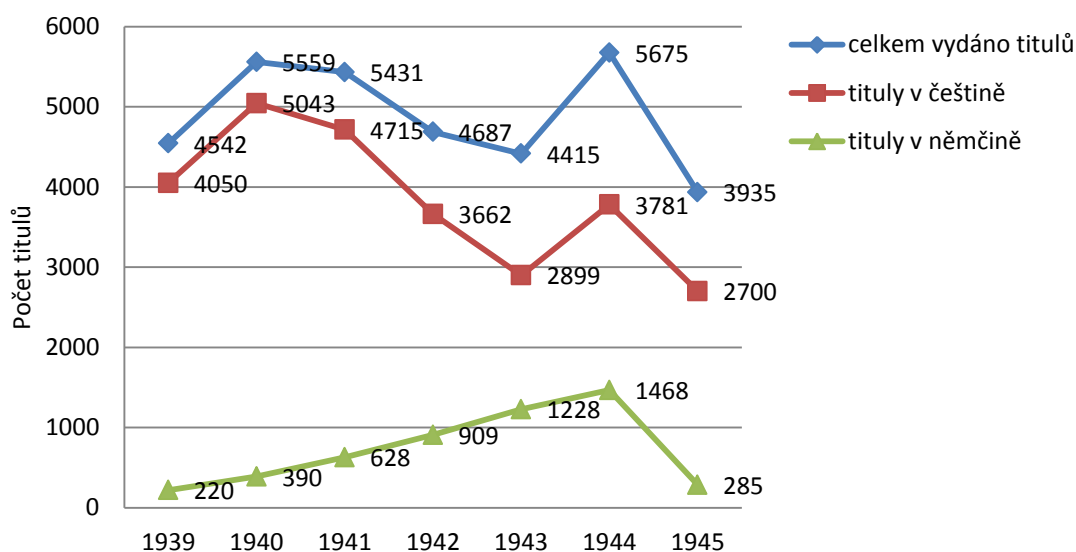
¹⁶⁴ Např. J. Čapek, F. Peroutka, E. Filla.

¹⁶⁵ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 280 - 284. ISBN: 80-238-8732-7.

¹⁶⁶ ŠIMEČEK, Z., TRÁVNIČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 292 - 293. ISBN 978-80-200-2404-6.

¹⁶⁷ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 20 - 21. ISBN 80-7023-273-0.

Graf 1: Orientační počet vydaných titulů na území Čech a Moravy v letech 1939 - 1945

Zdroj¹⁶⁸

Zpracování dat ve formě grafu: Eva Gajzlerová (vlastní)

Koncept knižní produkce si Melantrich (ale i dalších nakladatelství) v podstatě určoval sám, ale za předpokladu, že nebudou vydávána díla zakázaných domácích i zahraničních autorů¹⁶⁹, překlady z ruštiny, francouzštiny či angličtiny nebo že texty knihy budou upraveny podle cenzurních pokynů. I zde se však hledaly možnosti, jak nařízení a cenzuru obejít.

Poptávka po knihách rostla, ty se stávaly nedostatkovým zbožím, realizovaly se reedice. To vedlo nejen k zájmu o zbytky nákladů z první republiky, ale i ke zvyšování cen a často i podpultovým prodejům.¹⁷⁰ Zájem byl zvláště o díla, která vracela čtenáře do historie, ke kořenům české kultury a nabízela i formu duchovní podpory.¹⁷¹

Novinová a časopisecká část produkce Melantrichu těžila ještě po nějaký čas z prvorepublikové tradice, ale velmi brzy pocítila nacistický dohled. Vzhled i obsah ovlivňovala stávající ideologie a propaganda. Některá periodika vytrvala, jiná se

¹⁶⁸ GOTTHARD, J. *Literární tvorba na území Čech a Moravy v letech 1939 - 1945*. In: POLÁČEK, V. *Kniha a český národ 1939 - 1945: rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004, s. 274 - 279. ISBN 80-7185-635-5.

¹⁶⁹ Nesměli se vydávat např. díla bratrů Mannových (byli označeni jako protinacističtí autoři), německy píšících autorů židovské národnosti (Franz Kafka), postupně zakázána byla třeba také díla spisovatele Karla Čapka. Poslední jeho knihou, která ještě směla být vydávána, byla *Dášenka čili život štěněte*.

¹⁷⁰ LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s.r.o., 2008, s. 678 - 679. ISBN 978-80-7106-963-8.

¹⁷¹ V Melantrichu slavil úspěch Alšův *Špalíček národních písní a říkadel* nebo Kosmova *Kronika česká*.

neudržela ekonomicky a zanikla, další byla úřady zakázána. Navzdory tomu o noviny a časopisy byl mezi čtenáři stále velký zájem. Ty jim spolu s knihami¹⁷² pomáhaly překonávat krizovou dobu.

V Melantrichu se po celou dobu války udržel cenzurovaný deník *České slovo*, *Pražský ilustrovaný zpravodaj* nebo odborněji zaměřená periodika (např. časopis Pražského lingvistického kroužku), naopak v průběhu válečných let bylo ukončeno vydávání týdeníku *Ahoj na neděli*, módního měsíčníku *Eva* či týdeníku pro mládež *Mladý hlasatel*¹⁷³.

V průběhu okupace Šalda utajeně zařídil pro rodiny zatčených finanční pomoc, podporu od Melantrichu dostávali také akce odboje proti okupantům, režimem izolovaní spisovatelé případně jejich rodiny nebo redaktoři, kteří zůstali v cizině nebo se rozhodli pro emigraci. Ani Melantrich se nevyhnul kolaborantům a zaměstnancům, kteří aktivně pracovali pro německou stranu. O většině z nich však vedení Melantrichu vědělo a podle toho také jednalo. V roce 1941 došlo však k zatčení ředitele Šaldy, k jeho uvěznění a během této doby proněmečtí redaktoři obsadili vedoucí pozice v koncernu a vynutili si rozhodování ohledně obsahu novin. Generální ředitel Šalda byl ale po několika týdnech z věznice na Pankráci propuštěn a vrátil se zpět do své funkce. Na jeho podnět se potom v Melantrichu tajně a v malých skupinkách tiskly protinacistické letáky; z důvodu bezpečnosti byla tato činnost později přesunuta do menší brněnské filiální tiskárny. Na Václavském náměstí se však i dál tisklo ilegální *Rudé právo* nebo časopis *V boj!*¹⁷⁴

V květnu 1945, v okamžiku kdy vypuklo Pražské povstání, byl Šalda s několika dalšími zaměstnanci v tiskárně ve Hvězdě a v improvizovaných podmínkách připravoval zvláštní vydání deníku *České slovo*. Bylo čtenáři netrpělivě očekáváno a vyšlo pod názvem *Osvobozené České slovo*.

Konečné důsledky nacistické okupace byly pro nakladatelský koncern Melantrich zásadní, nikoliv však likvidační. Bylo třeba obnovit materiální i výrobní základnu, vytvořit nové pracovní kolektivy a strukturu podniku, sestavit nové koncepce výroby a aktivit. Plány byly, ale na realizaci již nezbyl čas. Jednak se majetku (a tudíž i

---

¹⁷² V době okupace se hojně četla poezie, historická a klasická literatura, oblíbený byl jako autor např. Eduard Bass a jeho *Klapzubova jedenáctka* či *Cirkus Humberto* (díla, která pomáhala posilovat sebevědomí, češství).

¹⁷³ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 15. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

¹⁷⁴ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, str. 286 - 309. ISBN: 80-238-8732-7.

řízení podniku) ujali okamžitě po osvobození představitelé obnovené *Československé strany národně socialistické* a Šaldu zbavili funkce generálního ředitele; zároveň se změnilly celkové poměry v republice, které vygradovaly událostmi roku 1948.

2.4. Poválečná léta, socialismus

Vývoj českého tisku po 2. světové válce byl v nesporném propojení s vývojem politickým a pod vlivem ideologickým; literatura se stala záležitostí lidu, záležitostí veřejnou, byla (de)formována, informace v novinách a dalším tisku byly přehodnocovány a veřejnosti předkládány jen ty vybrané nebo upravené dle potřeb režimu.

V dubnu 1945, na základě usnesení Košického vládního programu, dokumentu připraveného zástupci komunistů a určujícího vývoj a úkoly budoucí politiky v závislosti na nové zahraničně-politické orientaci státu, bylo potvrzeno, že noviny smí vydávat pouze politické subjekty případně celonárodní organizace¹⁷⁵, ale v žádném případě nesmí sloužit k výdělečnému podnikání jednotlivce nebo společnosti. Dalším z bodů nové vlády bylo mj. znárodnění klíčových odvětví národního hospodářství.

Ještě v květnu 1945 byl však Melantrich převzat členy národních socialistů a Jaroslav Šalda propuštěn na žádost nově zformované komunistické závodní rady dělníků, kteří ho označili jako kapitalistu, asociála. Okolnosti se zcela změnilly, události dostaly rychlý spád a Šalda byl pro Melantrich náhle nepotřebný. Nepřijali ho zpět ani jako poradce, neboť se obávali jeho doposud silné autority.¹⁷⁶

Osvobozené České slovo v polovině května nahradil deník s novým názvem - *Svobodné slovo*; novým ředitelem *Melantrichu* byl ustanoven představitel strany národních socialistů Julius Firt¹⁷⁷. *Melantrich* byl sice oficiálně *Československé strany národně socialistické*, ale komunisté v té době již monitorovali jeho činnost, včetně interních záležitostí. Knižní nakladatelství opustil Josef Träger.

¹⁷⁵ Oprávnění k vydávání beletrie podle nových zákonů mělo nově zřízené *Státní nakl. dětské knihy a Československý spisovatel* (oba pod hlavičkou *Svazu československých spisovatelů*), nakladatelství politických stran *Národní fronty*, tj. nakl. *Svoboda (Komunistická strana)*, nakl. *Melantrich (Československá strana socialistická)* a nakl. *Vyšehrad (Československá strana lidová)*. Dále knihy vydávala nakladatelství uměleckých organizací, církevních organizace a ústředních orgánů *Národní fronty* např. *Revoluční odborové hnutí* (nakl. *Práce*) nebo *Ministerstvo národní obrany* (nakl. *Naše vojsko*).

¹⁷⁶ ŠKRABALOVÁ, I. *Jaroslav Šalda: portrét titána tisku*. Praha: Academia, 2016, str. 138 - 141. ISBN 978-80-200-2531-9.

¹⁷⁷ Julius Firt (1897 - 1979), politik, nakladatel, ředitel předválečného pražského nakladatelství Borový, člen České strany národně socialistické a Státní rady. Krátce byl po válce ředitelem *Melantrichu*, poslancem Národního shromáždění, v roce 1948 však emigroval a stal se spoluzakladatelem a šéfredaktorem rádia *Svobodná Evropa* v New Yorku.

Únor 1948 přinesl zlom. *Melantrich* převzali členové závodní rady jménem *Národní fronty*¹⁷⁸, krytí ozbrojenou policií. Poslední *Svobodné slovo* se již nedostalo do plné distribuce, další nevyšlo. Byla zastavena dodávka papíru, odpojena elektřina a začalo propouštění zaměstnanců. *Melantrich* byl podle nových zákonů znárodněn¹⁷⁹ a znárodněním nabyl vlastnictví znárodněného majetku stát, a to včetně akcií, příslušenství či práv; polorozpadlá a reorganizovaná *Československá strana národně socialistická* byla přejmenována na *Československou stranu socialistickou* a stala se loutkovou stranou v seskupení *Národní fronty*. Stranický deník *Svobodné slovo* byl obnoven, ovšem nyní již pod správou nových pánů.

Melantrich byl postupně zbaven své výrobní základny, redakce prošly prověrkami a ediční koncepce nakladatelství byla pod přísným ideologickým dohledem a svázána soudobými normami. Světová¹⁸⁰ i česká tehdejší tvorba byla eliminována, v edičním plánu se naopak ocitla starší díla, z 19. a počátku 20. století, přidávají se propagandistické publikace. Výjimečně se objevují i díla čtenářsky přitažlivá a žádaná. V roce 1950 je koncern přejmenován na *Melantrich, vydavatelský, nakladatelský a knihkupecký podnik Československé strany socialistické* a je vymezena jeho působnost i majetek.¹⁸¹

Generální ředitelkou *Melantrichu* se rok po únorových událostech stala ambiciózní Anna Šlechtová rozená Frölichová, žena Emanuela Šlechty – pouňorového předsedy Československé strany socialistické a ministra několika vlád. Anna Šlechtová byla známá svou zálibou v umění, podporovala výtvarníky, vytvořila zajímavou sbírku obrazů a ve *Hvězdě* nechala zřídit uměleckou výstavní síň *Ars*. *Melantrich* se pokoušela vést jako nezávislý vydavatelský dům, orientovaný na *Československou stranu socialistickou*, což neušlo pozornosti *Národní fronty* a *Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa*. Na konci 50. let, na základě nařízené revize v politické struktuře byli oba manželé sesazeni ze svých postů a obžalováni. Oba dva, uvyklí na určitý životní standard a pověst, den před svým zatčením spáchali sebevraždu. Se smrtí Anny Šlechtové ukončila svou činnost výstavní síň *Ars*, *Československé straně socialistické* byly výrazně omezeny kompetence a

---

¹⁷⁸ *Národní fronta Čechů a Slováků* bylo poválečné seskupení všech politických stran na území Československa; rozhodující vliv v něm měla Komunistická strana Československa, která ho zformovala za účelem kontroly a postupného převzetí moci ve státu.

¹⁷⁹ Zákon o znárodnění polygrafických podniků – zákon č. 123/1948 Sb.

¹⁸⁰ Vyjma sovětské.

¹⁸¹ FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 21 - 24, 127-129. ISBN 80-7023-273-0.

z Melantrichu se stává *Vydavatelství Svobodné slovo*; statut podniku se mění na pouhé hospodářské zařízení se zaměřením na politickou osvětu.¹⁸²

Nastupující 60. léta, se svým politickým uvolněním, přinesla oživení v edičních programech a v činnosti podniku. Sice se nezvedly počty vydávaných titulů, ale mění se jejich kvalita a skladba. Nastupuje pestrost: žánrová, autorská i tematická. Vedle edice *České prózy* je zastoupena i *Poezie*, *Světová próza*, vycházejí detektivky, humoristické romány, díla filozofická, historická, vědecká i naučná. V roce 1968 se společnost navrátila zpět ke svému názvu¹⁸³ *Melantrich*¹⁸⁴.

Doba let 1948 - 1989 byla ve znamení (až na výjimky) socialistického knižního trhu, který se neřídil zásadami obchodního marketingu, který nevydával knihy na základě poptávky a vkusu čtenářů, úspěšnosti či trendů, ale řídil se tím, že čtenář má být vychováván a být uvědomělým členem společnosti. Byla to doba dlouhodobého plánování, usměrňování, ovlivňování a deformace knižního a tiskového trhu.

Zviditelnění nejen na domácí scéně přinesly Melantrichu revoluční dny roku 1989. Redakce *Svobodného slova*, která sídlila stále ve Hvězdě na Václavském náměstí, vyvěsila 20. listopadu do své výlohy celé aktuální novinové vydání, na jehož titulní stránce bylo prohlášení k 17. listopadu 1989. Z diskutujících hloučků před Hvězdou se do večera stal dav; výsledkem byla spontánní demonstrace a zanedlouho stál budoucí prezident Václav Havel poprvé na balkónu budovy Melantrichu a mluvil k zaplněnému náměstí.¹⁸⁵

2.5 Změny po roce 1989 a zánik koncernu

Počátek 90. let minulého století byl plný proměn, ať již politických nebo v oblasti právního a ekonomického systému; to vše ovlivňovalo i podnikatelskou sféru. Melantrich se, pod vedením *Československé strany socialistické*, transformoval na akciovou společnost. Nastalo období hledání směru vývoje, období častého střídání vedení podniku i změny majitelů.

---

¹⁸² ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 15. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

¹⁸³ Melantrich, vydavatelství Československé strany socialistické.

¹⁸⁴ FEJLEK, V. *Melantrich 1898 - 1998: nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, str. 24 - 26, 127 - 129. ISBN 80-7023-273-0.

¹⁸⁵ SEDLÁČEK, K., NEVOLE, M. *Balkón. Fenomén listopadu 1989*. Praha: nakl. Eva – Milan Nevole, 2010, str. 1 - 8. ISBN 978-80-904313-1-7.

Návrat k demokracii totiž automaticky nezaručuje návrat k ekonomicky nejuspěšnější etapě podniku. A polygrafický průmysl, stejně jako ostatní odvětví, se musel nejprve umět vyrovnat s novými podmínkami tržního hospodářství. Periodický tisk měnil svou obsahovou náplň a oprostoval se od vazeb na stát, docházelo k personálním změnám. Literární a knižní svět se začal rozvíjet bez omezení cenzury, politických zásahů a kulturně-politické státní kontroly, do republiky přišla exilová nakladatelství, další nová nakladatelství začala vznikat.

Na trh vstoupili noví hráči, soukromí nakladatelé a jejich počet se velmi rychle proměňoval. Zatímco v prvním porevolučním roce bylo zpočátku evidováno na 400 nakladatelů, v závěru roku to bylo již téměř 1 500. V následujícím roce se jejich počet zvýšil o další tisíc. Nebylo to však číslo konečné, v roce 1992 nakladatelskou činnost uvádělo na 4 000 nakladatelů.¹⁸⁶

Poptávka po knihách, po časopisech a novinách byla velká; knižní trh byl nenasycený, a proto byl zahrnován množstvím titulů, včetně těch dříve zakázaných (mnohdy však vítězila kvantita nad kvalitou). Následkem tohoto nakladatelského boomu však mnohá malá vydavatelství, vzniklá v počáteční euforii, se stala však tzv. společnostmi několika titulů a vzápětí zanikla. Stejný osud však potkal i historicky starší nakladatelství¹⁸⁷, která se v nových podmínkách neadaptovala.¹⁸⁸ Po několika letech totiž zájem a koupěschopnost čtenářů stagnovala a přišlo vyústění v podobě propadu prodejů a krize.

Melantrich se na počátku 90. let ocitl v nepřehledné situaci, v ekonomických problémech, řešil majetkové kauzy minulosti, postupné zvyšování finančních nákladů a současně propad projeje deníku *Svobodné slovo*; pokoušel se i o fúzi se zahraničním kapitálem, o privatizaci. V roce 1993 se majoritním vlastníkem *Melantrichu* stala nástupkyně *Československé strany socialistické*, nevýrazná *Liberální strana národně sociální*. Post ředitele podniku i šéfredaktora byl velmi často obměňován. Po nástupu Petra Žantovského¹⁸⁹ na místo šéfredaktora *Svobodného slova* převzala od *Liberální strany národně sociální* 40 % akcií společnost *Domeana*¹⁹⁰, v roce 1996 Melantrich však již ovládla společnost *Chemapol Group, a.s.*, průmyslový gigant, který o tři roky později skončil s miliardovými dluhy v konkursu. *Melantrich* se vrátil pod správu již opět

---

¹⁸⁶ HALADA, J. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949 - 2006*. Praha: Libri, 2007, s. 46. ISBN 80-7277-165-5.

¹⁸⁷ Zanikl např. Československý spisovatel (1949 - 1997), nebo nakl. Orbis (1921 - 1992, respektive 1997).

¹⁸⁸ LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s.r.o., 2008, s. 919 - 921. ISBN 978-80-7106-963-8.

¹⁸⁹ Petr Žantovský (nar. 1962), novinář, rozhlasový komentátor, věnuje se vysokoškolské výuce.

¹⁹⁰ Domeana – dceřiná společnost Investiční a poštovní banky, se zaměřením na mediální sféru. Jistou dobu vlastníkem podílu v Melantrichu či vlastníkem TV Prima.

České strany národně sociální a její nadace Melantrich 1995. Ekonomické potíže však ukončily činnost *Melantrichu* krátce po jeho 100. výročí založení a společnost vstoupila do likvidace.¹⁹¹

Viditelné aktivity *Melantrichu* ustaly k roku 1999; ten je veden jako rok ukončení činnosti tohoto podniku. *Melantrich* ve svých záznamech uvádí počet vydaných titulů zhruba 5 500¹⁹² ks. Jednou z posledních publikací, které tedy pod hlavičkou nakladatelství *Melantrich* vyšly, je drobné dílo Vojtěcha Fejla věnované stému výročí *Melantrichu*, symbolicky nazvané *Melantrich 1898 - 1998: nepodlehne ani ohni ani meči*. Publikace nese číslo 5414.¹⁹³

Současným majitelem sídla nakladatelství *Melantrich*, budovy Hvězda na Václavském náměstí v Praze, je od roku 2010 *Česká spořitelna*, resp. *Reico*, *nemovitostní fond České spořitelny*.¹⁹⁴ Komerční i nekomerční prostory budovy jsou nabízeny k především dlouhodobým pronájmům; největším současným nájemcem je nadnárodní oděvní společnost Marks & Spencer.

---

¹⁹¹ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 16. 12. 2017].

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

¹⁹² Vzhledem k délce existence *Melantrichu* a průběhu dějin, které ovlivňovaly jeho činnost, jde o číslo týkající se pouze zaevidovaných tj. oficiálních a doložených publikací.

¹⁹³ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 16. 12. 2017].

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

¹⁹⁴ Historie a současnost budovy Hvězda viz kapitola 2 Nakladatelství *Melantrich*, podkapitola 2.2.1 Ústřední sídlo palác Hvězda a vznik filiálek, s. 35.

3 PRODUKCE NAKLADATELSTVÍ MELANTRICH

Melantrich náležel do kategorie těch nakladatelských společností, které vznikly před válkou; v období první republiky pak na svou činnost dokázal za nových podmínek navázat a pokračovat ve svém rozvoji. Nebyl však ojedinělým jevem. Pro knihkupeckou a nakladatelskou činnost byla prvorepubliková doba příznivá, existovalo zde na tři sta aktivních nakladatelů¹⁹⁵, tj. těch, kteří realizovali soustavnou nakladatelskou činnost; ať se jednalo o nakladatelství se širokou nabídkou produkce nebo specificky orientované podniky, zaměřené pouze jednooborově, a tudíž i na úzký okruh svých potencionálních čtenářů. Melantrich se řadil k profesionálním aktivním nakladatelským podnikům, existovala však ještě malá nakladatelství soukromá a také jen příležitostná. Rozdíl v produkci, v edičních programech a v dalších činnostech pak vyplývaly právě z typů a zaměření jednotlivých nakladatelství.

Na podporu vzniku knih, jejich šíření a propagaci (české resp. později československé knihy), ale i na organizaci a dodržování určitých zásad v oboru vznikl v roce 1879 *Spolek českých knihkupců a nakladatelů*¹⁹⁶; v polovině 20. let se přejmenoval na *Svaz knihkupců a nakladatelů ČSR*. Spolek mj. sledoval produkci nakladatelství (již roku 1914 vydal objemnou a obsahově členitou publikaci¹⁹⁷ *Seznam české literatury vydané v posledních 25 letech českými nakladateli*).¹⁹⁸ Dominantní postavení českých nakladatelských podniků a knihkupců v tehdejší uspořádání společnosti je patrné i z vysokého počtu členů spolku – v roce 1919 jich bylo registrováno 432, ve vrcholných letech pak již 824 (rok 1935). První akce typu knižního veletrhu byla svazem uspořádána pod názvem *Týden české knihy* v roce 1927.¹⁹⁹

Ochranu nakladatelských zájmů a dodržování kvality u všech uvedených typů nakladatelství zaštiťoval také *Kmen* – klub moderních nakladatelů; sdružení vzniklé v roce 1926 (zaniklo roku 1949). Prvním předsedou byl František Borový, nakladatelství *Melantrich* bylo členem obou těchto korporací.²⁰⁰

---

¹⁹⁵ HALADA, J. *Člověk a kniha. Úvod do nakladatelské specializace*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 40. ISBN 80-7066-767-2.

¹⁹⁶ Založen byl nakladateli Josefem Richardem Vilímkem, Janem Ottou a Františkem Topičem. Revitalizován existuje dodnes.

¹⁹⁷ Titulní strana publikace *Seznamu* (...) viz Příloha A s. I.

¹⁹⁸ HALADA, J. *Člověk a kniha. Úvod do nakladatelské specializace*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 40 - 41. ISBN 80-7066-767-2.

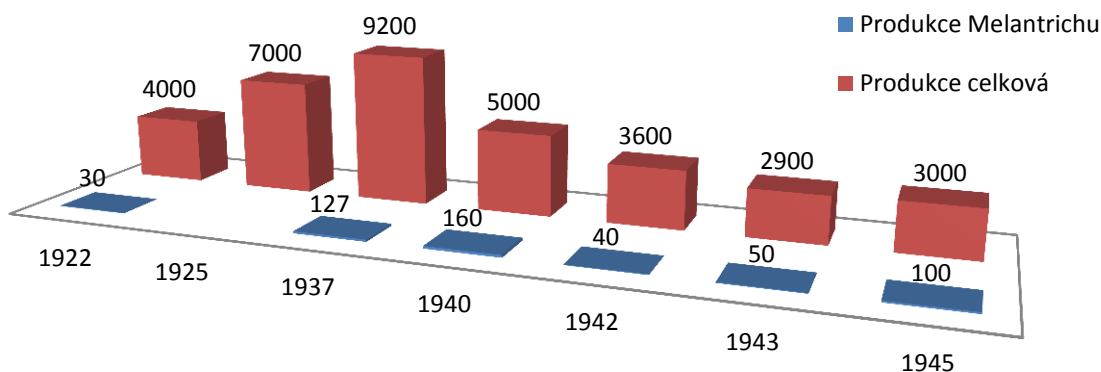
¹⁹⁹ ŠIMEČEK, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 267 - 268. ISBN 978-80-200-2404-6.

²⁰⁰ BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – Melantrich – nakladatelský archiv*. Archivní pomůcka č. 1332 NAD č. 1093. [online]. [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181178/uvod/8440>.

Knižní produkce v období první republiky zažila svůj první vrcholný okamžik hned na začátku 20. let – po válce vyšlo ročně asi 4 000 titulů, ale v roce 1925 jich bylo již na 7 000. Na přelomu 20. a 30. let, v době velké hospodářské krize, se propadl i trh s knihami, ale v následujícím desetiletí opět poptávka i nabídka stoupla a vrchol česká kniha zaznamenala v roce 1937, kdy je evidováno na 9 200 ks vydaných titulů. Válečná doba a okupační poměry knižní trh negativně poznamenaly, počet titulů klesl na 2 500 ks. Po válce v období 3. republiky byl zaznamenán nárůst následován lety stagnace, v následujících obdobích až do roku 1989 se pak, především v závislosti na politickém vývoji a ekonomické situaci, střídal v počtu vydaných titulů propad a nárůst.²⁰¹

Lze konstatovat, že vývoj knižní produkce v *Melantrichu* kopíroval celkovou produkci knižních nakladatelství. Podle záznamů vydal Melantrich za dobu své existence na 5 500 titulů. V prvních letech po válce zhruba 30 titulů ročně, vysoký objem měl ve 30. letech, resp. v roce 1937, kdy vydal 127 titulů. Ještě na počátku okupace, v roce 1940, se držel na 160 titulech; následoval výrazný propad – vycházelo jen asi 40 svazků ročně. Po skončení války se produkce opět zvedla.²⁰² Vizualizace v grafu zřehledňuje a porovnává produkci celkovou evidovanou a Melantrichu:

Graf 2: Orientační roční počet vydaných českých knižních titulů na území Čech a Moravy v porovnání s knižní produkcí nakladatelství Melantrich; 20. až 40. léta 20. století

Zdroj²⁰³. Zpracování dat ve formě grafu: Eva Gajzlerová (vlastní)

²⁰¹ ČESKÁ TELEVIZE. ČT24. *Co se četlo a nečetlo*. Historie.cz. [online]. 26. 3. 2011 [cit. 16. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1276591-co-se-cetlo-a-necetlo>

²⁰² ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 16. 12. 2017].

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁰³ GOTTHARD, J. *Literární tvorba na území Čech a Moravy v letech 1939 - 1945*. In: POLÁČEK, V. *Kniha a český národ 1939 - 1945: rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004, s. 274 - 279. ISBN 80-7185-635-5.

ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 16. 12. 2017].

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

V předválečném a válečném období (tj. do roku 1918) Melantrich nevykazoval knižní produkci, ředitel Jaroslav Šalda si však již v té době vytkl za cíl získat koncesi a vytvořit plán nakladatelské činnosti. S koncem války Melantrich však nejprve navázal na svou tiskařskou tradici a jeho výrobou procházely letáky, prospekty a noviny.

Koncesi Melantrich získal v roce 1919. V prvních letech však byl nakladatelský plán neuspořádaný, v podstatě se hledaly možnosti, sbíraly se zkušenosti a mapoval se knižní trh a vkus a zájem čtenářů. Činnost nakladatelství se rozjížděla velmi pomalu, také pro nedostatek odborného personálu.

Šalda najal literárního poradce, kterým se stal profesor gymnázia Josef Bartoš, následovalo zřízení a otevření prvního knihkupectví (ve Hvězdě). Vedení nakladatelství bylo předáno Františku Lukešovi, který přišel záhy s edičním programem *Melantriška* – vydáváním děl klasické literatury. Bylo však zapotřebí mnohem větší šíře v edičním programu, nových kontaktů na literáty. V roce 1928 proto na uvolněné místo ředitele nakladatelství Melantrich nastoupil Bedřich Fučík, který uměl zaujmout autory, vytvořil kmenový tým a také novou promyšlenou koncepci nakladatelství (ediční i mimo ediční plán), která byla uplatňována i po jeho nuceném odchodu²⁰⁴ v roce 1938²⁰⁵.

Produkce koncernu Melantrich, třebaže ten si na svých knižních publikacích zakládal a v očích společnosti mu díky nim stoupala prestiž, byla však od začátku postavena na periodickém tisku – na novinách a časopisech. S postupným zvyšováním nákladů a rozšiřováním počtu titulů (včetně zařazení regionálních mutací) souvisely neustálé změny, které probíhaly v tiskárnách a jejich zázemích; ať již šlo o technické vybavení, nové prostory a zřizování filiálek, odborníky pro jednotlivá oddělení, nebo o redakce a jejich personál včetně výtvarníků a fotografů.

3.1 Edice

Po získání nakladatelské koncese v roce 1919 se činnost nakladatelství rozvíjela velmi pomalu. Neperiodické publikace byly vydávány nepravidelně, bez systematické koncepce a dlouhodobého nakladatelského výhledu. V několika po sobě

ŠIMEČEK, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 333 - 335. ISBN 978-80-200-2404-6.

²⁰⁴ Bedřich Fučík viz Kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, s. 47.

²⁰⁵ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 221 - 222. ISBN: 80-238-8732-7.

jdoucích letech byla tato situace zdůvodněna ve výročních zprávách konstatováním, že stávající tiskárna stihne práce pro stávající zákazníky, ale nezvládne kapacitně ani personálně navýšení produkce.²⁰⁶ Budova Hvězdy byla proto vyčleněna pro periodický tisk a nové prostory na Smíchově umožnily vybudovat tiskárny pro nakladatelství a akcidenční tisk. *Hudební knihovna časopisu Smetana*, nazývaná také *Smetania*, byla prvním ucelenějším edičním pokusem, předchozí *Knihovna Karikatur* se dočkala pouze jediného svazku. Přehled edičních řad z let 1910 - 1927, z nichž mnohé byly krátkodobé a koncepčně nevyhraněné, viz tabulka 1:

Tabulka 1: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1910 - 1927

NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ	NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ
Knihovna Karikatur	1910	Knihovna sociálních otázek	1921–1923
Hudební knihovna časopisu Smetana	1911–1924	Lidová univerzita	1921–1929
Pro dítě	1919–1925	Život a vzdělání	1922–1924
Knihovnička Ženského slova	1920–1921	Románová knihovna Melantricha	1924–1928
Knihovna pro mládež	1920–1922	Knihy lesní moudrosti – woodcraftu	1925
Besedy, později Lidovýchvonná knihovna Melantricha	1920–1924	Sbírka dobrých autorů	1927–1928
		Ilustrovaná knihovna Hvězdy	1927–1929

Zdroj²⁰⁷

Zpracování dat ve formě tabulky: Eva Gajzlerová (vlastní)

V pravý čas však nastala potřebná změna v organizaci a vedení nakladatelského oddělení koncernu – do funkce ředitele nakladatelství byl roku 1928 obsazen Bedřich Fučík²⁰⁸, doktor filozofie, překladatel, kritik a katolicky orientovaná osobnost. Od nahodilostí a pokusů se přešlo k promyšlené tvorbě jednotlivých knižnic a činnosti nakladatelství byla věnována zvýšená pozornost. Nedlouho před příchodem Bedřicha Fučíka do vedení nakladatelství byla založena *Melantrichova knižnice*,

²⁰⁶ BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – Melantrich – nakladatelský archiv*. Archivní pomůcka č. 1332 NAD č. 1093. [online]. [cit. 17. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181178/uvod/8440>

²⁰⁷ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁰⁸ Bedřich Fučík viz Kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, s. 47.

zaměřená na českou a světovou klasickou literaturu. Knižnice byla familiárně nazývána *Melantriška* a podílel se na ní organizačně a editorsky tehdejší ředitel nakladatelství František Lukeš a kritik a redaktor F. X. Šalda²⁰⁹. *Melantriška* se osvědčila a čtenáři i knihkupci ji přijali. Mohla za to nejen obsahová stránka, ale také zajímavý koncept, který zajistil rozšíření publikací k širokému okruhu čtenářů. Každé dílo vycházelo v brožované formě v několika svazcích po 2 Kč, což ho cenově zpřístupnilo, i když pro *Melantrich* to byla nevýdělečná záležitost. Pak ale vyšlo také na lepším papíře, v pěkné plátěné vazbě, pro náročnější a movitější čtenáře. Rozdíl byl i v počtu vydání: levného se tisklo 25 až 40 000 tisíc kusů, dražšího maximálně 20 000 ks. Celkem *Melantriška* obsáhla za dobu své existence 81 titulů.²¹⁰ Prvním velkým úspěchem Bedřicha Fučíka bylo zařazení do ediční řady *Melantrišky* románu *Na západní frontě klid*, od tehdy (u nás) neznámého autora Ericha Maria Remarquea. Román překonal očekávání a stal se bestsellerem. Na tuto knižnici navázala o několik let později *Melantrichova laciná knihovna*, též nazývaná *Emilka*.

Nová ruská knihovna vznikla na popud samotného generálního ředitele Jaroslava Šaldy, kterému z mladých let zůstala láska k ruskému jazyku a velkým ruským spisovatelům a básníkům. Prvním zařazeným autorem byl Maxim Gorkij. Přestože *Nová ruská knihovna* byla nakladatelství sledována a propagována, nebyla celkově úspěšná; po revoluci a následných událostech v Rusku obliba všeho ruského u nás celkově poklesla a čtenáři se orientovali raději jiným směrem.²¹¹

Z přehledu edičních řad z doby působení Bedřicha Fučíka v *Melantrichu* je již vidět koncepce a také orientace mimo beletrii na naučnou, odbornou a vědeckou literaturu, samostatnou kapitolou byly výtvarné publikace, knižnice určené pro mládež²¹², nebo také literatura slovenská (viz tabulka 2, s. 66).

Melantrich si zakládal na kvalitě svých knih i z hlediska typografie a mnohé edice měly i vysokou výtvarnou úroveň. Produkce neperiodických publikací byla v přímém kontextu s aktuálními finančními prostředky koncernu a s výrobním zázemím. V případě úspěchu a požadované prodejnosti jiných titulů mohl být do edičního plánu (nebo mimo edice) zařazen i takový titul, který byl žádán úzkým profilem čtenářů – takto kompenzována byla i mnohá díla vydaná v rámci *Nové ruské knihovny*. Různorodost produkce, kvalita a zároveň dostupnost publikací proměnily, po

²⁰⁹ František Xaver Šalda (1867–1937) novinář, spisovatel, literární kritik. V *Melantrichu* aktivně působil až ke konci svého života.

²¹⁰ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele *Melantrichu*. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 219 - 221. ISBN: 80-238-8732-7.

²¹¹ Tamtéž, s. 222 - 223.

²¹² Velmi populární byly ve 30. letech *Melantrichem* vydané např. dívčí romány Karin Michaelis o dívce Bibi.

počátečních letech nejistoty, Melantrich ve významný a ekonomicky stabilní nakladatelský podnik, který si našel své místo na trhu i u čtenářské veřejnosti a dokázal se vymanit i své konkurenci.

Tabulka 2: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1928 - 1938

NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ	NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ
Melantrichova knižnice	1928–1934	Prameny – sbírka dobrého umění	1935–1943
Nová ruská knihovna	1928–1935	Vybrané vědecké rozpravy	1935–1948
Z války a revoluce	1928–1937, 1947–1948	Kritická knihovna	1936–1937
Úroda	1928–1938, 1948	Knihovna Sociálních problémů	1936–1938
Melantrichova slovenská knižnice	1929–1935	Knihovna Malého hlasatele, resp. Mladého hlasatele)	1936–1940
Výhledy	1929–1935	Epika	1936–1941
Historica	1929–1936	Příručky pro ošetřování nemocných a pomocné obory	1936–1947
Lidé a osudy	1931–1933	Dokumenty	1937
Ruční práce Evy resp. Příručky Evy	1931–1933, 1933–1944	Slovenský archiv	1937
Poesie	1933–1949	Knihovna hudebních rozborů	1937–1938
Knihovna Soboty	1934–1938	Melantrichova laciná knihovna	1937–1939
Dnešní Orient	1934–1941	Romány Ahoje, resp. Kapesní knihovna obrázkového týdeníku Ahoj	1937–1943
Vysokoškolské rukověti	1934–1949	Zlatý šíp	1938–1949

Zdroj²¹³. Zpracování dat ve formě tabulky: Eva Gajzlerová (vlastní)

Období protektorátu a 2. světové války nakladatelské činnosti nepřálo. Melantrich, v čele s novým ředitelem nakladatelství Josefem Trägrem, v prvních letech ještě čerpal ze svých edic a plánů, ale sílící perzekuce a nedostatek papíru výrazně produkci omezily. Ke slovu se dostala cenzura, jak předběžná (předem zakázané knihy a autoři), tak průběžná i následná. Knihy musely být upravovány z důvodu nevyhovujících textů či jednotlivých vět, již vytištěné publikace byly zabavovány, někdy přímo ve výrobě, jindy až u knihkupců.

²¹³ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

Od poloviny 30. let, kdy bylo zřejmé, že situace v Evropě se politicky vyhrocuje, a české země a Češi budou opět v ohrožení, nejen Jaroslav Šalda doporučoval podporovat čtenáře, působit na jejich smýšlení a připomínat jim slavnou minulost českého národa a jeho úspěchy. Po sérii článků v časopisech a novinách, po hlubotiskových vydáních reprodukcí slavných obrazů čerpajících z české minulosti a dalších aktivitách a přípravách přišel rok 1940, kdy začala vycházet ediční řada *Odkaz minulosti české*. Prvním titulem byl *Vlastní životopis Karla IV*. Knižnice se udržela po téměř celou válku, byla v ní vydána např. *Legenda o svaté Kateřině* nebo *Kronika Kosmova*; nová doba však ukončila její existenci (roku 1958). Podobný smysl měla i *Antická knihovna*, která odkazovala k bohatému kulturnímu dědictví Řecka a Itálie, k textům, které vznikly před mnoha staletími, ale právě v době okupace zněly důrazněji – spisy o svobodě a právu, o vůli člověka o svobodném myšlení antických osobností.²¹⁴

Vydávání především českých autorů bylo považováno ve válečné době za národní povinnost, proto se již v roce vypuknutí válečného konfliktu zrodily ediční řady, jako byla *Národní studánka* (zaměřená na pohádkové příběhy – vyšly zde např. *Pohádky* Karla Jaromíra Erbena), nebo se předválečnými reedicemi pokračovalo ve vydávání edice *Poezie* (ta byla ukončena rokem 1949). Tabulka 3 shrnuje knižnice, jejichž činnost byla zahájena na počátku, nebo během války.

Tabulka 3: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1939 - 1945

NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ	NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ
Svět v přerodu	1939	Pramen četby	1940–1941, 1947
Národní studánka	1939–1940	Knihovna politických klasiků	1940–1942
Melantrichova laciná knihovna klasiků	1939–1941	Antická knihovna	1940–1944
Romány, které ožily na plátně	1939–1941	Knihovna mladé ženy	1940–1944
Melantrišské příručky pro právní praxi	1939–1943	Odkaz minulosti české	1940–1944 1946–1958
Krásné tisky Melantricha	1939–1945	Ilustrované romány Melantricha	1941
Pokladnice královské	1939–1947	Knihovna tělesné výchovy	1941–1944
		Země a světla Východu	1942–1947

Zdroj²¹⁵. Zpracování dat ve formě tabulky: Eva Gajzlerová (vlastní)

²¹⁴ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 231 - 234. ISBN: 80-238-8732-7.

²¹⁵ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017].

Po skončení války Josef Träger navázal na tradici předválečné nakladatelské činnosti, připravil i publikace nevydané za okupace a znovu oslovil okruh autorů; to se projevilo i v počtu vydaných titulů, jejichž počet se přehoupl přes hranici 100 ks ročně. Po odchodu Jaroslava Šaldy nastoupil na místo generálního ředitele zkušený Julius Firt²¹⁶. Po roce 1948 se podmínky v polygrafickém a nakladatelském odvětví změnily, došlo k zestátnění, omezení nakladatelských aktivit, ke kontrole, zpřísněným nakladatelským podmínkám a centrálnímu řízení v područí vládnoucí *Komunistické strany Československa*. Melantrich se stal součástí ovládaného soukolí, ztratil svou samostatnost. Došlo i na zavedení tzv. gestorského systému²¹⁷, který způsobil přesuny edičních řad navzájem mezi jednotlivými nakladatelstvími.

Soudobá česká literatura se z edičních plánů ztrácí, vycházejí díla autorů z 19. století, česká a světová klasika. V 50. letech, když tehdejší ředitelka Melantrichu Anna Šlechtová připravovala ediční a vydavatelský program, musel vyplývat z potřeb politické práce strany, z nutnosti politické výchovy, z ideově politických cílů tj. převažovala zde literatura stranická, politická, díla socialistických sovětských autorů a politické romány. Edice, které v této době vznikaly, jako např. *Politická knižnice Socialistického směru nebo Základní politická knižnice* (politické a vzdělávací publikace určené pro členy strany), jsou toho důkazem.²¹⁸

Postupně je ediční koncepce rozšiřována, zařazována jsou i díla zahraničních renomovaných autorů, která v tehdejším politickém ovzduší svou tematikou mohla obstát²¹⁹, přidávají se cestopisy. Edice *Živé myšlenky* vznikla v době politického uvolnění a přinesla publikace Egon Bondyho, Jiřího Cvekla nebo Zdeňka Mlynáře²²⁰; tematicky se věnovala otázkám filozofickým, sociologickým i psychologickým. Obnovena byla, pod redigováním překladatele a dlouholetého nakladatelského redaktora Melantrichu Karla Houby, také prestižní edice *Poezie*, jejíž počátky se datují k roku 1933. *Melantrichova lidová knižnice* pak měla připomenout odkaz předválečného nakladatelství. Populární mezi čtenáři se stala edice Gong, zaměřená na detektivní žánr; tato edice přetrvala a náležela mezi poslední, které Melantrich před

---

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²¹⁶ Josef Träger Melantrich opustil v roce 1947, Julius Firt o rok později.

²¹⁷ Gestorský systém – vymezil oborové kompetence jednotlivých nakladatelství případně garantoval přednostní právo výběru. Gestor – ten, kdo je pověřen výkonem určité činnosti.

²¹⁸ BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – Melantrich – nakladatelský archiv*. Archivní pomůcka č. 1332 NAD č. 1093. [online]. [cit. 17. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181178/uvod/8440>

²¹⁹ Několikrát vydaný byl např. *Deník Anny Frankové*, úspěch slavily i protiválečné romány E. M. Remarquy nebo díla E. Hemingwaye.

²²⁰ Egon Bondy vlastním jménem Zbyněk Fišer (1930 - 2007) básník, filozof, osobnost undergroundu. Jiří Cvekl (1919 - 1995), filozof, propagátor psychoanalýzy. Zdeněk Mlynář (1930 - 1997), politik, signatář Charty 77, vědec, pedagog.

svým ukončením činnosti ještě realizoval. Mnohá díla autorů, dříve vydávaná v edicích, však vycházela (pokud byla povolena) často jako mimoediční publikace. Přestože všechny edice byly zatíženy normalizačními limity, Melantrich se stále snažil udržet svůj obsahový i umělecký kredit.²²¹ Přehled edičních řad, vzniklých nebo znovuobnovených v období normalizace viz tabulka 4.

Tabulka 4: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1945 - 1989

NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ	NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ
Ruskaja biblioteka	1946–1947	Základní politická knižnice	1961–1968
Zdroj poučení	1946–1947	Živé myšlenky	1961–1972
Svět vědy a práce	1946–1949	Odkazy pokrokových osobností naší minulosti	1961–1991
Nová polská knihovna	1947	Panoráma	1968–1991
Úroda krásné prózy	1947–1949	České myšlení	1968–1993, 1997–1998
Knihovna demokratického socialismu	1948	Melantrichova lidová knižnice	1969–1971
Sportovní knihovna Svobodného slova	1948	Politická knižnice	1969–1987
Knihovnička Varu	1948–1949	Humor do kapsy	1969–1991
Pramen dobré četby	1948–1949	Poesie	1969–1996
Příručky Mileny	1948–1949	Gong	1969–1997
Divadlo lidu	1949	Světové myšlení	1970–1975
Duha	1949	Slovo k historii	1985–1995
Politická knižnice Socialistického směru	1952	Světová próza, resp. Edice světové prózy	1985–1998, 1998
Roky	1952–1953	Estetika divadelní a filmové tvorby	1986–1990
Český Slavín	1953	Česká próza, resp. Edice české prózy	1987–1998, 1998
Hesla z Velké sovětské encyklopedie	1954–1956	Nový svět	1988
		Slovenská próza	1989

Zdroj²²²

Zpracování dat ve formě tabulky: Eva Gajzlerová (vlastní)

Při pohledu na Tabulku č. 5 je zřejmé, že období po roce 1989 nebylo již pro nakladatelskou činnost Melantrichu příznivé a rokem 1999 přestal Melantrich

²²¹ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015.

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²²² Tamtéž.

existovat²²³. Personální změny, ekonomická nestabilita a další události vedly k tomu, že produkce Melantrichu byla roztržštěná, činnost některých nově vzniklých edic byla ukončena po vydání jednoho či několika svazků, aniž by edice měly možnost se nějak výrazněji vyprofilovat. Obsahově i čtenářsky zajímavá byla knižnice *Memoáry*, ve které vycházely nejen vzpomínky a bibliografie umělců, ale také politických osobností. Edice *Rozhovory* skončila po prvním titulu, stejně tak *Interview. Historica bohemica* se měla věnovat formou rozsáhlých studií českým dějinám, ale také zůstalo jen u plánů a realizována byla jediná kniha *Století posledních Přemyslovců*.²²⁴

Tabulka 5: Ediční řady Melantrichu vzniklé po roce 1989

NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ	NÁZEV EDIČNÍ ŘADY	VYDÁVANÁ
Memoáry resp. Životopisy a memoáry	1991–1997, 1997	Historie a fakta	1995–1999
Melantrich dětem	1994–1995	Fakta	1997
Tereziánská iniciativa	1994–1995	Interview	1997
Aréna	1995	Historica bohemica	1998
LEV – Lidová edice výjimečných	1995	Rozhovory	1998
		Sophia (život, dílo, doba)	1998

Zdroj²²⁵

Zpracování dat ve formě tabulky: Eva Gajzlerová (vlastní)

3.2 Sebrané spisy

Sebrané spisy neboli souborná vydání si do programu nakladatelství *Melantrich* zařadilo hned po roce 1920. Celkem vydal *Melantrich* na 30 řad sebraných spisů, přičemž poslední titul²²⁶ vyšel v roce 1998. Převažovaly spisy českých autorů; do války vyšly např. spisy Vladislava Vančury, Otokara Březiny, Ivana Olbrachta, Marie Majerové nebo dílo Karla Jaromíra Erbena. Ze zahraničních autorů pak spisy Maxima

²²³ Zánik koncernu Melantrich viz Kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.5 Změny po roce 1989 a zánik koncernu, s. 59.

²²⁴ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Posledním souborným vydáním, které Melantrich realizoval, bylo *Dílo Bedřicha Fučíka* vydávané v letech 1992 - 1998, přičemž druhý svazek a dva poslední svazky již byly vydány v nakladatelství *Triáda*. Ten poslední (doplňkový) s názvem *Paralipomena. Bibliografie Bedřicha Fučíka* vyšla v roce 2006.

Gorkého, Thomase Manna, Johna Galsworthyho nebo Alexandra Sergejeviče Puškina.²²⁷

Přítelem generálního ředitele Jaroslava Šaldy a později spolupracovníkem *Melantrichu* byl F. X. Šalda, jehož sebrané spisy s jeho souhlasem (a zároveň po vyrovnání nakladatelsko-autorské smlouvy, kterou měl F. X. Šalda původně s *Aventinem*²²⁸, které však roku 1934 činnost ukončilo) byly v nakladatelství *Melantrich* vydávány (v letech 1934 - 1941). Také ve svém testamentu F. X. Šalda potvrdil *Melantrich* jako svého vydavatele a veškerý svůj autorský honorář i našetřené peníze odkázal *Jedličkovu ústavu pro děti a mládež*.²²⁹

Původně se ovšem F. X. Šalda domníval, že vydáno bude na čtyřicet jeho knih, ale po předložení výpočtů a dlouhodobosti záměru upravil s Bedřichem Fučíkem svůj návrh na patnáct základních svazků. Přesto realizace sebraných spisů vážla. Ovšem později se ukázalo, že všechny doposud vydané publikace F. X. Šaldy jsou rozebrány. Proto *Melantrich* po skončení války uskutečnil reedice a doplnění sebraných spisů F. X. Šaldy. Vyšly zde např. *Kritické projevy*, *Básně*, *Studie o umění a básnících* nebo *Studie české literatury*. V dalších letech se spisů ujalo (přes rozhodnutí F. X. Šaldy v závěti) nové zřízené nakladatelství *Československý spisovatel* a zahájilo nové vydání jeho díla. Ideologické důvody však znemožnily plán uskutečnit, neboť myšlenky a kritiky F. X. Šaldy v mnoha případech neodpovídaly kulturní a politické realitě tehdejší doby.²³⁰

V letech 1950 - 1951 se *Melantrich* podílel na akci *Odkaz národu*, což byl tzv. *Jiráskovský program*, v rámci něhož bylo vydáno, v několika nakladatelstvích²³¹ a pod patronací tehdejšího prezidenta republiky Klementa Gottwalda, 32 autorových svazků. V *Melantrichu* vyšly, pod hlavičkou souborných spisů, tyto svazky z díla Aloise Jiráska: svazek 6. a 7. (*Husitský král* 1. a 2. díl), svazek 13. (*Temno*), svazek 16. (*Skaláci*), svazek 20. (*Poklad*).²³²

---

²²⁷ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²²⁸ Nakladatelský dům Aventinum viz Kapitola 4 Pražské nakladatelské domy v době první republiky, podkapitola 4. 1 Aventinum, s. 87.

²²⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 224. ISBN: 80-238-8732-7.

²³⁰ FUČÍK, B. *Čtrnáctero zastavení*. Praha: Melantrich, 1992, s. 18 - 22. ISBN80-7023-109-2.

²³¹ Též např. Mladá fronta, Práce, Orbis, Naše vojsko.

²³² ALOISJIRASEK.CZ. *Přehledy vydání všech Jiráskových děl*. [online]. [cit. 17. 12. 2017]

WebArchiv – stránky archivovány Národní knihovnou ČR. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/vybrane-spisy-odkaz-narodu>

V 90. letech pak nakladatelství realizovalo pouze dvě souborná vydání: *Vybrané spisy T. G. Masaryka* (vyšly dva tituly – *Ideály humanitní a O demokracii*) a *Dílo Bedřicha Fučíka* (které bylo završeno v nakladatelství Triáda).

3.3 Publikace mimo edice

Široký rozsah jednotlivých edičních řad v nakladatelství *Melantrich* (zvláště za období působení Bedřicha Fučíka v letech první republiky) dokázal vydávána díla z okruhu prózy a poezie většinou v nich koncipovat. Výjimky však v průběhu doby existovaly a vycházely proto nečíslované, mimo edice.

Ve 30. letech nebyly např. zařazeny do žádné knižnice ani do souborného díla romány německo-rakouského prozaika a esejisty Jakoba Wassermanna; v *Melantrichu* jich krátce před jeho úmrtím vyšlo mimo edice celkem šest. Ve stejném období nakladatelství vydalo mimo ediční řady také eseje Petra Dena²³³, právníka, esejisty a publicisty, který nejprve zvítězil v literární soutěži nakladatelství *Melantrich*; *Tvůrcem snadno a rychle a Petr Den se vadí s českou literaturou*, byly jeho vůbec první publikace.²³⁴ Mimo edice však byla v poválečném období zastoupena i literární tvorba Jarmily Glazarové, Jana Morávka, Vítězslava Nezvala nebo pro děti určené a ve své době velmi populární, příběhy Míši Kuličky²³⁵ autora Jana Vika s jemnými ilustracemi Jiřího Trnky.

Ve druhé polovině 20. století, v době normalizace, zde mimo stávající knižnice nadále próza vycházela. Vydávána byla díla (režimem akceptovatelná) Olgy Scheinpflugové, Jarmily Loukotkové, Zdeny Frýbové, Ivy Hercíkové, Ludmily Vaňkové či Vladimíra Párala. Mimo ediční řady byly nakonec také vydány herecké paměti např. Jaroslava Marvana nebo Karla Högera a Jana Wericha; původně byly určeny do edice *Vavřín*, k jejímuž vzniku však nedošlo.

Velmi úspěšným počinem bylo pro *Melantrich* vydání – mimo edice – knihy *Dálkový výslech* (rozhovor novináře Karla Hvíždaly s Václavem Havlem protknutý

---

²³³ Petr Den (1898 - 1970) vlastním jménem Ladislav Radimský. Po roce 1948 emigroval do USA.

²³⁴ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²³⁵ V současné době jsou tato původní vydání v poloplátěné vazbě sběratelským artiklem.

subjektivními úvahami). Kniha vyšla již v prosinci 1989, následoval dotisk a celkový náklad dosáhl 200 000 kusů výtisků.²³⁶

Většina dalších publikací, vydávaných mimo edice, byly však z jiné oblasti; náležely k vědecké, odborné a naučné literatuře. Uvést lze např.: z uměleckých publikací dílo *Česká malba gotická, deskové malířství 1350 - 1450* (autor historik Antonín Matějček, grafická úprava František Muzika, rok vydání 1938). Melantrich se úspěšně ucházel o vydání tohoto díla, neboť příprava byla v rukou státu, resp. Ministerstva školství a osvěty, které nakladatelství poskytlo vícebarevné autotypie. Publikace se tiskla nejen v češtině, ale pak také v němčině, s podtitulky v angličtině a francouzštině.²³⁷ Z publikací jazykových a estetických si pozornost zaslouží zejména dvojdílná *Mluvnice spisovné češtiny* od Františka Trávníčka, věnující se hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví a skladbě, kterou autor připravoval téměř dvacet let. K literární vědě odkazuje také mimo ediční dílo *Počátky krásné prózy novočeské – příspěvek k literárním dějinám doby Jungmanovy* literárního historika a profesora dějin Felixe Vodičky. Mezi dalšími publikacemi nezařazenými do edic lze nalézt literaturu sociologickou, filozofickou, právní a státní, lékařskou či teologickou. Mimo edice vycházely v 60. letech rozmanité politické a historicko-naučné příručky pro straníky; nakonec však byly sjednoceny a zařazeny pod název *Základní politická knižnice*.²³⁸

3.4 Bibliofilie

„Knižní konzument dnešku potřebuje knih jen k tomu, aby jimi ukojil svůj literární hlad; pak nejsou mu ničím více než papírem. (...) Toť úpadek čtenářského umění, hanebná krída vkusu devatenáctého století, literární žravost nešťtící se nejošklivějšího servírování. Dnešní výprava knih, papír, tisk, ilustrování, vazba, svědčí o tak malém estetickém zájmu jako fabrikace hřebíků. (...) Nyní, když ochabl zájem o vše půvabné a umělecké, ochabl i zájem o uměleckou knižní výpravu. (...)

²³⁶ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²³⁷ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 235 - 236. ISBN: 80-238-8732-7.

²³⁸ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 17. 12. 2017]
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

Toť hříšky devatenáctého století; dvacáté bohudíky může v mnohém ohledu sloužit renesančním. Potupně umrlý umělecký průmysl je poněáhu kříšen, dosáhl již velmi pěkné produkce, a nyní dochází též na krásné umění knižní, jehož chápají se umělci seriózní, vážných snah a znamenité výchovy umělecké. (...)Tím kniha získává estetického ucelení, jisté vnější vybrané úhlednosti a elegance, přestává býti fabrikátem a stává se uměleckým dílem, uměleckým interese, jakým bývalo druhdy a jakým snad bude v příštích lepších dobách, jichž dočkati se nechať nebesa nám dopřejí.²³⁹

Čtenář - konzument a bibliofil, jak bylo naznačeno spisovatelem Karlem Čapkem v jeho kritickém článku k minulému a soudobému knižnímu umění²⁴⁰, mají shodné základní požadavky, v mnohém se však odlišují.

Čtenář je ten, který knihy čte, ale nemá potřebu je vždy vlastnit; sběratel naopak má primární potřebu jejich vlastnictví, ale nemusí je číst. Z toho plyne i fakt, že čím více knih člověk má, tím větší je část těch, které vlastně nikdy ani nečetl.²⁴¹

Pojem bibliofilie²⁴² či bibliofil odkazuje k silnému vztahu člověka ke knize. Kniha je v tomto případě považována za intelektuální, ale také za umělecký a řemeslný jev. Člověk s vymezeným vztahem ke knihám, znalec, sběratel knih a jejich obdivovatel je nazýván bibliofil; v češtině se ustálil pojem knihomil.

Člověk s výrazně silnějším poutem ke knihám, které ze sběratelské záliby přechází ve vášeň, až v nesystematické hromadění knih bez ohledu na jejich obsah a formu je pak označován jako *bibliomaniak*, tj. jeho záliba má chorobný podtext. Bez zajímavosti není ani pojem *bibliokleptoman*, označující osobu, která i za cenu krádeže si do svého vlastnictví pořizuje pro ni jinak nedosažitelné knižní publikace; na pomezí mezi kleptomanem a maniakem pak stojí *biblioklasmus*, tj. záměrně ničení vzácných knih např. vytrháváním listů pro zábavu nebo za účelem jejich dalšího prodeje.²⁴³

Obecně lze říci, že bibliofilie jsou tištěné knihy, které jsou předmětem sběratelského zájmu a svou pozici získávají buď pro velmi nízký počet výtisků (soukromé tisky, číslované, s kvalitním zpracováním), nebo pro své estetické, umělecké a řemeslné zpracování (včetně volby materiálů, typografie, vazby atd.).

---

²³⁹ ČAPEK, K. Spisy. *O Umění a kultuře díl 1.* (1907 - 1918). Kapitola O knižním umění. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 20 - 23. ISBN 22-122-84.

²⁴⁰ Poprvé byl článek publikován časopisecky v roce 1908.

²⁴¹ PECINA, M. *Knihy a typografie*. Brno: Host – vydavatelství, 2011, s. 19. ISBN 978-80-7294-393-7

²⁴² *Biblion*, tj. kniha (z řečtiny).

²⁴³ VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl., s. 118. ISBN 80-7277-312-7.

Bibliofilie, nazývané také krásné tisky, měly nejen podpořit sběratelskou činnost, uspokojit náročné čtenáře, ale zároveň byly kontrastem masové knižní výroby, která rezignovala v zájmu komerce na obsahovou, technickou a uměleckou kvalitu.

Bibliofilové vytvářeli také vlastní spolky; nejstarší český spolek tohoto druhu byl založen v Praze roku 1908 a nazýval se *Spolek českých bibliofilů*.

Melantrich nepatřil k nejnámějším vydavatelům bibliofilů²⁴⁴ u nás, jeho program zahrnoval různé edice a žánry, přesto se držel i při své rozsáhlé produkci zásad knižní kultury, které mj. stanovil klub *Kmen*, jehož byl také členem. V období zhruba dvaceti let po získání nakladatelské koncese (1919) vydával bibliofilské tisky bez pevné koncepce; jednalo se o individuální výběr, hledaly se alternativy k běžným publikacím. Tiskům však vždy byla věnována maximální pozornost, jejich kvalita byla po všech stránkách velmi vysoká, materiálově šlo často o luxusní artikl. Některé tisky Melantrich zařazoval jako zvláštní číslované svazky do svých již existujících edic, s označením, že jsou určeny sběratelům. Teprve na počátku období protektorátu byla ustanovena bibliofilská edice, která pod názvem *Krásné tisky Melantricha* přetrvala až do roku 1945.²⁴⁵ Velmi často se v případě bibliofilů jednalo i o tisky, které byly signovány autorem, ilustrátorem nebo grafikem. V edici *Krásné tisky Melantricha* během války vyšla např. díla: Jakuba Demla *Moji přátelé*²⁴⁶ (1940) s ilustracemi Karla Svobinského nebo Vladimíra Holana *Chór* (1941) s ilustracemi Aloise Wachsmanna.

3.5 Noviny

Noviny jsou klasickým masovým periodickým tiskem, převážně informačního charakteru; tradičně se přitom vycházelo při ranním vydání z převahy zpravodajství, u večerníků pak z publicistiky a regionálních zpráv. Na počátku 20. století, kdy *Melantrich*, tehdy ještě pod prvotním názvem *Tiskárna národně sociální dělnictva*, a v přímé vazbě na svého zřizovatele, *Českou národně sociální stranu*, začal vydávat první periodický tisk deník *Českou demokracii*²⁴⁷, nebylo vydávání tisku snadnou

---

²⁴⁴ Bibliofilie byly uznávanou součástí produkce např. v nakladatelství Aventinum, u Františka Borového, Aloise Dyka, v nakladatelství Kvasnička a Hampl nebo u Jindřicha Štýrského.

²⁴⁵ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 20. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁴⁶ Náklad knihy Jakuba Demla o 42 stranách byl 200 ks, použit byl ruční papír Old Holand, kniha byla brožovaná v celokožené vazbě a básník všechny výtisky signoval. Stránka s tiráží a podpisy autora a ilustrátora viz Příloha C, strana III.

²⁴⁷ *Česká demokracie*, stranický deník, vycházel v letech 1900 - 1902, do roku 1907 pak již jen jednou až dvakrát týdně.

záležitostí. Právní, ekonomická, technologická a výrobní stránka byly jedna věc, druhou byly zkušenosti, organizovanost, personál a samotné formování periodik, jejich obsah, struktura, vizualizace, řešila se i periodicitu, dostupnost a distribuce.

Česká demokracie byla naprostým nezdarem, tiskla se na rychlolisu, což už tenkrát byl nedostatečný způsob, financování vázlo, redakce neměla ani kvalitní redaktory.²⁴⁸

Přesto se polygrafie a především vydávání novin a časopisů stalo nosnou činností Melantrichu, na které koncern stavěl svůj finanční příjem. Reorganizací, obnovováním a modernizací strojního vybavení, rozšířením tiskárenských prostor, zřízením filiálních tiskáren a redakcí, vybudováním zázemí, profesionálním obsazením, zavedením novinek co se týkalo formátu, obsahu a tematického zaměření vznikl koncern s periodickou (a neperiodickou) produkcí, který v pozdní fázi první republiky neměl u nás obdoby.²⁴⁹

Pro představu je nutné uvést, že Melantrich jen v první polovině 20. století (resp. v letech 1900 - 1945) vydával na čtyřicet titulů periodického tisku (některé v průběhu let změnily název).²⁵⁰

Melantrich se postupně oprostil v oblasti polygrafie z regulujícího vlivu strany vydáváním nezávislých deníků, časopisů a volnočasových příloh, přičemž však stále vydával tisk národně sociální strany, určený pro Prahu a deník *České slovo*, který byl oficiálním listem *České strany národně sociální* a i ve svých nejlepších časech dosahoval náklad zhruba 30 000 ks. Koncern dosáhl svého vrcholu ve 30. letech, byl akciovou společností²⁵¹, měl přes 1 500 zaměstnanců, noviny a časopisy se prodávaly v 10 000 stáncích, v Brně a v Praze u 500 pouličních prodavačů²⁵².

Stěžejními novinami vydávanými pod hlavičkou *Melantrichu* byly:

- 1) *České slovo* (1907 - 1945, resp. 1998),
- 2) *Večerní České slovo* (1919 - 1945),
- 3) *A-Zet* (1928 - 1944),
- 4) *Telegraf* (1929 - 1941 resp. 1945),
- 5) *Moravské slovo a Pondělník Moravského slova* (Brno, 1933–1944),

---

²⁴⁸ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 45-46. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁴⁹ Vývoj koncernu, technika a technologie viz Kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, s. 24.

²⁵⁰ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 20. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁵¹ Akcie Melantrichu vlastnil mj. Edvard Beneš, Jaroslav Šalda, Václav Klobáček.

²⁵² KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930 - 1935)*. Praha: nakl. Libri, 2002, s. 337 - 339. ISBN 80-7277-031-4.

6) *České slovo* (Ostrava, 1931–1945).

První vydání *Českého slova* vyšlo s touto hlavičkou: „*České slovo. Ústřední orgán české strany národně sociální. 1. března 1907. Ročník I. číslo 1. Vychází denně v 5 hodin odpoledne (s datem příštího dne). V Praze všedního dne 4 haléře, v sobotu (nedělní číslo) 6 haléřů. Na venkově ve všední den 6 haléřů, v sobotu 8 haléřů. Redakce Praha II, Školská 10. Vydavatel a nakladatel Václav Jaroslav Klofáč. Zodpovědný redaktor Jiří Pichl. Knihtiskárna národně-sociálního dělnictva v Praze*²⁵³.“

Proměna názvu: *České slovo* (1907 - 1945); *Naše slovo* (1914 - 1915); *Osvobozené České slovo* (1945); *Svobodné slovo* (1945 - 1996); *České slovo* (1990 - 1993); v letech 1997 - 1998 *Svobodné slovo* vydávalo *Svobodné slovo a.s.*²⁵⁴

V prvních měsících po první válce byla velká poptávka po novinách; *České slovo* vycházelo v ranním vydání v nákladu 30 000 ks výtisků, večerní v 80 000 ks a nedělní ve 40 000 ks výtisků.²⁵⁵

Nedělní *České slovo* bylo velmi úspěšnými novinami (dosáhlo nákladu 400 000 výtisků), čtenáři vyhledávanými zejména pro zábavnou a oddychovou přílohovou část, která díky novému technickému vybavení tiskárny ofsetovými rotačními stroji byla tištěna v barvě; což tehdy bylo ojedinělé. V nedělním *Českém slově* vycházely nejprve černobílé obrázky a povídky Josefa Lada, potom Haškův *Dobrý voják Švejk* jako obrázkový seriál (opět Lada) a pak přišla na řadu barevná příloha – *Kvítko z čertovy zahrádky*, resp. *Kvítko*, vedená po několik let a výtvarně připravovaná Josefem Ladou.²⁵⁶

Večerní vydání deníku bylo nestranné; vedeno tedy jako nezávislé. To se projevilo na jeho obsahové skladbě (včetně regionálních zpráv) a tím také na jeho oblibě. Náklad *Večerního Českého slova* stoupal, v období před Mnichovskou dohodou (1938) dosáhl počet denních výtisků tohoto deníku hranici 800 000 kusů.²⁵⁷ Zvyšování nákladů představovalo i nutné zvýšení produkce výroby a upravení její dimenze.

---

²⁵³ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 49. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁵⁴ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 20. 12. 2017]
Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁵⁵ FEJLEK, V. *Melantrich 1898 - 1998: nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 121. ISBN 80-7023-273-0.

²⁵⁶ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 179 - 181. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁵⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930 - 1935)*. Praha: nakl. Libri, 2002, s. 338. ISBN 80-7277-031-4

Zmodernizovaná tiskárna ve *Hvězdě* zvládla v roce 1929 téměř 400 000 výtisků *Večerního Českého slova* vytisknout za jednu a půl hodiny.²⁵⁸

Poněkud kuriózním způsobem vznikl název ranního deníku *Azeť*, který začal vycházet roku 1928 (pod názvem *Azeť* od roku 1930). Josef Lada namaloval pro jednu novinářskou výstavu v zahraničí seriál s tematikou novinářské události, jak se dostane k novináři, do tiskárny a na strany novin a pak ke čtenářům. Tento seriál označil Lada písmeny A - Z. Jaroslavu Šaldovi, generálnímu řediteli Melantrichu, se líbily nejen Ladovy obrázky, ale také název, který dal novému deníku. Jenže záhy zjistil, že název se neuchytil a konkurence dokonce deník hanlivě přejmenovala: *Ani – zadarmo*. Změna titulu na *Azeť* a jeho nové grafické ztvárnění bylo ku prospěchu, deník se takto velmi rychle ujal v českých zemích a také na Slovensku, kam byl také distribuován.²⁵⁹ *Azeť*²⁶⁰ byl úspěšný, jeho náklad vzrůstal a na podzim 1938 dokonce atakoval hranici 200 000 kusů výtisků.²⁶¹ Existovala i upravená verze *Azeť* deníku pro Slovensko, která se tiskla v Brně a redakce sídlila v Bratislavě. Později vznikly na Slovensku filiálky a tisk se přesunul a deník byl psán slovensky a česky. Přidala se i mutace pro Podkarpatskou Rus, tištěná v azbuce.²⁶²

Deník *Telegraf* nebyl typickým seriózním tiskem, vznikl jako odezva na šířící se tisk z bulvárního nakladatelství bratrů Stříbrných *Tempo*. *Telegraf* byl vydáván pro Prahu a okolí a jeho náklad v roce jeho vzniku (1929) představoval 50 000 kusů výtisků, postupně však klesal.

Postupným zřizováním filiálních tiskáren a redakcí²⁶³ Melantrichu se odlehčilo náporu v Praze a okolí, zjednodušila se také distribuce a s tím spojená administrativa. Jaroslav Šalda rozhodl o zařazení regionálního zpravodajství, resp. jednalo se o celou stránku v rámci *Večerního Českého slova*. Moravu vyřešil samostatnými deníky – *Moravským slovem* a *Pondělníkem Moravského slova*, které měly zázemí v Brně a *Českým slovem* a *Telegrafem* určeným pro severní Moravu, které se tiskly a připravovaly v Ostravě.

---

²⁵⁸ FEJLEK, V. *Melantrich 1898–1998: nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998, s. 122. ISBN 80-7023-273-0.

²⁵⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 134-135. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁶⁰ Spolu s *Českým slovem* a *Telegrafem* nápis *Azeť* představoval hlavní poutač na fasádě budovy Hvězdy, sídle Melantrichu v Praze.

²⁶¹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 101. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁶² Tamtéž, s. 198 - 199.

²⁶³ Filiální redakce a tiskárny viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.1 Ústřední sídlo palác Hvězda a vznik filiálek s. 35.

3.6 Časopisy

Základní rozdíl mezi novinami a časopisy je dnes nastaven nejen obsahově, graficky, formátem, ale především je definován periodicitou. Časopis je takové periodikum, které vychází pravidelně; nejkratší doba mezi jednotlivými čísly je jeden týden, nejdelší pak půl roku.

V minulosti však byl pojmem časopis označován všechn periodický tisk, tedy i noviny, deníky²⁶⁴. Pak se, po sovětském vzoru, začalo koncem 50. let označení časopis užívat pro typ periodika, vizuálně a formálně podobnému sovětskému žurnálu; v ruštině byl totiž rozdíl mezi novinami a časopisy vymezen. Ovšem ještě tiskový zákon²⁶⁵ z roku 1950 pojmem časopisem mínil všechn periodický tisk.²⁶⁶

S časopisy začal Melantrich experimentovat již v první dekádě 20. století, ještě v období Rakouska-Uherska, kdy souběžně s prvními stranickými novinami, *Českou demokracií*, byl vydáván časopis *Lid* s přílohou *Karikatury*²⁶⁷. *Lid* byl zamýšlen jako masové periodikum, ale každým rokem končil v deficitu, také z důvodu konfiskace²⁶⁸ každého čísla – to se dělo neustále, neboť pro konfiskaci obsahu nebyla dána pevná hranice, každý cenzurní orgán postupoval subjektivně.²⁶⁹

Při dalším pokusu s časopisy se Melantrich zaměřil na odborně zaměřený muzikologický časopis *Smetana* (první číslo vyšlo roku 1910), o čtyři roky později přidal dalším naučně orientované periodikum *Naší vědu*.²⁷⁰

Časopisecký boom však nastal ve společnosti až ve dvacátých letech; s využitím rotačního ofsetu (nejprve pro jednobarevný, pak pro vícebarevný tisk). Jednu z prvních ofsetových rotaček měl Melantrich, který si tím zajistil určité výsadní postavení a zahájil svou novou časopiseckou etapu. Roku 1920 bylo vytištěno jednobarevným ofsetem první číslo obrázkového týdeníku s názvem *Pražský ilustrovaný zpravodaj*. Zpravodaj byl v rozsahu 16 až 24 stran a po stránce kvality zpočátku nijak ilustrace nevynikaly. To se však zkušenostmi a modernizací rychle

²⁶⁴ Počeštělé slovo žurnál, které označovalo noviny, deníky, časopisy, ale i filmové týdeníky promítané v kinech, je dovozeno od francouzského slova *jour*, tj. den, resp. *journal*, tj. deník.

²⁶⁵ Zákon ze dne 20. prosince 1950 *O vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů* (Tiskový zákon 184/1950).

²⁶⁶ DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři. Z poznámek a vzpomínek*. Prah: NPL, 1963, s. 11. ISBN 25-111-63

²⁶⁷ Časopis *Lid* vycházel v letech 1906 - 1912.

²⁶⁸ Tisk byl za Rakouska-Uherska přísně kontrolován cenzurními úřady z několika hledisek (obsah, náklad, koncese atd.) a silně usměrňován. Vycházelo se přitom z tiskového zákona (novelizovaného) z roku 1862.

²⁶⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Prah: nakl. EVA, 2001, s. 53 - 55. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁷⁰ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 22. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

změnilo a časopis během několika let dosáhl stability v nákladu – vycházelo zhruba 250 000 kusů výtisků.²⁷¹

Pražský ilustrovaný zpravodaj byl nejen první barevným poválečným týdeníkem *Melantrichu*, ale také byl prvním časopisem v republice, který doplňoval své informace fotografiemi. Nejprve vlastními, což vedlo ke zřízení reportážního fotografického oddělení, později je kombinoval s nabídkami fotobank ze světových agentur.²⁷² *Zpravodaj* dlouhá léta vedl Jan Morávek, autor povídek z Posázaví; jeho díla byla i zfilmována²⁷³ nebo se podílel na filmových scénářích.

Postupně *Melantrich* rozšiřoval své časopisecké portfolio, přidával nejen časopisy zaměřené obecně, ale také specializované na určité cílové skupiny čtenářů (ženy, mládež, sportovce), žánrově vymezené (*Rozruch* – dobrodružná literatura) a pokračoval také v nabídce naučných a odborných časopisů (*Listy pro umění a kritiku*, *Slovenské smery umelecké a kritické*, *Slovo a slovesnost*). Po únoru 1948 je jeho časopisecké a bulletinové zaměření orientováno především směrem politickým (*Nová politika*, *Socialistický směr*), ale později bylo odkazováno i na prvorepublikovou tradici a začal vycházet oblíbený (ale normalizačními požadavky usměrněný) *Ahoj na sobotu* (původně *Ahoj na neděli*). Posledním časopisem, který *Melantrich* před svým zánikem vydával, byl časopis *Nový byt* (1995 - 1996).²⁷⁴

Hlavními časopisy s masovým nákladem se v *Melantrichu* staly:

- 1) *Pražský ilustrovaný zpravodaj* (1920 - 1945),
- 2) *Hvězda československých paní a dívek* (1939 - 1945),
- 3) *Eva* (1928 - 1943),
- 4) *Ahoj na neděli* (1933 - 1943),
- 5) *Malý hlasatel* (1935 - 1941).

Hvězda československých paní a dívek, vydávaná od roku 1925, byla odezvou na konkurenci, která *Melantrichu* vyvstala v podobě *Listu paní a dívek*. Dokoupěna byla čtyřbarevná ofsetová rotačka, došlo také na technologická zlepšení a zjednodušení celého výrobního procesu.²⁷⁵

---

²⁷¹ BARTÁK, J. *Z dějin polygrafie*. Praha: Votobia, 2004, s. 184. ISBN 80-7220-203-0.

²⁷² ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele *Melantrichu*. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 205 - 208. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁷³ Knihy např.: *Plavci na Sázavě*, *Byla na Sázavě přívaz*, *Lidé z trhu*, *Veselá ves*. Filmy např.: *Píseň života* (1924), *Plavecký mariáš* (1952), *Skalní plemeno* (1944).

²⁷⁴ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 22. 12. 2017]

Dostupné z: <http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

²⁷⁵ BARTÁK, J. *Z dějin polygrafie*. Praha: Votobia, 2004, s. 185. ISBN 80-7220-203-0.

Od roku 1939 časopis začal vycházet pod zkrácený názvem *Hvězda*; v té době již byl distribuován také na Slovensko. Zaměřen byl na ženy různých sociálních vrstev a inspirován zahraničními časopisy, které kombinovaly zábavný obsah, četbu na pokračování, módu, střihy, kuchařské recepty či rady pro domácnost. *Hvězda* se stala, spolu s *Večerním Českým slovem*, nejúspěšnějším periodikem Melantrichu. U prvního vydání *Hvězdy*, pro jeho rychlé uvedení na trh, zvolil ředitel Jaroslav Šalda neobvyklou taktiku: nechal vytisknout číslo v nákladu 100 000 kusů a vzápětí všechny zdarma rozdál; náklad byl rozebrán do 24 hodin.²⁷⁶

Časopis *Eva* vznikl po dobrém zavedení *Hvězdy* na trhu, a byl určen pro vzdělanější část ženské populace, pro ženu, která se ráda obléká, sleduje módu a chodí do společnosti; pro tisk byl využíván hlubotisk a obálky patřily ke zdařilým ukázkám grafické techniky. Vzhledem k poptávce, kterou tento typ časopisů vyvolal, především z hlediska módy, rad a střihů, Šalda založil ještě měsíčník *Vkus*, který byl věnován pouze módě. Šéfredaktorkou *Evy* byla Šaldova druhá manželka Jarmila, která si brzy vytvořila okruh spolupracovníků z řad literátů, malířů i grafiků.

Ahoj na neděli byl časopisem oddychovým, zaměřeným na přírodu, tramping a sport; získal si popularitu napříč společenskými vrstvami, ale nejvíce si ho oblíbili sociální vrstvy s nižšími příjmy.²⁷⁷ Vznik časopisu byl perfektně načasován – byla to doba, kdy přibývalo aut, kol, motocyklů, více se jezdilo na výlety do přírody, stavěly se chaty, využívaly se letní vilky a venkovské pobyty, zakládaly se zahrádkářské kolonie, objevitelské bylo spaní pod širákem, v údolích řek v okolí Prahy vznikaly první chatové osady.

Dětský čtenář, nabídne-li se mu to, co ho zajímá, je velmi vděčný a také věrný. Šalda se o tom přesvědčil u přílohy nedělního *Českého slova*, kde byla celostránková příloha *Slovíčko* určená právě dětem. Proto vznikl časopis *Mladý hlasatel*²⁷⁸ (respektive první rok vydáván pod názvem *Malý hlasatel*), který původně cílil především na chlapce a jeho obsah měl být všeobecně výchovný, informační a mládeži měl představovat srozumitelnou cestou objevy a nové vynálezy, technické novinky z celého světa, zajímavé osobnosti, ale také je vést k sebeuvědomění, soudržnosti a přátelství.

Melantrich se *Mladého hlasatele* rozhodl vydávat především na základě impulsu od spisovatele a skautského pracovníka Jaroslava Foglara. Ten byl nejen redaktorem

²⁷⁶ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 208 - 210. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁷⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918 - 1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935)*. Praha: nakl. Libri, 2002, s. 338. ISBN 80-7277-031-4.

²⁷⁸ Titulní stránka *Mladého hlasatele* z roku 1940 viz Příloha D, strana IV. V té době již náklad časopisu poklesl z předválečných 200 000 ks na 160 000 ks (viz údaj v hlavičce).

časopisu, ale také do něho přispíval ilustrovanou přílohovou celostranou s příběhy populární chlapecké družiny – *Rychlé šípy*²⁷⁹. Časopis vycházel od roku 1935 až do válečného roku 1941, kdy byl na příkaz protektorátních úřadu tisk zastaven.²⁸⁰

3.7 Kmenoví autoři, novináři, výtvarníci, umělci

V nakladatelstvích je kmenový autor vítán, zvláště když se jedná o takového autora, o jehož díla je u čtenářů dlouhodobý zájem, má nebo si právě tvoří svou reputaci, a tudíž je (nejen z hlediska ekonomického) pro nakladatelství stabilním přínosem. Spolupráce na bázi nakladatelství – kmenový autor pak může být výhodná oboustranně.

Za kmenového autora je považován autor, který se rozhodne v jednom nakladatelství vydávat buď všechna svá díla, nebo alespoň ty nejzajímavější tituly, případně s nakladatelstvím spolupracuje i na jiné úrovni.²⁸¹

Melantrich v této oblasti měl štěstí. Ředitel nakladatelství Bedřich Fučík rozšířil produkci nakladatelství po beletristické i odborné stránce, zkoncipoval jednotlivé edice a seskupil kolem sebe již koncem dvacátých let okruh literárních osobností tehdejší doby²⁸², které přispěly k rozvoji a prestiži nakladatelství. Mnozí z autorů, kteří vydávali své knihy u Melantrichu, s ním zároveň spolupracovali²⁸³ v oblasti periodického tisku či při jeho dalších aktivitách. Zatímco ještě v roce nástupu Bedřicha Fučíka do funkce ředitele (1928) představovali čeští autoři asi 10 %²⁸⁴ produkce v rámci nakladatelského programu Melantrichu, o deset let později to již bylo více jak 90 %.²⁸⁵ I po odchodu Bedřicha Fučíka z vedení nakladatelství chtěl Jaroslav Šalda české autory udržet a zároveň hledat nové talenty.

²⁷⁹ Jaroslav Foglar (1907 - 1999) se seriálem *Rychlé šípy* (text Foglar, ilustrace Fischer) po válce navázal v časopisu *Vpřed*, který vycházel v letech 1945 - 1948 v nakl. Svaz české mládeže. J. Foglar zde i odpovídal za redakci.

²⁸⁰ ŠVEC, Š. *Česky psané časopisy pro děti (1850 - 1989)*. Praha: Karolinum, 2014, s. 125. ISBN 978-80-246-2478-5.

²⁸¹ HALADA, J. *Člověk a kniha. Úvod do nakladatelské specializace*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 77. ISBN 80-7066-767-2.

²⁸² Podobně kolem sebe soustředila literáty, malíře a grafiky také Jarmila Šaldová, šéfredaktora módního a ženského časopisu *Eva*, kteří pravidelně přispívali do obsahu jednotlivých čísel.

²⁸³ Šlo např. o F. X. Šalda, Františka Langera, Olgu Scheinpflugovou, Ivana Olbrachta, Jana Morávka, Jana Zahradníčka, Viléma Závadu, Zdeňka Nejedlého, Jaroslava Foglara.

²⁸⁴ Jedná se v tomto případě o českou literární tvorbu autorů tehdejší doby i z minulosti.

²⁸⁵ BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – Melantrich – nakladatelský archiv*. Archivní pomůcka č. 1332 NAD č. 1093. [online]. [cit. 28. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181178/uvod/8440>

K nejvýznamnějším autorům, kteří vydávali svá díla v prvorepublikové době především u Melantrichu, patřili začínající i již známí prozaisté a básníci např. Zdeněk Nejedlý, Vladislav Vančura, Božena Benešová, Egon Hostovský, Marie Majerová, Josef Hora, Vítězslav Nezval, František Hrubín, Jaroslav Seifert.

Také mezi novináři na řídicích pozicích, ať již v redakcích novin či časopisů, lze nalézt mnohá známá jména: Jan Morávek, Jiří Pichl, Luďek Stránský, Emil Špatný, Karel Klíma, Karel Jíše či spisovatelé Karel Poláček a Eduard Fiker. Odborné časopisy a edice redigovali např. prof. dr. Miloš Weingart (*Vysokoškolské rukověti*), prof. dr. Šusta (*Dějiny lidstva, Naše věda*), prof. dr. Zdeněk Nejedlý (*Smetana, Smetaniana*).

Specifickou osobností byl novinář a spisovatel Jaroslav Hašek²⁸⁶, který spolupracoval s Jaroslavem Šaldou již před rokem 1914; přispíval pravidelně do *Karikatur*, přílohy listu *Lid*. Po válce a návratu z Ruska se v *Melantrichu* objevoval nepravidelně, vždy za účelem rychlého získání peněz za svůj fejeton či sloupek. Svě nejznámější literární dílo, *Dobrého vojáka Švejka*, však knižně nakonec u *Melantrichu* nevydal, ale zrealizoval v *Českém slovu*, spolu s Josefem Ladou, na pokračování ilustrované Švejkovy příběhy. Až do své smrti je zasílal z Lipnice nad Sázavou.²⁸⁷

Josef Lada přišel do Melantrichu, resp. ještě do tehdejší Knihotiskárny národně sociálního dělnictva, několik let před první světovou válkou (ve stejné době jako Jaroslav Hašek), a protože pocházel z Hrusic poblíž Ondřejova, rodného kraje Jaroslava Šaldy, brzy spolu našli společnou řeč. Lada se v *Melantrichu* na dlouhá léta uplatnil jako ilustrátor a redaktor²⁸⁸. Začínal v *Karikaturách*, velký úspěch sklídil s kresbami ke Švejkovi (později ilustroval i knižní vydání, to ale nevyšlo v *Melantrichu*), byl hlavním ilustrátorem přílohy *Kvítko*, ale podílel se také na ilustracích knih v melantrišských knižnicích včetně vlastních knížek.²⁸⁹

S *Melantrichem* spolupracovali také významné postavy českého meziválečného umění; mj. také z oblasti filmu nebo architektury. Jiří Weiss, český režisér a scénárista židovského původu se v Melantrichu poprvé objevil na doporučení Vladislava Vančury

---

²⁸⁶ Jaroslav Hašek (1883 - 1923).

²⁸⁷ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 161 - 164. ISBN: 80-238-8732-7.

²⁸⁸ Josef Lada (1887 - 1957), k *Osudům Dobrého vojáka Švejka* vydaných v *Českém slově* nakreslil na 550 obrázků, velký úspěch měli také jeho knihy *Ladovy veselé učebnice*, vydávané v Melantrichu. Od 40. let se věnoval převážně vlastní tvorbě. S Melantrichem spolupracoval jako redaktor a ilustrátor od roku 1907, redaktorskou činnost ukončil v roce 1940.

²⁸⁹ ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001, s. 56 - 58. ISBN: 80-238-8732-7.

a stal se členem týmu, který natáčel na Podkarpatské Rusi film *Marijka nevěrnice*²⁹⁰, financovaný *Melantrichem*. Teoretik a historik moderní architektury, návrhář nábytku, pedagog, propagátor funkcionalismu Jan Emil Koula²⁹¹ navrhoval pro nakladatelství výstavní pavilon na výstavišti v Brně v letech 1926 - 1928. Z přátelství s Jaroslavem Šaldou vznikla další spolupráce – návrh a realizace reprezentativní funkcionalistické vily Jaroslava Šaldy v Praze na Smíchově. Melantrichu zůstal Koula věrný i na poli tisku; stal se jedním z přispěvovatelů do časopisu *Eva*, kde vycházely jeho příspěvky s tematikou bytové kultury. Také František Zelenka²⁹² patřil k okruhu spolupracovníků nakladatelství *Melantrich*. Elitní bytový architekt, ale také autor činžovních a obchodních domů, několika vil a návrhář kostýmů, tisků a scén v Osvobozeném divadle. Mj. navrhl interiérové úpravy ve vile Jaroslava Šaldy, ale především v nakladatelství v letech 1931 - 1937 vedl v časopise *Eva* rubriku s názvem *Jak bydlíš?*²⁹³ Knižní typografii a vizualizaci se v Melantrichu věnoval např. Ladislav Sutnar, umělec, který zásadním způsobem zasáhl do vývoje komerční grafiky a designu (spolupracoval např. s Františkem Zelenkou nebo fotografem Josefem Sudkem). Ilustracím a návrhům knižních obálek (včetně fotomontáží) se v nakladatelství věnovala také Toyen²⁹⁴ nebo její partner Jindřich Štýrský. Výtvarnými spolupracovníky dále byli např. Adolf Zábranský, Jiří Trnka, Josef Čapek, František Muzika, Václav Špála nebo Karel Teige.²⁹⁵

---

²⁹⁰ Viz Kapitola 2 Nakladatelství Melantrich, podkapitola 2.2.3 Film, hudba a další akvizice s. 44.

²⁹¹ Jan Emil (Evangelista) Koula (1896 - 1975) syn významného architekta Jana Kouly. Autor knižních publikací např. *Obytný dům dneška* nebo *Průvodce po bytě aneb bytový slovník*.

²⁹² František Zelenka (1904 - 1944), k jeho nejnámější zachované realizaci bytového interiéru patří tzv. *Modrý pokoj* Jaroslava Ježka (Kaprova ulice, Praha). Věnoval se ale také velmi úspěšně grafické činnosti – divadelním a filmovým plakátům, zajímal se o typografii a fotografii.

²⁹³ NEVIDITELNÝ PES. Lukes, Z. *Architektura: František Zelinka – 110 let*. [online] 10. 6. 2014. [cit. 29.1.2017]. Dostupné z http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-frantisek-zelenka-110-let-dwu-lp_architekt.aspx?c=A140609_093740_p_architekt_wag

²⁹⁴ Toyen (1902–1980) vl. jménem Marie Čermínová, avantgardní umělkyně, surrealistka, zemřela v emigraci v Paříži.

²⁹⁵ ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 29. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

4 PRAŽSKÉ NAKLADATELSKÉ DOMY V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY

Konec války a následný vznik samostatného Československa byl přivítán s velkým optimismem, a to především v podnikatelských kruzích. Předpokládalo se, že dojde k politickým, ekonomickým i legislativním změnám, a to ku prospěchu podnikání a jeho rozvoje. Nakladatelé a tiskaři doufali ve zjednodušení systému, rozšíření své působnosti, prosazení češtiny v periodickém i neperiodickém tisku (na úkor němčiny) a proniknutí na sousední trhy - především na jazykově a mentalitou blízké Slovensko, ale i do dalších (zvláště slovanských) zemí. Během několika let se ukázalo, že ne vše se bude odvíjet tak, jak by si přáli. Vývoj v Rusku, resp. od roku 1922 ve Svazu sovětských socialistických republik, byl toho příkladem.

Praha, hlavní město Československa, se stala zároveň centrem vydavatelského dění; v roce 1920 zde např. vycházelo 34,5% všech periodik a na 60 % knih vydaných v Československu.²⁹⁶ Koncentroval se zde velký počet tiskáren, nakladatelských a vydavatelských domů i knihkupců. Poptávka po knihách a periodickém tisku byla po válce značná, ale po určité době začalo docházet ke stagnaci a tvorbě nadprodukce. *Melantrich* zažíval své úspěšné období, kapitálově posílil, zařadil do programu i mimonakladatelské aktivity, začal zřizovat filiálky a pronikl na slovenský trh, ale konkurence byla neúprosná; ne každý podnik (některá nakladatelství měla zázemí v politických stranách, jiná v církvi, jistotou byl i specificky zaměřený program např. populárně naučná literatura) se dokázal přizpůsobit a úpadky na sebe nenechaly dlouho čekat.

Na jedné straně stál po válce změněný vkus čtenáře, vyžadujícího nejen nabídku laciné lidové (byť hodnotné) četby, ale knihy obsahově kvalitní a také graficky upravené a již zmíněná nadprodukce. A na straně druhé pak byla nastupující hospodářská krize, která dovršila pád mnoha podniků všech zaměření. Souběhem všeho zmizela na trhu rovnováha, nastoupil chaos a snaha o přežití (nakladatelů, tiskařů, autorů, prodejců atd.) za každou cenu. Nejhůře na krizi doplatili soukromí nakladatelé.²⁹⁷ Jedním z nejviditelnějších případů zániku nakladatelského domu v této

---

²⁹⁶ ŠIMEČEK, Z., TRÁVNÍČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 243. ISBN 978-80-200-2404-6.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 257 - 261.

době je úpadek známého a čtenáři vyhledávaného pražského nakladatelství *Aventinum*²⁹⁸, jehož finanční problémy vyvrcholily v roce 1934.

Konkurence a snaha upoutat čtenáře přiměla někdy nakladatelské domy také k duplikaci titulů, což však někdy vedlo až k inflaci knih. To byl i známý příklad vydání *Babičky* od Boženy Němcové. V rozmezí pouhých několika měsíců (v letech 1927 a 1928) dílo vydala dvě pražská nakladatelství: nejprve *František Borový* s úpravou K. Hikla a následně *Kvasnička a Hampl*. Výsledkem byly náklady vyšší zisku, resp. ztráta. Na to reagoval spisovatel a novinář Eduard Bass uveřejněním svého vtipného Rozhlásku²⁹⁹ v *Lidových novinách*:

*Hádaly se dvě Babičky
od Boženy Němcové,
jedna byla od Kvasničky,
druhou vydal Borový.
Hádaly se dvě Babičky,
jedna druhou třásla,
splakali dva editoři,
reklama zisk spásla.*³⁰⁰

Melantrich byl, v mnoha ohledech, největším a nejvýznamnějším prvorepublikovým tiskovým koncernem v Československu. Dalším v pořadí byly *Českomoravské podniky tiskařské a nakladatelské Novina*, za kterými stála *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu* (ústřední list *Venkov*). *Novina* sice měla oficiální sídlo v Olomouci, proto není řazena mezi pražské podniky, v Praze na Florenci měla však vybudovaný moderní komplex s velkou tiskárnou.

Z prvorepublikových tiskařských a nakladatelských podniků se sídlem v Praze lze uvést ještě např. *Pražskou akciovou tiskárnu* ve vlastnictví Živnobanky, která vydávala mj. *Národní listy*. Bulvární ráz mělo nakladatelství *Tempo* Jiřího Stříbrného, významná byla také *Československá akciová tiskárna*, která měla ve svém portfoliu jeden z nejčtenějších deníků – *Národní politiku*, zvanou *Čubička*.

Pražské počátky nakladatelského podnikání jsou spojeny především se jmény František Topič, Jan Otto, František Augustin Urbánek, František Borový nebo Josef Richard Vilímek. Po první světové válce se přidala řada mladých soukromých

²⁹⁸ Nakladatelství *Aventinum* viz kapitola 4 Pražské nakladatelské domy v době první republiky, podkapitola 4.1 *Aventinum* s. 87.

²⁹⁹ Rozhlásek je specifický žurnalistický útvar, drobný publicistický žánr, na principu veršovaného komentáře s vtipným, ironickým nebo i sarkastickým podtextem. Vznikl ve 20. letech v *Lidových novinách*, mistry rozhlásku bývají označováni Eduard Bass, Karel Čapek nebo Rudolf Těsnohlídek.

³⁰⁰ ŠTOLLEOVÁ, B., JANČÍK, D. *Pivo, zbraně i tvarůžky – Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*. Praha: Maxdorf, s.r.o., 2014, s. 244. ISBN 978-80-7345-422-7.

nakladatelů, podnikatelů a uskupení, kteří zahájili novou dobu s entuziasmem a ambicemi (*Kvasnička a Hampl*, Bohumil Janda (*Sfinx*), Vladimír Zikeš, Leopold Mazač, Ladislav Kuncíř, Otokar Štorch-Marien (*Aventinum*), *Symposion*, *Odeon*, církevní *Kalich*, *Družstevní práce* atd.).

Z nakladatelství, působících v prvorepublikovém období a představující tudíž pro koncern Melantrich adekvátní konkurenci, byli vybráni tři zástupci (dvě nakladatelství s historickými vazbami, jejichž rozvoj a činnost ukončil převrat v roce 1948 a jedno zcela nové, které zaniklo v důsledku krize a samotného majitele): nakladatelství *Josef R. Vilímek*, *F. Topič* a *Aventinum*. Každé z uvedených nakladatelství má svou odlišnou historii, směřování a cíle, každé představovalo konkurenta i prvek inspirace pro ty druhé, každé bylo součástí české kulturní a knižní sféry, obohatilo ji a zanechalo ve společnosti navždy své stopy.

4.1 Aventinum

Po 1. světové válce, následně po vzniku samostatné republiky, v období, kde se politický a také společenský život přesunul z Vídně do Prahy, zahájilo svou činnost také nakladatelství *Aventinum* (1919). Nakladatelství vzniklo jako soukromé, založil ho mladý student filozofické fakulty, ambiciózní Otokar Štorch-Marien³⁰¹.

Svou roli zřejmě sehrála shoda náhod a zároveň také záměr, že název, který byl svým zakladatelem pro nakladatelství zvolen, odkazoval (stejně jako u *Melantrichu*) k významné osobnosti českého tisku – k Jiřímu Melantrichu z Aventina.³⁰²

V té době však již více než dvě desítky let bylo v barokní budově na pražském Staroměstském náměstí zavedené *Štorchovo knihkupectví a nakladatelství*³⁰³. Aby nedocházelo k záměně podniků a osob, připojil Otokar Štorch ke svému jménu ještě přídomek Marien.

Aventinum náleželo k rychle se rozvíjejícím společnostem, přestože začínalo bez jakékoliv tradice či návaznosti na minulou (předválečnou) činnost. Finanční základ poskytl mladému Štorchovi jeho otec, kolínský lékárník, později *Aventinum* využívalo

---

³⁰¹ Otokar Štorch-Marien (1897 - 1974) pocházel z kulturní a vzdělané rodiny, absolvoval na gymnáziu v Kolíně. Nakladatelství provozoval v letech 1919 - 1934, pak pracoval jako redaktor, editor a v poslední etapě svého života jako vedoucí knihkupectví v Praze.

³⁰² Jiří Melantrich z Aventina viz kapitola 1 Knižní trh a nakladatelská činnost podkapitola 1.1 Knižní a nakladatelská kultura u nás – stručný přehled od počátků až po zlatý věk s. 12.

³⁰³ Knihkupectví a nakladatelství Alexandra Štorcha bylo založeno v polovině 19. stol., živnost po něm provozoval jeho syn a v době založení *Aventina* již zde byla další generace. Knihkupectví bylo po roce 1948 znárodněno.

bankovních úvěrů. Ctižádost a nápady Otakaru Štorchovi-Marieni nechyběly, do světa literatury se pokoušel několikrát vstoupit i z druhé strany jako autor. To se mu však nepovedlo a nejedno jeho knižní dílo³⁰⁴ se setkalo i u knihkupců s ironickými poznámkami.³⁰⁵

Otakar Štorch-Marien se vydal cestou osobních kontaktů s literáty, grafiky, umělci a zaměřil svou činnost především na náročnou knižní produkci – na knižní edice, bibliofilie a umělecké publikace. Ke konci roku 1919 se Otakar Štorch-Marien seznámil s Karlem Čapkem a jeho bratrem Josefem, z čehož vyplynula následná úspěšná spolupráce. Každý z bratrů byl zaměřen jinak a oba své znalosti a kontakty vložili do nakladatelství. Ať již šlo o ediční nápady, směřování nakladatelství k anglickým a francouzským vzorům, překlady nebo o grafickou úpravu a výtvarnou stránku, které se věnoval malířským nadáním vybavený Josef Čapek.³⁰⁶

Bratři Čapkovi, poté co vydali několik svých děl u Františka Borového a ve firmě Otto, a zakotvili v Lidových novinách, přešli do Aventina, kde se stali kmenovými autory. Karel Čapek zde hned na počátku mj. vydal své nové hry *Loupežník* a *R.U.R.*, *Věc Makropulos* nebo první z cestopisů – *Italské listy*. Josef Čapek pak mj. své *Nejskromnější umění*.³⁰⁷

Pouze s českou tvorbou by nakladatelství nevydrželo, proto byl v programu společnosti koncept překladatelských edic. Mimořádného úspěchu dosáhlo nakladatelství např. s vydáním rozsáhlého románu *Sága rodu Forsytů* amerického autora Johna Galsworthyho, který byl zařazen v tzv. *Anglo-americké knižnici*.³⁰⁸

Nakladatelství *Aventinum* se několikrát stěhovalo, než přesídlilo do paláce v Purkyňově ulici, kde získalo prodejní a redakční prostory a po stavebních úpravách ve vyšším patře (podkroví) pak výstavní síň, kde se zároveň také prodávala grafika, bibliofilie a kde své zázemí našla i čítárna uměleckých časopisů. Tak vzniklo nové pražské kulturní a společenské centrum – *Aventinská mansarda*, jejíž otevření zahájila roku 1927 vernisáž kreseb Jana Zrzavého.³⁰⁹

Nakladatelství se dostalo do potíží v roce 1931, v době, kdy se začala rozvíjet hospodářská krize a problémy Otakar Štorch pocítil po stránce finanční i odbytové.

---

³⁰⁴ Např. *Venuše s červenou parukou – Mysterium revue o čtrnácti zastaveních*, vydáno jako číslované výtisky v Aventinu roku 1925. Knihkupci ji prodávali za 15 Kč, její dnešní sběratelská hodnota je zhruba 5 000 Kč, s podpisem autora ještě vyšší.

³⁰⁵ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 22. ISBN 80-7108-015-2.

³⁰⁶ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrus, 1996, s. 36 - 37. ISBN 80-901774-4-1.

³⁰⁷ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 22 - 25. ISBN 80-7108-015-2.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁰⁹ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrus, 1996, s. 37 - 38. ISBN 80-901774-4-1.

Ovšem obtíže, do kterých se dostal a které vedly k úpadku podniku, nelze svalovat jen na celosvětovou krizi. Příčinou byl samotný Otakar Štorch-Marien, resp. jeho soukromý život a podnikatelská neobežřetnost. Štorch-Marien se zamiloval, rozvedl se a dával nejen před svou přítelkyní najevo úspěch a bohatství; velmi velkoryse a nad své finanční možnosti. Pasiva začala převyšovat nad aktivity, začali se ozývat první věřitelé (tiskárny) a Štorch-Marien neměl uložené žádné finanční prostředky pro případ překlenutí krizového období, neboť vše, co měl, investoval do výroby dalších knih, kterých se však prodávalo stále méně. Věřitelé (především banky a papírny) ztráceli trpělivost a nakonec, přestože tiskárny splatnost faktur oddalovaly, i důvěru v osobnost Otakara Štorcha-Mariena.³¹⁰

Štorch-Marien však svým jednáním neohrozil jen sebe, ale také všechny své spolupracovníky a pád nakladatelství by se dotkl i dalších podniků a živnostníků; a ovlivnil by také českou knižní kulturu. Karel Čapek proto zasáhl a snažil se situaci vyřešit, podnikl mnoho kroků; měl příslibené peníze na asanaci nakladatelství, zvažoval možnost sloučení s jiným podnikem, hledal nové lidi na vedoucí pozice, kteří by nakladatelství udrželi a znovu vybudovali. Také Štorch-Marien nakonec souhlasil s fúzí s nakladatelstvím Františka Borového, ale po zjištění účetních nesrovnalostí (s honoráři autorů) se Čapek dál v záchraně nakladatelství neangažoval a spolu s bratrem se Štorchem-Mariemem rozvázali pracovní smlouvu.³¹¹

Na konci roku 1931 první z věřitelů vyvolal exekuci nakladatelství, které se Štorch-Marien ještě různými opatřeními v rámci firmy snažil zachránit, ale nezdařilo se a o tři roky později byl na *Aventinum* vyhlášen konkurs a nakladatelství oznámilo zánik. Bylo uzavřeno knihkupectví i umělecká *Mansarda Aventina*. Nakladatelství *Aventinum* tak sice zaniklo, ale licence Otakaru Štorchovi-Mariemovi zůstala zachována.

Otakar Štorch-Marien se po této aféře snažil dál a vytrvale se vracel do svého oboru. Pokoušel se vzkřísit značku *Aventina*, zřídil si divadelní agenturu a za války vydal několik uměleckých publikací. V roce 1945, v nových časech, se pokusil znovu navázat na tradici svého prvorepublikového úspěchu, ale rok 1948 tuto možnost záhy ukončil.³¹²

Karel Čapek se nemohl dlouho se zánikem nakladatelství a s rozchodem s Otakarem Štorchem-Mariemem vyrovnat (rodiny se spřátelily); vypořádal se proto

---

³¹⁰ ŠIMEČEK, Z., TRÁVNIČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, s. 261 - 262. ISBN 978-80-200-2404-6.

³¹¹ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 28 - 33. ISBN 80-7108-015-2.

³¹² ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrusus, 1996, s. 39 - 40. ISBN 80-901774-4-1.

s tímto konfliktem literární cestou. Napsal (ale již nedokončil) *Život a dílo skladatele Foltýna*³¹³, knihu, jejíž příběh byl, podle některých jeho přátel, inspirován také vzestupem a pádem Otokara Štorcha-Mariena.³¹⁴

4.2 Josef. R. Vilímek

V případě Vilímkova nakladatelství je zde třeba již od počátku rozlišovat dvě osobnosti stejného jména: Josefa Richarda Vilímka staršího (1835 - 1911) a jeho syna Josefa Richarda Vilímka mladšího (1860 - 1938); oba po určitou dobu stáli ve vedení podniku a každý z nich se určitou měrou zasloužil o jeho existenci a zdárný vývoj.

Josef Richard Vilímek st. pocházel z Vamberka, do Prahy přišel na studia. Na pražské Německé technické univerzitě potkal literárně nadaného Josefa Svátka³¹⁵, který se stal nejen jeho spolužákem, ale později také krátce pracovním partnerem, neboť spolu roku 1858 začali vydávat časopis *Humoristické listy*.³¹⁶

Partnerství však trvalo pouze rok, od té doby *Humoristické listy*³¹⁷ vedl Vilímek sám, s občasnými konflikty s tehdejšími úřady. Tematicky časopis proměnil na politicko-satirický týdeník a začal vydávat tisky na zakázku, mj. také almanachy, zpěvníky nebo humoristické kalendáře. Stále ještě se však nedá mluvit o nakladatelství.

Roku 1861 otevřel *Slovanské knihkupectví*, ale pak si zažádal o tiskařskou koncesi a knihkupectví opustil. Koncesi obdržel roku 1871 a následující rok založil v domě U Slovanské lípy ve Spálené ulici vlastní tiskárnu a tím položil základ *Vilímkova nakladatelství*. Následně to stvrdil zakoupením dvou nemovitostí, domů ve Spálené a Opatovické ulici, které propojil průchodem.³¹⁸ Přestavbou získal prostory pro moderní knihtiskárnu a redakční a administrativní zázemí; jednalo se o sídlo podniku.

Josef Richard Vilímek ml. se vyučil v otcově podniku, absolvoval praxi v cizině a po návratu uplatnil své zkušenosti v rodinném nakladatelství, které do své správy

---

³¹³ Román dokončila jeho žena Olga Scheinpflugová.

³¹⁴ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 35. ISBN 80-7108-015-2.

³¹⁵ Josef Svátek (1835 - 1897), novinář, spisovatel především historických próz, ve kterých využíval údajů zjištěných při svém archivním bádání. Dílo např. *Paměti katovské rodiny Mydlářů v Praze, Pád rodu smiřických*.

³¹⁶ JAROLÍMKOVÁ, S. *Co v průvodcích o Praze nebývá 2*. Praha: Motto, 2012, s. 65. ISBN 978-80-7246-598-9.

³¹⁷ *Humoristické listy* vycházely (s různými podnázvy) v letech 1858 až 1941 a zpočátku náležely k několika málo ilustrovaným časopisům u nás. Nebyly zde jen doprovodné ilustrace, vtipy nebo karikatury, ale také např. portréty osobností.

³¹⁸ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrsus, 1996, s. 29. ISBN 80-901774-4-1.

převzal roku 1886 (redigování *Humoristických listů* si však ponechal Josef Richard Vilímek st., a to až do roku 1906).³¹⁹

S nástupem Josefa Richarda Vilímka ml. dostalo nakladatelství zásadních proměn, především po stránce produkce; v návaznosti na to i propagace. Po finanční stabilizaci firmy se Vilímek zaměřil na nakladatelskou činnost, kterou směřoval k širším čtenářským vrstvám, netíhl k bibliofilii nebo nákladným tiskům.

Čtenářům předložil českou i překladovou beletrii, cestopisy a cestopisné pomůcky, divadelní hry či kalendáře a vytvořil knihovny např. *Vilímkovu knihovnu*, *Moderní knihy*, *detektivní romány* a *novely* nebo populární *Vilímkovy ilustrované romány* a *Vilímkovu Humoristickou knihovnu*. Velké obliby u čtenářů dosáhly poučné a čtivé *Obrázkové dějiny národa českého*³²⁰ autora Jana Dolenského, které poprvé vyšly již v roce 1890 a v následujících letech v několika reedicích. Koncipovány byly jako jednosvazkové či ve více dílech, a přestože obsah, včetně ilustrací zůstal zachován, vydání se lišila kvalitou - vazbou, zdobením, ilustračními vlisy, knižním hřbetem, předsádkou i samotným papírem pro tisk. Publikace tak byla více dostupná, zájemce si zvolil pro sebe vyhovující prodejní cenu. V podobném duchu se v době první republiky pak nesly *Ilustrované dějiny světové* (autor Jaroslav Kosina).

Příležitost odhadl také v literatuře pro děti a mládež³²¹, na kterou se cíleně a s úspěchem zaměřil a kterou vydával po celou dobu existence nakladatelství; v rámci ní představil několik samostatných edic. Časopis *Malý čtenář*, který Josef Richard Vilímek získal před koncem 19. století do svého portfolia, změnil na zájmový, vzdělávací a také osvětový čtrnáctideník s bohatými ilustracemi a odpovídajícím obsahem, který se proměňoval a přizpůsoboval čtenářům; připojil k němu i ediční řadu s názvem *Vilímkova knihovna Malého čtenáře*. Svého času byl časopis také konkurentem prvorepublikových dětských časopisů koncernu *Melantrich*.

Vilímek vydával např. díla Julese Verna³²² a Karla Maye, která v té době nacházela čtenáře po celé Evropě a také u nás dosáhla vysoké obliby díky původním ilustracím. Zásahu na jejich úspěchu měl i fakt, že Vilímek upravoval, resp. měnil názvy knih tak, aby více vystihovaly podstatu tématu, přitáhly čtenářovu pozornost a byly zapamatovatelné. Např. Verneovo dílo s původním názvem *Hector Servadac*.

---

³¹⁹ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrus, 1996, s. 18 - 19. ISBN 80-901774-4-1.

³²⁰ *Obrázkové dějiny národa českého*, vydání pravděpodobně rok 1893, titulní strana viz Příloha E, strana V.

³²¹ *Novinky od Vilímků pro naši mládež k vánocům 1937* viz Příloha F, strana VI.

³²² Nakladatelství Josef R. Vilímek vydalo 52 titulů Julese Verna.

Voyages et aventures á tavers lem onde solaire vyšlo ve Vilímkově nakladatelství pod názvem *Na kometě*³²³ a zůstalo v našem prostředí vydavateli již zachováno.³²⁴

Vilímkova knihovna dospívající mládeže nebo *Vilímkova dobrodružná knihovna* obsáhly nejen verneovky (byly však umístěny i v jiných edicích), Karla Maye, ale také třeba Henryka Sienkiewicze či Františka Flose. K popularitě nakladatelství přispěly také *Spisy Artura Conana Doylea* s pověstným detektivem Sherlockem Holmesem nebo romány Rudyarda Kiplinga. Mimo edice pak vyšly např. detektivky (včetně Arsena Lupina od Maurice Leblanca) nebo sci-fi K. Mouchy. Romány s bohatým ilustračním doprovodem však také tvořily součást časopisů (např. *Dobrodružného světa*, který vycházel v letech 1927 - 1933).³²⁵

Oblast periodického tisku nebyla pro nakladatelství stěžejní, kromě *Humoristických listů* a několika dětských časopisů³²⁶ připojil Vilímek ještě časopisy sloužící na propagaci nakladatelství³²⁷ a v průběhu Jubilejní zemské výstavy³²⁸, konané v Praze roku 1891, zachycoval aktuální dění ve výstavním deníku s názvem *Praha*.

Po požáru v prosinci 1899, kdy byla zničena tiskárna, skladiště rukopisů a poničeny další prostory, Vilímek spoluzaložil akciovou tiskárnu *České grafické Unie*, své knihkupectví přestěhoval na Národní třídu a za první republiky zakoupil dva další domy v Opatovické ulici, ze kterých vybudoval moderní novostavbu, s dominantním, půlkruhovitě klenutým nárožím a s další tiskárnou a sazárnou.³²⁹

Ve 30. letech se ujal řízení firmy Vilímkův zeť Jan Sainer a o několik let později přešel do nakladatelství z Melantrichu (po svém nuceném odstoupení) Bedřich Fučík³³⁰, který zde působil po dobu okupace a zaměřil se na publikace náročné tvorby, což znamenalo i spolupráci vynikajících grafiků a ilustrátorů např. Karla Svolského.

---

³²³ Název *Na kometě* použili nejen další vydavatelé v pozdější době, ale stejné jméno ponechal režisér Karel Zeman i filmu, který podle knihy natočil s pomocí netradičních efektů roku 1970.

³²⁴ JAROLÍMKOVÁ, S. *Co v průvodcích o Praze nebývá 2*. Praha: Motto, 2012, s. 67. ISBN 978-80-7246-598-9.

³²⁵ FENCL, I. *Toužimský, Moravec a Vilímek očima Jiřího Pošvy*. Literární noviny [online] 22. 3. 2016 [cit. 12. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.literarky.cz/blogy/ivo-fencl/21739-touimsky-moravec-a-vilimek-oima-jiiho-povy>

³²⁶ *Malý čtenář, Mladý houslista, Naší mládeži*.

³²⁷ *Naše knihy, Literární zprávy*.

³²⁸ Na výstavě mělo *Vilímkovo nakladatelství* i vlastní prostor, pro svou prezentaci.

³²⁹ JAROLÍMKOVÁ, S. *Co v průvodcích o Praze nebývá 2*. Praha: Motto, 2012, s. 65. ISBN 978-80-7246-598-9.

³³⁰ Bedřich Fučík a jeho působení v Melantrichu viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich podkapitola 2.2.4 Osobnosti v čele koncernu – Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, s. 47.

Ještě před okupací vzniklo nové knihkupectví, byla vybudována galerie a Vilímkovo nakladatelství bylo připraveno i po válce pokračovat v dalším rozvoji; roku 1949 však bylo novou vládou zlikvidováno.³³¹

4.3 F. Topič

Za prvními viditelnými úspěchy Františka Topiče (v oboru knihkupeckém a nakladatelském) stojí v pozadí František Šimáček. Novinář a nakladatel, strýc Topičovy druhé ženy Terezie. Podnikatel, majitel tiskárny a držitel knihkupecké koncese, na jejímž základě v roce 1883³³² zřídil na tehdejší Ferdinandově (dnešní Národní) třídě knihkupectví, které nechal vybavit podle návrhu architekta Jana Zeyra a jehož vedením pověřil svého nastávajícího příbuzného, Františka Topiče³³³.

Národní, resp. Ferdinandova třída se koncem 19. století označovala jako česká, tvořila protipól Příkopům, které byly německé. Bylo to výhodné místo, ale také rizikové – na Ferdinandově třídě bylo v době otevření Topičova (Šimáčkova) knihkupectví dalších cca 10 knihkupectví. Na místě zřízení Topičova knihkupectví (dnes Národní 7) již jedno bývalo – knihkupectví Josefa Bašteckého, ale bylo přemístěno z důvodu vysokých nájemních nákladů.³³⁴

František Topič³³⁵ nebyl úplným začátečníkem. Měl literární talent, pod pseudonymem uveřejňoval své příspěvky v *Českých novinách*, které vydával právě František Šimáček, a přes tuto publikační činnost se spolu seznámili. Vztah to byl oboustranně výhodný; František Topič se ukázal jako pracovitý, zdatný obchodník, vyrovnal se okolní konkurenci a rychle se zorientoval i v oblasti nakladatelské.

František Šimáček však předčasně zemřel (1885) a František Topič získal vlastní koncesi a převzal Šimáčkovy aktivity, tj. knihtiskárnu, knihkupectví a nakladatelství. V té době již však (pod jménem jeho firmy³³⁶ a s jeho podporou) měl za

---

³³¹ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrus, 1996, s. 31 - 33, 50. ISBN 80-901774-4-1.

³³² Ve stejném roce, jen měsíce později, bylo znovuotevřeno blízké Národní divadlo, o rok později pak kavárna Slavia.

³³³ ZACH, A. *Trojí nakladatelský příběh*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883–1949*. Praha: Klub Obratník, 1993, s. 5. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

³³⁴ ART+ANTIQUES. Umění žít s uměním. Měsíčník o umění, architektuře, designu a starožitnostech. VAŠÍČEK, P. *První Topičův salon*. [online] 17. 12. 2014 [cit. 5. 1. 2018]. Dostupné z <http://www.artcasopis.cz/clanky/prvni-topicuv-salon>.

³³⁵ František Topič (1858–1941), absolvent obchodní akademie, jeden ze tří nejvýznamnějších pražských (spolu s J. Ottou a J. R. Vilímkem) nakladatelů přelomu 19. a 20. století. Knihkupectví vedl spolu se svou manželkou Terezií rozenou Šulcovou.

³³⁶ Knihkupectví Františka Šimáčka.

sebou vydání prvních knižních publikací³³⁷, které svou volbou předznamenaly jeho pozdější převažující nakladatelské směřování: k původní české tvorbě a ke sledování vývoje české knihy³³⁸.

Nakladatelský program František Topič stavěl především na hodnotách české literatury, na národním smýšlení a vlastenectví, neboť i vydávání knih mělo politický podtext. Sledoval však zároveň také možnost cenově dostupných výtisků, pro co nejširší vrstvy obyvatelstva. Další publikace František Topič již realizoval pod svým jménem a vedle děl Třebízského se objevuje Karel Havlíček Borovský, Božena Němcová, Jan Neruda, Svatopluk Čech nebo Ignát Herrmann. Posledně jmenovaný přinesl do Topičova nakladatelství nejen i svůj časopis, který bojoval o přežití – humoristického *Švandu dudáka*³³⁹, ale také nový okruh autorů, výtvarníků a spolupracovníků.³⁴⁰

Záhy František Topič objevil a pochopil také smysl výtvarné knižní úpravy, důležitost ilustrací nejen pro samotného čtenáře, ale také pro prodejnost a zatraktivnění knihy. Umělecky zajímavé a cenově přístupné knihy se staly jeho průkopnickým činem. Začal spolupracovat s předními výtvarníky, grafiky a ilustrátory³⁴¹, kteří se prezentovali i v lacinějších Topičových knižnicích a tak je kvalitativně pozvedli.³⁴² Každá kniha představovala pro Topiče malé umělecké dílo, a proto trval na odpovídající grafické úpravě; ať se jednalo o drahé knihy nebo třeba dětskou literaturu. V prvorepublikovém období se však v nakladatelství projevil silný kontrast mezi úspornou a nezajímavou úpravou jeho běžných titulů a bibliofilskými a uměleckými publikacemi.

Pro knihkupectví se osvědčila širší nabídka cizojazyčné literatury, především v sortimentu dominovala francouzská literatura; František Topič nechal svými zástupci dovážet také časopisy i noviny.

František Topič se velmi brzy stal významnou osobností kulturního života Prahy. Jednak systematickým budováním svého podniku z malého nakladatelství, čímž si získával respekt a důvěru, dále pak šířil svých podnikatelských aktivit, ale také svým

---

³³⁷ F. Topič již v roce 1884 vydal *Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského*.

³³⁸ ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrsus, 1996, s. 18. ISBN 80-901774-4-1.

³³⁹ Periodicky se měnící nepolitický, humoristický, později ilustrovaný časopis *Švanda dudák* vycházel v letech 1882 - 1930. Představoval konkurenci pro Vilímkovy *Humoristické listy*, bylo však dbáno více na jeho grafickou podobu a literární náročnost.

³⁴⁰ ZACH, A. *Trojí nakladatelský příběh*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883–1949*. Praha: Klub Obratník, 1993, s. 5. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

³⁴¹ Nejvýrazněji se u Topiče zviditelnil v počátcích nakladatelství ilustrátor Viktor Oliva, v dalším období Josef Wenig nebo Jaroslav Benda, po válce např. Cyril Bouda.

³⁴² NADAČNÍ FOND FRANTIŠKA TOPIČE. [online] 23. 2. 2016 [cit. 5. 1. 2018]

Dostupné z <http://www.frantisektopic.cz/onas.htm>

veřejným působením. Spolu s Josefem Richardem Vilímkem, Janem Ottou a dalšími stál u zrodu *České grafické Unie* (1899), byl starostou *Spolku českých knihkupců a nakladatelů*, členem *Spolku českých bibliofilů* (1908), spolupracoval také s pražskou městskou radou.

Po rozšíření stávající koncese včlenil do svého knihkupectví i obchod s výrobky uměleckými a hudebninami; od hudebnin po čase František Topič ale upustil, nadále však nabízel reprodukce děl soudobého českého výtvarného umění (obrazů, soch) či výrobky z uměleckých dílen a ateliérů.

Na svém dalším projektu, rozšíření pronajatých prostor, František Topič spolupracoval opět s architektem Janem Zeyrem; roku 1894 otevřel stálou výstavní síň, jednu z prvních pražských soukromých galerií tzv. *Topičův salon*. Salon byl umístěn v přízemní nádvorní přístavbě, a brzy se stal pojmem, o kterém se mluvilo s respektem. Nejen z hlediska hodnotných pořádaných výstav³⁴³, které se konaly průběžně po celý rok či novátorských reklamních kampaní, ale také z pohledu architektonického. Salonu dominoval prosklený Zeyrův strop, který zajišťoval přirozené osvětlení prostoru a zároveň zachovával jistou intimitu místa.

Výstavní program byl přizpůsoben tak, aby se zde střídalo domácí, české umění se zahraničním, aby prostor dostali jednotliví autoři i celé kolektivy. Na tvorbě programu se spolu s Františkem Topičem podíleli také jeho švagři, Čeněk a Antonín Šulcové, a vysokou měrou také ilustrátor Viktor Oliva, který byl autorem mnoha propagačních materiálů a emblému výstavního salonu.³⁴⁴

První úspěšná etapa fungování Topičova salonu se uzavřela v roce 1899, kdy František Topič své podnikání přesunul do zakoupené sousední budovy a nechal zde podle návrhu architekta Osvalda Polívky vybudovat nové, prestižní výstavní prostory; vznikl moderně pojatý prostor opět doplněný o prosklenou střechu. Jeho činnost přerušila léta války, ale již v roce 1918 byl salon v budově obnoven a jeho otevření zahájeno první samostatnou výstavou malíře Jana Zrzavého, který byl mile překvapen atmosférou salonu, ale zároveň rozmrzen mizivou propagací. Přesto se jeho výstava setkala s velkým úspěchem a Zrzavý se stal spolupracovníkem Topičova domu.

---

³⁴³ Svou činnost zde zahájil *Spolek výtvarných umělců Mánes*, po válce pak spolek *Devětsil*.

³⁴⁴ BYDŽOVSKÁ, Z. *Topičův salon*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883–1949*. Praha: Klub Obratník, 1993, s. 37. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

Velkému zájmu se těšily také kolektivní výstavy *Sdružení českých umělců graficků Hollar* nebo sběratelské výstavy.³⁴⁵

František Topič knihy nejen vydával, prodával a budoval svůj výstavní salon a jeho pověst; on byl také bibliofilem a soukromým sběratelem výtvarného umění. To se projevilo také v jeho vydavatelském programu; výtvarné umění propagoval všemi směry.

Inovátorsky se na tehdejší dobu (počátek 20. století) stavěl také k autorům a jejich literárním počínům, třebaže nebyly vydány (nebo nebyl zájem o jejich vydání) v jeho nakladatelství. Jan Karásek ze Lvovic, spisovatel, sběratel grafiky, bibliofil a představitel dekadentního směru, který své práce většinou vydával soukromým nákladem, u Topiče pravidelně odebíral knihy ve francouzštině. František Topič (nejen) jeho publikace vystavoval ve výkladu svého knihkupectví; byla to vlastně oboustranná propagace. „*Musím totiž říci, že tehdejší knihkupci byli zaujati vesměs proti soukromým nakladatelům. Knihu soukromého nákladu objednávali, jen když si to určitý odběratel přál. Do komise bráti soukromé tisky odmítali a knihy soukromého nákladu nevydávali. Z celé Prahy bylo to jediné knihkupectví Topičovo, (...) kde nám z ochoty naše knihy dali do výkladu. Druhé knihkupectví nám přátelské bylo knihkupectví Srdcovo na Spálené ulici (...).*“³⁴⁶

Topičovo nakladatelství mělo svůj vydavatelský záměr, ale jednotlivé knižní edice byly poměrně nepřehledné, neustále se vyvíjely a většina z nich, zvláště v období první republiky, zanikla po vydání několika publikací. Z nejznámějších lze jmenovat: humoristickou edici překladových děl *Paleček, Topičovy dobré knihy* (byly rozděleny na edici české a překladové prózy), *Topičův sborník literární a umělecký*, Umělecké památky, životopisy a portréty osobností v edici *České hlavy*, překladovou ediční řadu *Topičova edice bílé knihy*, nebo pro dětské čtenáře určenou knižnici *Osení* či *Sbírku souvislé četby školní*.³⁴⁷

Mimo edice vycházela jednotlivě vydávaná česká i překladová beletrie, naučné spisy, divadelní hry, umělecká a obrazová díla; po ekonomické i čtenářské stránce se zejména osvědčily sebrané spisy (např. Václava Beneše Třebízského, Svatopluka Čecha nebo Viktora Dyka).

³⁴⁵ BYDŽOVSKÁ, Z. *Topičův salon*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883 - 1949*. Praha: Klub Obratník, 1993, s. 41 - 42. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

³⁴⁶ KARÁSEK ZE LVOVIC, J. *Počátky „Moderní revue“ XVI*. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Digitalizovaný archiv časopisů. Rozpravy Aventina, ročník 7/1931 - 1932, číslo 17, s. 134. [online] [cit. 10. 1. 2018] Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php>

³⁴⁷ BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – František Topič a nakladatelský archiv (1858–1941). Topičovo nakladatelství*. Číslo fondu/sbírky: 1774. [online]. [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/3081/uvod/6597>

V roce 1936, po smrti svého syna a dědice Jaroslava, který nastoupil do rodinného podniku ještě před první válkou, a po citelných následcích hospodářské krize, se tehdy téměř osmdesátiletý František Topič rozhodl pro prodej³⁴⁸ svého celého závodu.

Další událostí, která přispěla a uspíšila jeho rozhodnutí, bylo i to, že se do Norska, kde byla na prázdninách, provdala vnučka³⁴⁹ Františka Topiče, který náhle neměl v rodině pokračovatele a podnik neměl komu předat. Jedním z vážných zájemců o koupi Topičova domu byl nakladatel Jiří Stříbrný, majitel bulvárního nakladatelství *Tempo*. František Topič byl ale rozhodnut právě jemu svůj majetek nikdy neodprodat a hledal jiné varianty.³⁵⁰

Novým majitelem se nakonec stal v září 1936 brněnský podnikatel Jaroslav Stráský, majitel *Lidové knihtiskárny* a deníku *Lidové noviny* a také pražského *nakladatelství F. Borového*. Jaroslav Stráský koupil od Františka Topiče nemovitosti, zařízení, zboží i zavedený firemní název.³⁵¹

Jaroslav Stráský navázal na činnosti předchozího majitele a mj. zreorganizoval a zmodernizoval knihkupectví, zřídil divadelní salonek a zahájil novou éru *Topičova salonu*; vzniklo tak významné umělecké středisko protektorátní Prahy. Jeho vedením pověřil Václava Poláčka, který předtím působil také v nakladatelství *Aventinum*.³⁵²

Jedním z největších úspěchů salonu se stala výstava surrealistické tvorby Toyen a Jindřicha Štýrského v roce 1938; následně byla v nakladatelství vydána i reprezentativní monografie, na jejíž konečné podobě se podíleli také Karel Teige a Vítězslav Nezval. Salon, přes historicky složitá období, fungoval i v době války, jeho činnost (i nakladatelství) byla ukončena rok po únorovém převratu v roce 1948, neboť v plánu zástupců nové vlády byl vznik velkého nakladatelství po sovětském vzoru.³⁵³

---

³⁴⁸ Nástupnické nakladatelství vzniklo na Vinohradech z iniciativy snachy F. Topiče, Milady Topičové, pod názvem *Topičova edice*, které vedla až do ukončení jeho činnosti v roce 1949.

³⁴⁹ Milada Topičová (1917 - 2003) provdaná Blekastad, byla vnučkou Fr. Topiče. V Norsku se ještě jako studentka gymnázia provdala za mnohem staršího malíře Halvarda Blekastada. Díky svému jazykovému talentu se i v Norsku brzy uplatnila (již dříve se zabývala překlady) a celoživotně se věnovala dílu J. A. Komenského, působila i na univerzitě v Oslu.

³⁵⁰ FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991, s. 116 - 118. ISBN 80-7108-015-2.

³⁵¹ SLOVNÍK ČESKÝCH NAKLADATELSTVÍ 1849 - 1949. *F. Topič (2) Knihkupectví a prodejna uměleckých předmětů s výstavní síní v Praze*. [online] 3. 7. 2012 [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/f-topic-2.html>

³⁵² TOPIČŮV SALON. *10 let od založení V. Topičova salonu (2007 - 2017)*. [online] 2018 Topičův salon a klub [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z <http://www.topicuvsalon.cz/o-topicove-salonu/>

³⁵³ Nakladatelství bylo transformováno v nakladatelství *Československý spisovatele* (1949 - 1991), výstavní síň zůstala zachována pod *Svazem výtvarných umělců*. Současná etapa existence *Topičova salonu* se datuje rokem 2007, o rok později se obnovila činnost galerie. Nájemcem je aukční dům *1 Art Consulting Brno-Praha*, akce v prostorách pořádá *Společnost Topičova salonu, z.s.*, jejichž přehled je aktualizován stránkách společnosti www.topicuvsalon.cz.

Poslední výstava, která se v *Topičově salonu* konala, nesla označení 429 (pořadí výstavy od založení salonu v roce 1894) a zároveň 49 (počet výstav od konce války).³⁵⁴

---

³⁵⁴ BYDŽOVSKÁ, Z. *Topičův salon*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883 - 1949*. Praha: Klub Obratník, 1993, s. 42 - 44. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

5 KOMPARACE NAKLADATELSTVÍ

5.1 Melantrich a Aventinum

Obě nakladatelství měla shodné společné rysy, ale mnohem více atributů je odlišovalo, jak z hlediska jejich činností, produkce, tak samotné podstaty existence. Tabulka č. 6, s. 101, v závěru kapitoly nabízí zjednodušený srovnávací přehled jejich vybraných základních charakteristik.

Pro *Melantrich* i *Aventinum* bylo období první republiky časem, ve kterém prošly podstatným vývojem, a současně pro ně představoval vrcholné stadium jejich činnosti. Pro *Melantrich* to byla zvláště 30. léta, pro *Aventinum* desetiletí předchozí. Obě nakladatelství patřila mezi nejvýznamnější prvorepublikové instituce, obě měla své příznivce, čtenáře; vzájemně si konkurovala, ale zároveň se i ovlivňovala a inspirovala.

*Melantrich*³⁵⁵ měl za sebou již dvě dekády činnosti v okamžiku, kdy bylo *Aventinum* roku 1919 založeno - v nových podmínkách, bez historických vazeb. První se tedy musel v nové republice adaptovat a přizpůsobit své dosavadní činnosti, druhý vstoupil na trh idealisticky a nezatížen minulostí.

Melantrich byl od svých počátků spjat s politickou stranou, od jejíhož vlivu se ve svém programu postupně oprostoval a přetransformoval se na akciovou společnost. *Aventinum* bylo soukromé, založené jedinou osobou, jejímž prvotním kapitálem byla finanční rodinná podpora.

Shodně a promyšleně však obě nakladatelství zvolila základ svého názvu, který vycházel z odkazu jednoho z největších českých tiskařů – Jiřího Melantricha z Aventina. Zatímco *Melantrich* uplatnil i Melantrichovo heslo *Nec igni cedit nec ferro – Nepodlehne ohni ni meči* a používal také jednu z jeho grafických tiskařských značek³⁵⁶, *Aventinum* pracovalo s počátečním písmenem svého názvu³⁵⁷; podobu (obměnu) nakladatelské značce, postavené na písmenu A, pak v průběhu let dávali jednotliví výtvarníci.

V čele *Aventina* stál vzdělaný, mladý Otakar Štorch-Marien, muž z dobrých poměrů a s rodinným zázemím, s kontakty v kulturním a společenském světě. Rozsáhlý koncern *Melantrich* řídil generální ředitel Jaroslav Šalda, inteligentní člověk

³⁵⁵ Pro zjednodušení zde v komparaci uváděn název *Melantrich* i za období, kdy podnik nesl jiné názvy.

³⁵⁶ Heslo a značka tzv. signet viz kapitola 2 Nakladatelství Melantrich podkapitola 2.1.1 Proč právě Melantrich? (Před)válečný vývoj, s. 26.

³⁵⁷ Ukázky značek jednotlivých nakladatelství a) Melantrich, b) Aventinum, c) Josef R. Vilímek, d) F. Topič viz Příloha G, strana VII.

pocházející z chudých vesnických poměrů, který své vzdělání, společenský, literární a kulturní přehled získal především sebevzděláváním, ale kterému nechyběla přemýšlivost, organizační talent, intuice, pečlivost a nadšení pro práci, kterou si zvolil. Šalda v *Melantrichu* působil na různých pozicích přes čtyřicet let, z toho dvacet jako generální ředitel. Štorch-Marien vedl své nakladatelství 15 let, od založení do jeho zániku.³⁵⁸

Zatímco pro *Melantrich* představovala polygrafická výroba, resp. tiskárny, základ činnosti a postupně (po získání nakladatelské koncese) si do svého programu přidával výrobu neperiodického tisku (navíc zpočátku bez ucelené výrobní koncepce), knihkupectví, expandoval po republice, investoval do výrobních nemovitostí, modernizace tiskáren, i do dalších oborů a budoval si pověst koncernu s širokou škálou činností, *Aventinum* šlo od počátku jiným směrem. Vlastní tiskárnu si nezřídilo, zakázky zadávalo a orientovalo se na nakladatelské aktivity zahrnující knihkupectví, čítárnu, uměleckou výstavní síň. Navíc vždy se snažilo veškeré tyto činnosti soustředit na jednom místě³⁵⁹, což se mu nakonec povedlo ve dvou sousedních budovách³⁶⁰ v Purkyňově ulici. Nevydalo se ani cestou zakládání filiálek, ani skupováním nemovitostí za účelem rozšiřování činností a výroby.

Stejně jako *Melantrich* i *Aventinum* upoutaly možnosti filmu; Otakar Štorch-Marien neměl sice na rozdíl od *Melantrichu* vlastní kino, ale na podzim roku 1928 založil spolu s hercem, režisérem a producentem Karlem Antonem vlastní filmovou společnost *Aventinum-Anton film*.³⁶¹ K realizaci záměrů společnosti, ani k natáčení avizovaných filmů však již nedošlo.

Postupný rozvoj (tj. přizpůsobení tržním podmínkám, vývoji společnosti, vkusu čtenářů) s následnou gradací, která vyvrcholila v druhé polovině 30. let, umožnily *Melantrichu* tvorbu rezerv nejen finančních, a tím i zároveň přečkání a zachování své existence v dobách, které podnikání a polygrafii nepřály. *Aventinum* naopak velmi rychle zazářilo, upoutalo pozornost, zažilo rozmach, ale nemělo potřebnou vnitřní stabilitu, a tak nevydrželo tlak první krize a zaniklo.

---

³⁵⁸ Nakladatelství *Aventinum* se mu obnovit později již nepovedlo, přestože se o to pokoušel.

³⁵⁹ Např. externí sklady však byly umístěny jinde.

³⁶⁰ *Aventinum* bylo v pronajatém Zedwitzovském paláci a prostory mělo pronajato i v sousedním funkcionalistickém Purkyňově paláci (roh Spálené a Purkyňovy ulice).

³⁶¹ NÁRODNÍ LISTY. *Nová výrobní filmová u nás*. Ročník 66, číslo 313, s. 4. [online] Digitální knihovna. [cit. 3. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:c36f17e9-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:50397676-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

Článek viz Příloha H, strana VIII.

Tabulka 6: Komparace Melantrichu a Aventina

	MELANTRICH	AVENTINUM
Doba vzniku/ukončení	1897–1999	1919–1934
Právní forma	akciová společnost (pův.družstvo)	spol. s ručením omezeným
Způsob vzniku	nově založeno	nově založeno
Majitel/vlastník	akcionáři mj. Beneš, Klofáč, Šalda	Otakar Štorch-Marien
Politická strana	Česká strana národně socialistická	nezávislé
Převažující zaměření	Polygrafie, periodický a neperiodický tisk, nakladatelství	nakladatelství
Výrobní zázemí	vlastní tiskárny, stroje, nemovitosti	-
Finance	tvorba vlastního kapitálu, rezervy	úvěry, okamžitý obrat
Filiálky	ano – Čechy, Morava a Slovensko	ne
Periodický tisk	1900–1996 noviny, časopisy, bulletiny velmi široká šíře záběru (celostátní noviny, regionální mutace, ilustrované časopisy, módní, pro děti, odborné atd.)	1919–1934 ca deset titulů v průběhu období, většinou zaměřených na kulturu, literaturu, filmové umění
Nakladatelská knižní činnost	realizovaná nepravidelně, dlouhodobý koncept až od r. 1928 česká i zahraniční literatura současná i z minulosti, publikace různých žánrů a oborů, ediční řady vč. laciné knihovny, sebrané spisy současných autorů	orientace na nekomerční produkci, na původní česká díla s převahou současných autorů, spolupráce s profesionálními výtvarníky, tvorba edičních řad a sebraných spisů ³⁶²
Bibliofilie	ano, nepravidelně, dle individuálního výběru	ano, součást nakladatelského programu, česká a překladová díla, velmi omezené množství, vysoké precizní zpracování, často podepsané autorem a výtvarníkem
Umělecké publikace	výjimečně	ano
Překladová literatura	ano	ano
Nejvýznamnější spolupracovníci (výběr)	Josef Lada, Ivan Olbracht, Jan Čep, Jan Morávek, Vl. Vančura, Jar. Foglar, Eduard Fiker, Jiří Trnka, František Muzika, František Tichý	Karel a Josef Čapkovi, J. Karásek ze Lvovic, Antonín Sova, František Muzika, Jan Zrzavý, Adolf Hoffmeister
Další činnost (specializace)	vlastní kino, investice do hudebního, filmového průmyslu, odchod – Evin závod, cestovní kancelář, benefity pro zaměstnance (rekreace ve vlastních zařízeních) apod.	filmová společnost (nerealizovaný záměr)

Zdroj: Eva Gajzlerová, vlastní zpracování

³⁶² *Sebrané spisy bratří Čapků* nebo *Sebrané spisy Jiřího Karáska ze Lvovic*.

5. 2 Melantrich, Josef R. Vilímek a F. Topič

Jak počátky *Melantrichu*, tak *nakladatelství Františka Topiče* i vzestup Josefa Richarda Vilímka spadají do stejného období, tj. do 80. - 90. let 19. století. Roku 1898 zahájil svou činnost družstevní podnik *Tiskárna národně sociálního dělnictva* (později *Melantrich*), v roce 1885, po dvouletém vedení knihkupectví získal na svou koncesi František Topič knihtiskárnu, nakladatelství i zmíněné knihkupectví z pozůstalosti svého tchána a roku 1886 převzal otcovy aktivity Josef Richard Vilímek ml., který na původních základech vybudoval významný nakladatelský dům. Tabulka č. 7, s. 104, uzavírající tuto kapitolu, přitom odkazuje na charakteristické rysy jednotlivých nakladatelství; údaje o koncernu *Melantrich* jsou převzaty z tabulky č. 6, s. 101.

Melantrich byl od svého počátku ovlivněn vývojem *České strany národně sociální*, což se projevilo i v jeho prvotním směřování, kdy jako první vznikly a tiskly se stranické noviny. Změny do podniku a v nakladatelském programu přicházely během let postupně, často v souvislosti s novými osobami na vedoucích či klíčových pozicích (např. Jaroslav Šalda, Bedřich Fučík, Ivan Olbracht, Jaroslav Foglar).

Naproti tomu nakladatelský dům Františka Topiče vznikl na základech, které budoval od roku 1858 František Šimáček, ale jejichž rozsah ani význam nelze srovnávat s podnikem, který později vznikl díky úsilí Františka Topiče. Jistá podobnost mezi vůdčími osobnostmi *Melantrichu* a *nakladatelství F. Topiče* je však nepřehlédnutelná. Oba (generální ředitel *Melantrichu* Jaroslav Šalda a majitel nakladatelství František Topič) měli smysl a podnikatelského ducha pro nakladatelský a polygrafický průmysl, oba přišli do již existujících podniků na nepříliš důležitou, resp. pracovním zařazením nižší pozici, oba se nakonec vypracovali a dovedli své podniky k prosperitě a významu. Josef R. Vilímek byl v jiném postavení, pocházel z jiných poměrů a po zahraniční praxi a zaučení převzal jako dědic a nástupce již zavedený otcův podnik, k čemuž vše, v rámci rodiny, již předem směřovalo.

Zásadní význam nakladatelství Josefa Richarda Vilímka a Františka Topiče bývá kladen na přelom 19. a 20. století, především z důvodů proměn společnosti z hlediska politického, kulturního i technického; dalším důležitým obdobím, ovlivněným také poválečnou konjunkturou a otevřením hranic, je však doba po vzniku samostatné republiky, přestože zároveň dochází k oslabení (nejen) jejich postavení vzhledem k expanzi konkurence.

U Františka Topiče byla tato v knižní produkci převážně chaotická doba ukončena úmrtím jeho syna a prodejem podniku do koncernu Jaroslava Stráského

v roce 1936³⁶³, *Vilímkovo nakladatelství* smrtí Josefa Richarda Vilímka ml. v roce 1938 nezaniklo, rodinný nástupce ho provedl i obdobím války; neubránílo se však změnám po roce 1948. Vývoj *Melantrichu* po válce a jeho zachování, resp. reorganizace pod stejným jménem, bylo dáno jeho samotnou podstatou – byl akciovou společností v pozadí s politickou stranou, nejednalo se o soukromý podnik v rukách jednoho majitele.

V otázce soběstačnosti tisku lze konstatovat, že všechna tři nakladatelství měla vlastní tiskárny, tudíž výrobní zázemí zajištěné; jejich rozsah, strojní a technické vybavení se však již odlišovalo podle individuálních potřeb. *Melantrich* v období první republiky vybudoval svých tiskáren více, které doplnil i filiálkami s tiskařským zázemím, Josef Richard Vilímek ml. a František Topič se soustředili na Prahu, kde měli každý svou hlavní sídelní a výrobní budovu. Jejich činnost byla od roku 1900 provázána s akciovou *Českou grafickou Unii*³⁶⁴, přičemž si v tisku zároveň zachovávali i svou samostatnost.

Všichni tři představitelé daných podniků byli nějakým způsobem činní ve společenském a kulturním životě (nejméně veřejných aktivit projevoval Josef Richard Vilímek ml.), jediný Jaroslav Šalda z *Melantrichu* pak i v politickém.

Periodický tisk, tedy především noviny a časopisy představovaly dominantní oblast zájmu pouze v *Melantrichu*, *F. Topič* a *Josef R. Vilímek* je ve své produkci také měli zahrnuty, ale netvořily podstatu jejich nakladatelského programu. Naopak, oba se orientovali na knižní produkci, pro Františka Topiče pak knihy byly v silném kontextu s jeho uměním a výstavním Topičovým salonem. *Melantrich*, který nakladatelskou koncesi získal až po první světové válce, časem svou knižní produkci pozvedl kvalitativně i rozsahově tak, že zaujímala pozici srovnatelnou s jím vydávaným periodickým tiskem.

Šíří činností, majetkem, počtem zaměstnanců apod. *Josefa R. Vilímka* ani *F. Topiče* s koncernem *Melantrich* srovnávat nelze. V knižní produkci, resp. specializacích a celkovém významu však porovnání unesou.

Přínos Josefa Richarda Vilímka spočívá především v péči, kterou věnoval obrazové složce knih, výběru ilustrátorů a zpřístupnění své produkce všem čtenářským

---

³⁶³ Firemní značka *F. Topič* však zůstala zachována až do roku 1949.

³⁶⁴ *Česká grafická Unie* vznikla k 1. lednu 1900 sloučením tří tiskáren (Jana Otty, Josefa R. Vilímka a Františka Šimáčka, resp. jeho syna) a reprodukčního ústavu Jana Vilíma. Cílem bylo vydávání učebnic pro všechny typy škol, vědecké literatury; rozsah produkce se však časem ještě rozšířil. Výhodou bylo moderně vybavené technické zázemí umožňující i specifické výrobní činnosti (např. tisk známek). Podnik byl po roce 1948 znárodněn a vznikla zde tiskárna *Polygrafia*.

vrstvám; jejich zájem posilovala i skutečnost, že tematicky se jednalo většinou o literaturu zábavnou, dobrodružnou, lehkou románovou prózu, dětskou literaturu apod.

Netradičním řešením prodeje a propagace knih bylo zavedení tzv. nádražních knihkupectví (tuto síť prodejen budoval od roku 1905 společně se svým společníkem nakladatelem Jaroslavem Bursíkem).³⁶⁵

František Topič se vydal dvěma směry – produkce jeho nakladatelství se opírala po celou dobu o linii vlastenectví, sebeuvědomění, poučení; svým způsobem ji lze označit za neměnnou až konzervativní; což se částečně negativně projevilo na produkci resp. odbytu po vzniku Československa. Program však doplňovaly (výraznou měrou) pečlivě připravované umělecké publikace, bibliofilie a v pozdější době i překladová literatura.

Naproti tomu v knihkupecké činnosti projevoval větší odvahu a přizpůsobivost, sortiment knihkupectví byl velmi široký, otevřený, česká literatura zde byla v rovnováze s kvalitní literaturou cizojazyčnou, především francouzskou a anglickou; prodávaly se zde i dovážené časopisy, knihkupectví reagovalo na knižní vývoj v zahraničí.

Nepřehlédnutelné místo u Františka Topiče však zaujímá *Topičův salon* a aktivity s ním spojené; bezkonkurenční záležitost, která po dlouhá léta ovlivňovala kulturní život společnosti i jednotlivců, a zasahovala i do dalších oblastí (např. do reklamy a propagace) a to i poté, kdy podnik Františka Topiče změnil majitele.

Tabulka 7: Komparace nakladatelství Melantrich a Josefa R. Vilímka a F. Topiče

	MELANTRICH	JOSEF R. VILÍMEK	F. TOPIČ
Doba vzniku/ukončení	1898–1999	(1858) 1886–1949	1883–1936 (1949)
Právní forma	akciová společnost (pův. družstvo)	?	veřejná obchodní spol.
Způsob vzniku	nově založeno	(nově založeno) převzetí	věno, pozůstalost
Majitel/vlastník	akcionáři mj. Beneš, Klofáč, Šalda	(J. R. Vilímek st.) J. R. Vilímek ml. Jan Sainer (od 1938)	Fr. Topič (Milada Topičová – manželka, Jaroslav Topič – syn)
Politická strana	Čs. strana národně socialistická	nezávislé	nezávislé
Převažující zaměření	Polygrafie, periodický a neperiodický tisk, nakladatelství	nakladatel, tiskař	knihkupec, umělecká sféra, nakladatel

³⁶⁵ FENCL, I. *Toužimský, Moravec a Vilímek očima Jiřího Pošvy*. Literární noviny [online] 22. 3. 2016 [cit. 12. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.literarky.cz/blogy/ivo-fencl/21739-touimsky-moravec-a-vilimek-oima-jiiho-povy>

Výrobní zázemí	vlastní tiskárny, stroje, nemovitosti	tiskárna	knihtiskárna
Filiálky	ano – Čechy, Morava a Slovensko	ano, dvě - Vídeň, Bratislava (a knihkupectví)	ne
Periodický tisk	1900–1996 noviny, časopisy, bulletin velmi široká šíře záběru (celostátní noviny, regionální mutace, ilustrované časopisy, módní, pro děti, odborné atd.)	ano, ale nevýznamný v celkové produkci	ano, ale nevýznamný v celkové produkci
Nakladatelská knižní činnost	realizovaná nepravidelně, dlouhodobý koncept až od r. 1928 česká i zahraniční literatura současná i z minulosti, publikace různých žánrů a oborů, ediční řady vč. laciné knihnice, sebrané spisy současných autorů	četba pro širší vrstvy, literatura pro děti a mládež, důraz na doprovodné ilustrace a ztvárnění	převažující česká literatura, umění
Bibliofilie	ano, nepravidelně, dle individuálního výběru	ne	ano
Umělecké publikace	ano, ale výjimečně	ne cíleně, ale velký důraz kladen na obrazovou složku vydávaných knih	ano
Překladová literatura	ano	ano	ano
Nejvýznamnější spolupracovníci (výběr)	Josef Lada, Ivan Olbracht, Jan Čep, Jan Morávek, Vl. Vančura, Eduard Fiker, Jar. Foglar, Jiří Trnka, Fr. Muzika, Fr. Tichý	K. Klostermann, F. X. Svoboda, Z. Burian, F. Tichý, K. Svolinský	Sv. Čech, I. Hermann, K. V. Reis, V. Oliva, C. Bouda, J. Wenig, J. Benda, J. Zrzavý
Další činnost (specializace)	vlastní kino, investice do hudebního, filmového průmyslu, ochod – Evin závod, cestovní kancelář, benefity pro zaměstnance (rekreace ve vlastních zařízeních) apod.	nádražní knihkupectví	výstavní síň Topičův salon, první typ samoobslužné prodejny knih u nás

Zdroj: Eva Gajzlerová, vlastní zpracování

ZÁVĚR

*Dobrá díla jsou plodem dobrého charakteru,
a protože je chvályhodnější příčina než následek,
chval více dobrý charakter bez vzdělání než vzdělance bez charakteru.*³⁶⁶

Leonardo da Vinci (1452 - 1519)

Dobré dílo je i dobrá kniha. A kniha pro nakladatelství by neměla být jen jakýmsi komerčním předmětem, nástrojem zisku, ale měla by být jeho cílem. Cílem reprezentativním, zajímavým a žádaným; metou, o kterou stojí za to bojovat a v dalším okamžiku se ji snažit překonat.

Zrod *Melantrichu* sice začal na bázi malé stranické tiskárny, vydávající politicky zaměřený list, ale okolnosti, především politické a společenské události doby, ho posunuly jiným směrem. Vznikl svébytný koncern, nemající ve své době obdoby. Koncern, který si vybudoval dva hlavní proudy své činnosti – výrobně soběstačné knižní nakladatelství a vydavatelství periodického tisku. Celkový obraz *Melantrichu* však dotvářeli po celou dobu jeho existence lidé, nejen ti ve vedení podniku, ale také spolupracovníci, řadoví dělníci a mnohdy ho ovlivňovali i samotní čtenáři. Proč právě *Melantrich*? Co bylo příčinou jeho rozvoje, úspěchu a prestižní pozice, kterou zaujímal v době první republiky? A jak je možné, že na rozdíl od mnoha dalších nakladatelských domů po roce 1948 beze stopy nezanikl?

Odpovědi na vyvstálé otázky je nutné hledat nejprve ve výchozích podmínkách, doprovázejících vznik *Melantrichu*. Zatímco zmíněná nakladatelství *Aventinum*, *F. Topič* či *Josef R. Vilímek* byla založena jednotlivci, vedena samostatně, případně šlo o rodinné podniky, *Melantrichovo* zázemí bylo v uskupení, v politické straně. Základním pilířem *Melantrichu* byl tisk a vlastnictví tiskárny fungující na principech tržního hospodářství. *Aventinum* tiskárnu nikdy nemělo, *F. Topič* a *Josef R. Vilímek* ano, ale doplňovala jejich nakladatelskou činnost a byla využívána především pro zabezpečení vlastní produkce. *Aventinum* bylo zřízeno zcela nově, bez předchozích vazeb rok po první válce, v době formování základů právě zrozené republiky; *F. Topič* a *Josef R. Vilímek* navazovali na své starší, předválečné tiskařské a nakladatelské tradice a bez velkých organizačních či produkčních změn v nich pokračovali (vyjma modernizace tiskařských strojů a zázemí). *Melantrich* na tom byl jinak. V tiskařské činnosti sice

---

³⁶⁶ DA VINCI, L. *Nápady*. Praha: Odeon, 1982, s. 11. Neprodejná členská prémie. 01-000-82.

pokračoval z předválečné doby, ale i tak se musel velmi rychle adaptovat na nové technologie, musel přijmout nové podmínky společnosti a proměnit svou strukturu i přehodnotit své programy produkce, pokud chtěl uspět v konkurenci, novém zřízení a nestagnovat či zaniknout. Musel se nějak vymezit, na trhu specifikovat a najít nové uplatnění.

Melantrich toho dosáhl – nejmodernější technické vybavení, technologické novinky, plně vybavené filiální pobočky a profesní specialisté, to vše z něho učinilo tiskařskou velmoc na našem území. *Melantrich* expandoval nejen z hlediska distribučního pokrytí, ale také rozšiřováním nakladatelských a výrobních prostor; především se však rozhodl vstoupit na trh nakladatelský (koncese z roku 1919) a zaujmout výrazné místo na trhu s periodickým tiskem. Aby se však stal silným hráčem a podmanil si významnou část periodického a knižního trhu, muselo dojít k vnitřní reorganizaci, rozčlenění a především k tvorbě promyšleného dlouhodobé produkčního plánu, který zahrnoval nejen ekonomické aspekty, ale také poptávku a zájem čtenářů a společenské okolnosti, které zvenčí ovlivňovaly vnitřní svět koncernu.

Melantrich byl významným pojmem, důvěryhodným protivníkem i spoluhráčem a tak ho vnímala i tehdejší prvorepubliková společnost. Nebyl vždy dokonalým, to ani nelze být, neboť člověk sám o sobě není dokonalý a *Melantrich* byl tvořen lidmi. Nevyhnuly se mu tedy ani neúspěchy či aféry, ale žádná z okolností nebyla takového rozsahu nebo v kontextu, aby chod a existenci koncernu poškodila nebo zastavila. *Melantrich* představoval tiskařskou, nakladatelskou (především šíří produkce) a novinovou a časopiseckou velmoc, přičemž se zaměřoval na původní a překladovou literaturu, vracel se ke starším autorům, ale výrazné pole působnosti u něho nacházeli moderní autoři a to i v časopisech (mnozí spisovatelé byli zároveň i redaktory); zpřístupňoval obsahově stejné knihy různým vrstvám společnosti, zaměřoval se na beletrii, vědecké, naučné či výtvarné publikace, pochopil důležitost žen - čtenářek i formování dětského čtenáře. Vzhledem k šíři produkce, košatosti a provázanosti edic a množství novin a časopisů, vynechal ze svého programu téměř beze zbytku přípravu a realizaci bibliofilii a náročných publikací (na rozdíl od *Aventina* či *F. Topiče*), a přestože své aktivity zaměřil i na oblasti filmu či výtvarného umění, zřídil knihkupectví, nikdy nebyl *Melantrich* vnímán ve smyslu významného uměleckého místa, jako tomu bylo v případě nesrovnatelně menšího, na Prahu zaměřeného nakladatelství Františka Topiče a jeho salonu. Přínos *Melantrichu* spočíval především v jeho rozmanitosti, moderním přístupu, aktivní tvorbě nakladatelského programu a dosahu i pro vzdálené čtenáře celého tehdejšího Československa. Zbudované filiálky a s tím související

regionální mutace novin, distribuce tisku i do vzdálenějších míst Čech, Moravy a na Slovensko a Podkarpatskou Rus, to bylo to, co českou knihu a český periodický tisk přibližovalo čtenářům, navzájem je propojovalo a oslovovalo.

Stabilita a výrazná (ale v určitých aspektech stále trvajících) nezávislost na svém původním zřizovateli (*České straně národně sociální*), které se mu podařilo získat v průběhu dvacátých a třicátých let, si udržel a mohl z nich čerpat, což v následujících letech bylo možné považovat za příhodné. Nastalé podmínky a období během okupace omezily jeho činnosti a možnosti, ale po skončení války byl koncern schopen výroby, adaptace a dalšího rozvoje podle plánů.

Skutečnost, že po roce 1948 nezankl (na rozdíl od mnoha obdobných dalších, převážně soukromých firem stejného oboru), lze přičítat jeho podstatě vzniku, již zmíněné vytvořené stabilitě a funkčnímu výrobnímu zázemí. Zestátněním sice opět přišel o další část svých aktivit a akvizic, především byla oddělena polygrafie, ale podnik se pod svým jménem v době socialistického režimu udržel (vyjma osmi let transformace pod *Svobodné slovo*). Určitým paradoxem proto je, že *Melantrich* zanikl až v době obnoveného tržního hospodářství, v době, která mu měla být opět nakloněna a nabízela nové možnosti v rámci svobodného podnikání.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- BARTÁK, J. *Z dějin polygrafie*. Podtitul: Tisk novin a časopisů v průběhu staletí. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-203-0.
- BEDNAŘÍK., P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BYDŽOVSKÁ, Z. *Topičův salon*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883–1949*. Praha: Klub Obratník, 1993. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.
- ČAPEK, K. *Spisy. O Umění a kultuře díl 1. (1907–1918)*. Kapitola O knižním umění. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 22-122-84.
- DA VINCI, L. *Nápady*. Praha: Odeon, 1982. Neprodejná členská prémie. 01-000-82.
- DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři*. Praha: Nakl. politické literatury, 1963. ISBN 25-111-63.
- FEJLEK, V. *Melantrich – nepodlehne ani ohni ani meči*. Praha: Melantrich, 1998. ISBN 80-7023-273-0.
- FIRT, J. *Knihy a osudy*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-015-2.
- FUČÍK, B. *Čtrnáctero zastavení*. Praha: Melantrich, 1992. ISBN80-7023-109-2.
- GOTTHARD, J. *Literární tvorba na území Čech a Moravy v letech 1939–1945*. In: POLÁČEK, V. *Knihy a český národ 1939–1945: rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-635-5.
- HALADA, J. *Člověk a kniha. Úvod do nakladatelské specializace*. Praha: UK, Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-767-2.
- HALADA, J. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 80-7277-165-5.
- JAROLÍMKOVÁ, S. *Co v průvodcích o Praze nebývá 2*. Praha: Motto, 2012. ISBN 978-80-7246-598-9.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935). Praha: nakl. Libri, 2002. ISBN 80-7277-031-4.
- KOCIAN, J. *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno: nakl. Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-138-0.

- KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Řeč pronesená na počátku prací ve větší síni potocké školy 28. listopadu 1650. Praha: SPN, 1970. Z latiny přeložil Dr. Jaromír Kopecký. ISBN 14-393-70.
- LEHÁR., J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.
- LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ M. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- NAJBRT, V., BĚHAL, M., POTUŽÁKOVÁ, V. *Redaktor v tiskárně*. Praha: Vydavatelství Novinář, 1979. ISBN neuvedeno. Tematická skupina 02/70 59-234-75.
- NOVOTNÝ, V. *Matěj Václav Kramerius*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1973. Edice Odkazy pokrokových osobností naší doby, 32-019-73.
- OSVALDOVÁ, B., HALADA, J. a kol. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Praha: nakl. Libri, 2002. ISBN 80-7277-108-6.
- PAVLÁT, L. *Tajemství knihy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. Bezplatná prémie 18. ročníku KMČ. 13-981-KMČ-82.
- PECINA, M. *Knihy a typografie*. Brno: Host – vydavatelství, 2011. ISBN 978-80-7294-393-7.
- RUTH, F. *Kronika královské Prahy a obcí sousedících*. Díl 3. Praha: NLN, s.r.o., 1996. ISBN 80-7106-133-6.
- SEDLÁČEK, K., NEVOLE, M. *Balkón. Fenomén listopadu 1989*. Praha: nakl. Eva – Milan Nevole, 2010. ISBN 978-80-904313-1-7.
- ŠALDA, J. *Budování tisku za Rakouska, československé republiky a jeho obrana za německé okupace*. Obálkový podnázev: Paměti legendárního ředitele Melantrichu. Praha: nakl. EVA, 2001. ISBN: 80-238-8732-7.
- ŠÁMAL, P. *Soustružníci lidských duší*. Praha: Academia: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, 2009. ISBN 978-80-200-1709-3.
- ŠIMEČEK, Z., TRÁVNIČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2404-6.
- ŠKRABALOVÁ, I. Jaroslav Šalda: portrét titána tisku. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2531-9.
- ŠTOLLEOVÁ, B., JANČÍK, D. *Pivo, zbraně i tvarůžky – Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*. Praha: Maxdorf, s.r.o., 2014. ISBN 978-80-7345-422-7.
- ŠVEC, Š. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2478-5.

VEČEŘA, P. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing a.s., 2015. ISBN 978-80-247-4178-9.

VOIT, P. *Encyklopedie knihy – starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: nakl. Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006, I. díl. ISBN 80-7277-312-7.

VERNER, P. *Historie mediální komunikace*. Praha: UJAK, 2013. ISBN 978-80-7452-027-3.

ZACH, A. *Stopami pražských nakladatelských domů*. Praha: Thyrus, 1996. ISBN 80-901774-4-1.

ZACH, A. *Trojí nakladatelský příběh*. In DUPAČOVÁ, G., ZACH, A. *Topičův dům nakladatelské příběhy 1883–1949*. Praha: Klub Obratník, 1993. Katalog k výstavě ve Výstavní síni České spořitelny, Rytířská, Praha.

ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. 3. vydání. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-209-0.

Seznam použitých internetových zdrojů

ALOISJIRASEK.CZ. *Přehledy vydání všech Jiráskových děl*. [online]. [cit. 17. 12. 2017] WebArchiv – stránky archivovány Národní knihovnou ČR. Dostupné z: <http://www.aloisjirasek.cz/vybrane-spisy-odkaz-narodu>

BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – Melantrich – nakladatelský archiv*. Archivní pomůcka č. 1332 NAD č. 1093. [online]. [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181178/uvod/8440>

BADATELNA.EU Paměťová instituce on-line. *Literární archiv Památníku národního písemnictví – František Topič a nakladatelský archiv (1858–1941). Topičovo nakladatelství*. Číslo fondu/sbírky: 1774. [online]. [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/3081/uvod/6597>

BURGET, E. *Knižní a nakladatelská kultura první republiky*. Cyklus přednášek. [online] [cit. 2017-09.01] Dostupné z <http://bibber.cz/pdf/cyklus1-burget.pdf>

ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ. *Historie ČSNS – Naše historie*. [online]. 5. 4. 2010 [cit. 1. 12. 2017] Dostupné z <http://www.csns.cz/historie-csns-79>

ČESKÁ TELEVIZE. ČT24. *Co se četlo a nečetlo*. Historie.cz. [online]. 26. 3. 2011 [cit. 16. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1276591-co-se-četlo-a-necetlo>

DOTKNI SE 20. STOLETÍ! Národní muzeum. *Média v období první republiky*. [online]. [cit. 10. 12. 2017]. Dostupné z: http://dvacatestoletí.eu/data/files/MH_ML_4_1R.pdf

FENCL, I. *Toužimský, Moravec a Vilímek očima Jiřího Pošvy*. Literární noviny [online] 22. 3. 2016 [cit. 12. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.literarky.cz/blogy/ivo-fencl/21739-touimsky-moravec-a-vilimek-oima-jiiho-povy>

NADAČNÍ FOND FRANTIŠKA TOPIČE. [online] 23. 2. 2016 [cit. 5. 1. 2018] Dostupné z <http://www.frantisektopic.cz/onas.htm>

NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. *Aktualita k.s* [online]. NFA 2007 [cit. 13. 12. 2017]. Dostupné z: <http://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/12/Aktualita-k.s.pdf>

NÁRODNÍ LISTY. *Nová výrobní filmová u nás*. Ročník 66, číslo 313, str. 4. [online] Digitální knihovna. [cit. 3. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:c36f17e9-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:50397676-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

NEVIDITELNÝ PES. Lukes, Z. *Architektura: František Zelinka – 110 let*. [online] 10. 6. 2014. [cit. 29. 1. 2017]. Dostupné z http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-frantisek-zelinka-110-let-dwu-/p_architekt.aspx?c=A140609_093740_p_architekt_wag

SLOVNÍK ČESKÝCH NAKLADATELSTVÍ 1849–1949. *F. Topič (2) Knihkupectví a prodejna uměleckých předmětů s výstavní síní v Praze*. [online] 3. 7. 2012 [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z <http://www.slovník-nakladatelstvi.cz/nakladatelstvi/f-topic-2.html>

TISKÁRNA LIBERTAS. *O společnosti*. [online]. [cit. 11. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.tiskneme.cz/cs/o-spolecnosti/>

TOPIČŮV SALON. *10 let od založení V. Topičova salonu (2007–2017)*. [online] 2018 Topičův salon a klub [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné z <http://www.topicuvsalon.cz/o-topicove-salonu/>

ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Melantrich*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2015. [cit. 15. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1832>

ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945. Bedřich Fučík*. [online]. Aktualizace hesla a bibliografie 2006. [cit. 15. 12. 2017] Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=367&hl=fučík+bedřich+>

VOIT, P. *Knihtisk 17. a 18. století*. Verze 1.0. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze, 2008. [online]. [cit. 11. 12. 2017]. Dostupné z: http://uisk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Knihtisk-17.-a-18.-stolet%C3%AD_Voit.pdf

Seznam použitých norem

ČSN 01 01666 *Nakladatelská (vydavatelská) úprava knih a některých dalších druhů neperiodických publikací*. Praha: Vydavatelství norem, 1992. Datum účinnosti 1. 2. 1993. EAN 8590963284897

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

Obrázek 1: Subjekty a stadia procesu vzniku knihy z hlediska nakladatele/vydavatele	11
Tabulka 1: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1910 – 1927	64
Tabulka 2: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1928 – 1938	66
Tabulka 3: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1939 – 1945	67
Tabulka 4: Ediční řady Melantrichu vzniklé v letech 1945 – 1989	69
Tabulka 5: Ediční řady Melantrichu vzniklé po roce 1989	70
Tabulka 6: Komparace Melantrichu a Aventina	101
Tabulka 7: Komparace nakladatelství Melantrich a Josefa R. Vilímka a F. Topiče ...	104
Graf 1: Orientační počet vydaných titulů na území Čech a Moravy v letech 1939 – 1945	54
Graf 2: Orientační roční počet vydaných českých knižních titulů na území Čech a Moravy v porovnání s knižní produkcí nakladatelství Melantrich; 20. až 40. léta 20. století	62

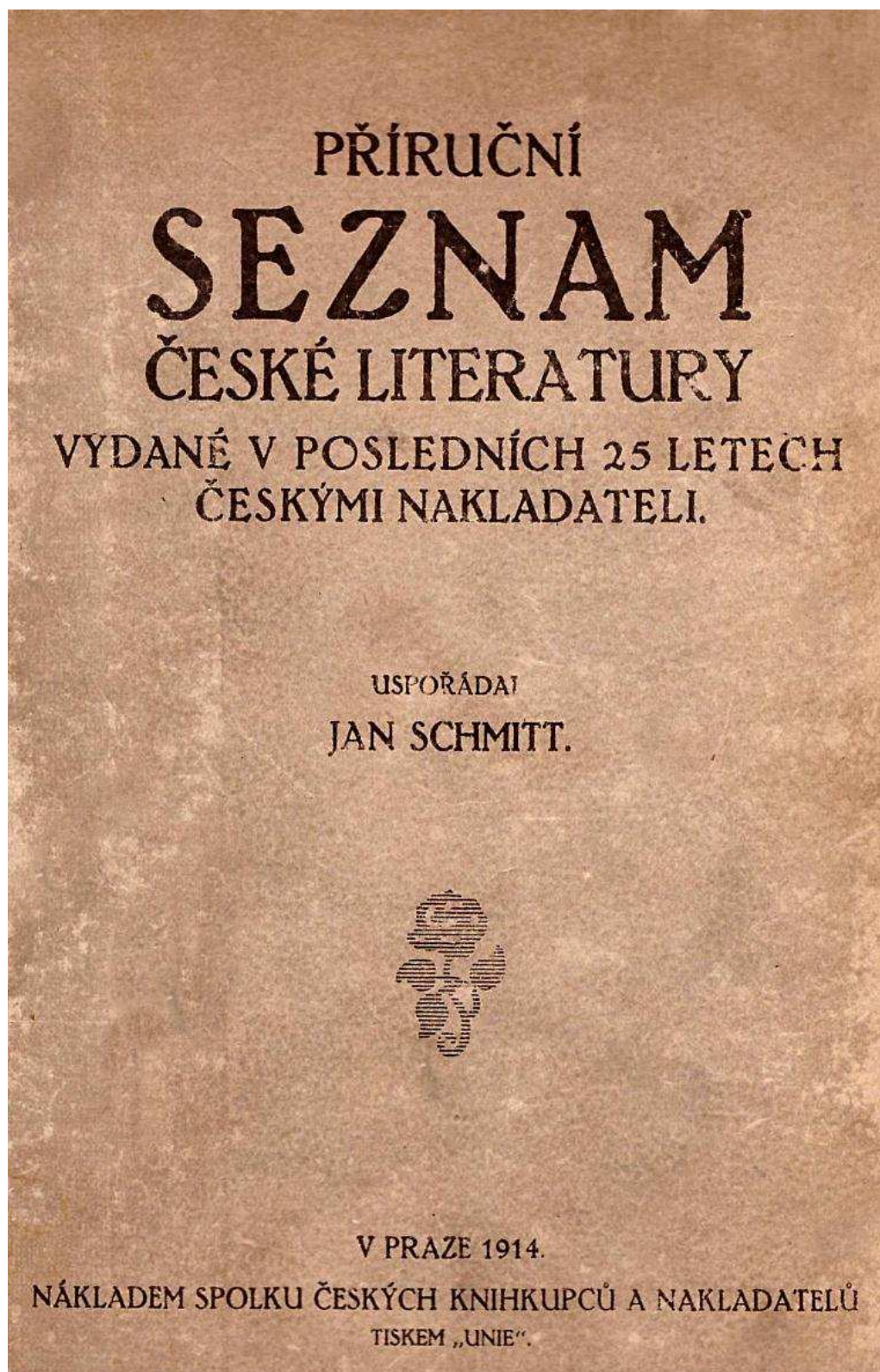
SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Příruční seznam české literatury vydané v posledních 25 letech českými nakladateli. Titulní list.	I
Příloha B – Ochranná známka cestovní kanceláře <i>Prago Via</i>, na níž je zpodobněn Karlův most a dopravní prostředky (letadlo, loď a vlak).	II
Příloha C – Jakub Deml, <i>Moji přátelé</i>. Stránka s tiráží a podpisy autora a ilustrátora.	III
Příloha D – Titulní stránka <i>Mladého hlasatele</i> z roku 1940.	IV
Příloha E – <i>Obrázkové dějiny národa českého</i>, Josef R. Vilímek, vydání pravděpodobně rok 1893, titulní strana.	V
Příloha F – <i>Novinky od Vilímků pro naši mládež k vánocům 1937</i>.	VI
Příloha G – Ukázky značek jednotlivých nakladatelství: a) <i>Melantrich</i>, b) <i>Josef R. Vilímek</i>, c) <i>Aventinum</i>, d) <i>F. Topič</i>	VII
Příloha H – Článek <i>Nová výrobní filmová u nás</i>. <i>Národní listy</i>, ročník 66, číslo 313, s. 4.	VIII

Zdroj: A – G vlastní soukromý archiv

PŘÍLOHY

Příloha A – *Příruční seznam české literatury* vydané v posledních 25 letech českými nakladateli. Titulní list.

Příloha B – Ochranná známka cestovní kanceláře *Prago Via*, na níž je zpodobněn Karlův most a dopravní prostředky (letadlo, loď a vlak).

Příloha C – Jakub Deml, *Moji přátelé*. Stránka s tiráží a podpisy autora a ilustrátora.

Krčínské tisky Melantricha
Se. III.

JAKUB DEML : MOJI PŘÁTELE

Šesté vydání.

Výtvarný doprovod suchou jehlou nakreslil Karel Svobinský,
který také navrhl grafickou úpravu.

Vydal a vytiskl Melantrich písmem Baskerville
v Praze v prosinci 1940

na ručním papíře Old Holland v počtu 200 číslovaných,
básníkem a grafikem podepsaných výtisků.

Rytiny vytiskl Mirro Pegrassi.

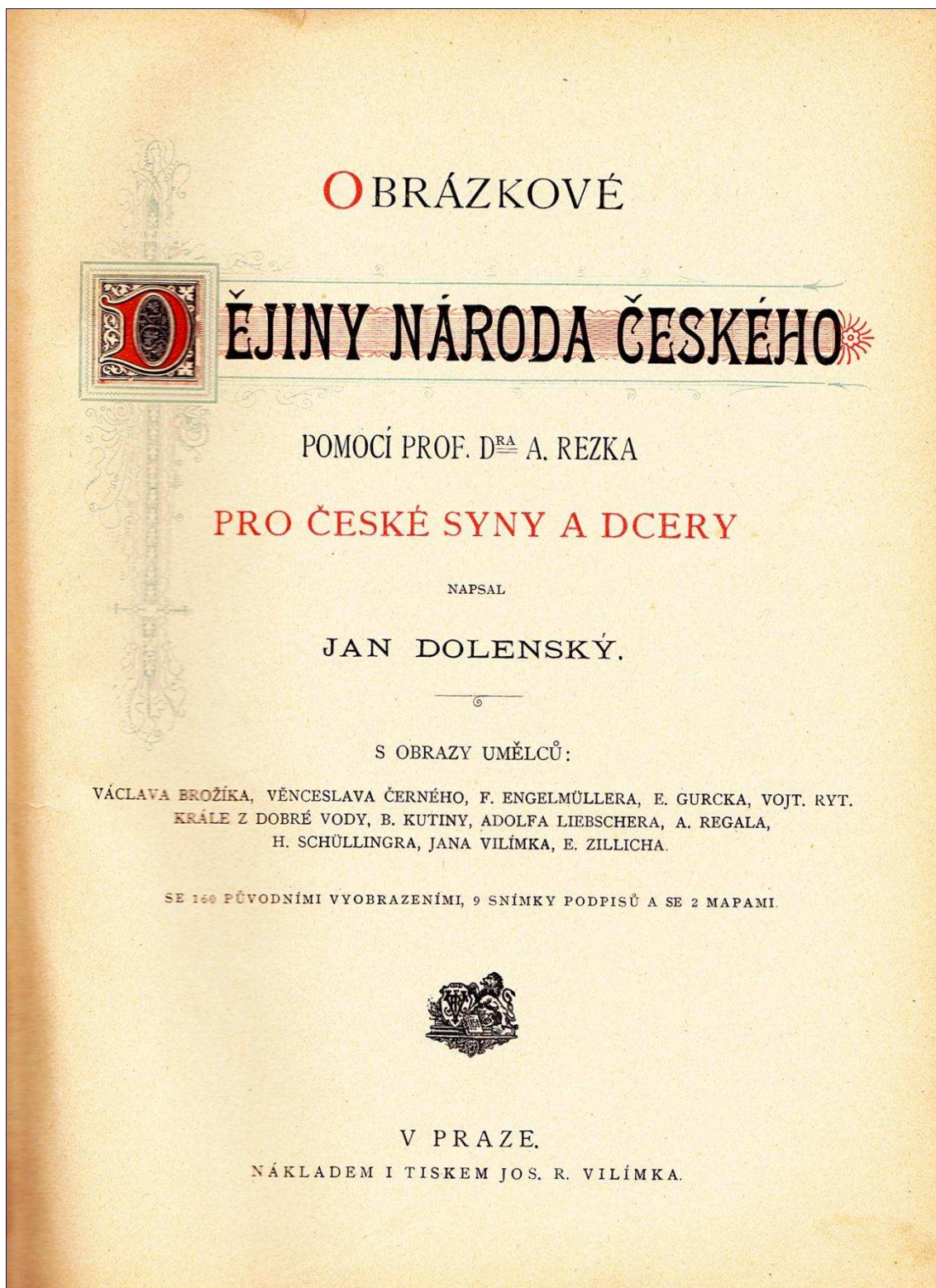
Jakub Deml
K. Svobinský

Tento výtisk má číslo   0

Příloha D – Titulní stránka *Mladého hlasatele* z roku 1940.

Příloha E – *Obrázkové dějiny národa českého*, Josef R. Vilímek, vydání
pravděpodobně rok 1893, titulní strana.

Příloha F – Novinky od Vilímků pro naši mládež k vánocům 1937.

Novinky od Vilímků pro naši mládež k vánocům 1937

MALÝM

B. Schweigstill: Srdíčko ve zlaté Praze.

Ilustrace C. Kotyšana. Patnáctero pohádek z pražského prostředí, protkaných výstižnými pasážemi o branné výchově a lásce k vlasti. **Kart. Kč 25.—**

Stan. Hakl: Naším dětem.

Hříčky, žerty a kouzla. Hakla zná každý z Dědečkových žertíků, jichž je tato sprýmovná a vtipná knížka skvělým doprovodem. **Brož. Kč 18.—, kart. Kč 24.—**

K. Dewetter: Vltavinská dobrodružství.

Ilustroval V. Čutta. Poutavé pohádky o ďáblu, který ukradl zvon, o krysařích a o větru, jenž chtěl sfouknout všecko... **Brož. Kč 20.—, kart. Kč 28.—**

DOSPÍVAJÍCÍM

Rudyard Kipling: Stateční kapitáni.

První ilustrované vydání. Obrazy Zđ. Buriana. Přeložila Pavla Moudrá. Kniha básnických líčení moře a života na něm, světově proslulá. **Brož. Kč 30.—, kart. Kč 38.—, váz. Kč 42.—**

D. G. Mukerždi: Můj slon Kári.

Ilustroval Zđ. Burian. Přeložil Rud. Janíček. „Ano, lze bezvýhradně mluvit o této knize jako o jedné z nejlepších a nejkrásnějších...“ napsaly Ranní noviny. **Brož. Kč 22.—, kart. Kč 30.—, váz. Kč 34.—**

Julius Verne: Dvacet tisíc mil pod mořem.

Nově ilustrováno Zđ. Burianem a přeloženo Zđ. Hozbikem. Plul jste v mládí s touto knihou pod oceány u záračného okna ponorky Nautilus? **Brož. Kč 40.—, kart. Kč 48.—, váz. Kč 52.—**

Karel Hadrbolec: Děti Evropy.

Ilustroval Miloš Novák. Román hochů s tendencí všelidskosti, tedy kniha o sblížení národů, ale současně naplnivá a pestrá povídka. **Brož. Kč 22.—, kart. Kč 28.—**

Klas: Detektiv, dobrodr. Pavla Brouška a psa Mlaska.

Ilustroval M. Novák. Autor, sám vyšší policijní úředník, napsal tu první českou opravdickou detektivku pro mládež s úspěšnou tendencí. **Brož. Kč 20.—, kart. Kč 26.—**

F. Steuben: Letící šíp.

(I. svazek cyklu Rudi hrdinové.) S mnoha původ. vyobr. Přeložil ir. Romportl. Hrdinná píseň o boji rudých mužů proti bílým dobyvatelům za svobodu podle studia historického. **Brož. Kč 15.—, váz. Kč 24.—**

A. Galopin: Patnáctiletý letec.

I. svazek. Četné ilustrace. Čím nám starším býval Verne, tím je dnešní generaci, toužící po velkých dobrodružstvích, Galopin. **Brož. Kč 35.—, váz. Kč 47.—**

Bengt Berg: Dobrodružství lovců nosorožců.

Ilustroval J. Wovk. Kniha švédského lovce, fotografa přírody, cestovatele a skvělého vypravěče o napínavých osudech švédského hochy. **Brož. Kč 20.—, váz. Kč 30.—**

DOSPÍVAJÍCÍM DÍVKÁM

V. Štáflová: Deník patnáctileté.

Ilustroval F. Smatek. Nejnovější románec autorky Uličnice a Zorky-tuláčka. **Brož. Kč 25.—, váz. Kč 35.—**

M. Mervartová: Věra se dá na pokání.

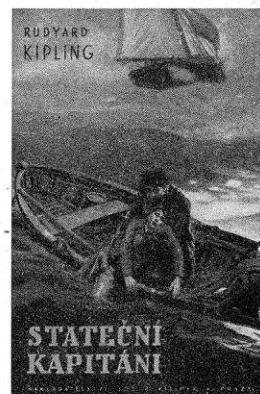
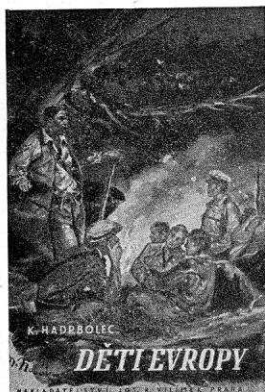
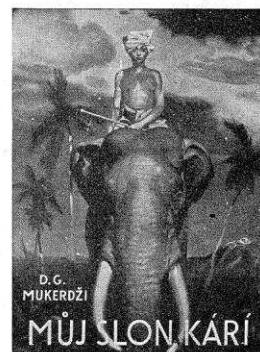
Ilustroval J. Goth. Dobrý dívčí románec o veselém životě tří pražských povah děvčat. **Brož. Kč 25.—, váz. Kč 35.—**

Jar. Hüttlová: Cesta do ráje.

Ilustroval J. Goth. Boj mladé studentky o povolání a lásku. **Brož. Kč 18.—, váz. Kč 28.—**

Guy Chantepleure: Žaniny zasnuby.

Román mladé Američanky. Dílo poctěné cenou Francouzské akademie vyšlo jen ve Francii ve 150 vydáních! **Brož. Kč 25.—, váz. Kč 35.—**

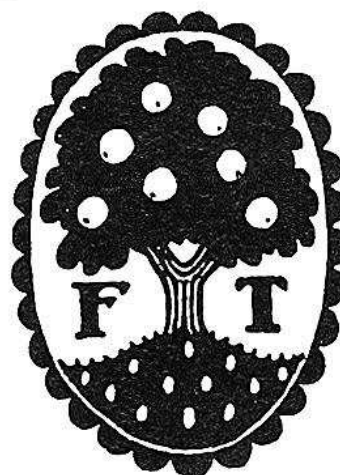
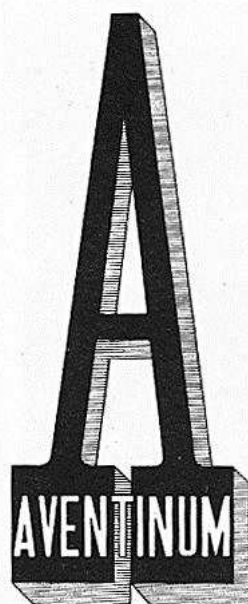
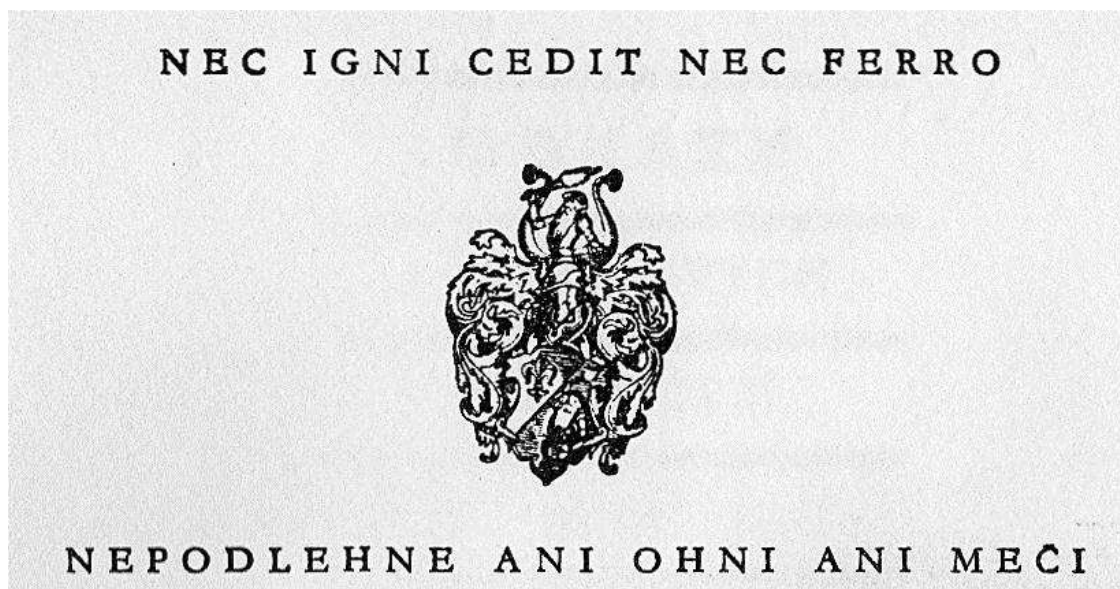

Dodá každý knihkupec. Nakladatelství Jos. R. Vilímků v Praze, filiálka v Bratislavě v »Redutě«

Příloha G – Ukázky značek jednotlivých nakladatelství:

a) *Melantrich*, b) *Aventinum*, c) *Josef R. Vilímek*, d) *F. Topič*

Nová výrobní filmová u nás.

V posledním čísle *Rozprav Aventina* oznamuje Karel Anton a dr. Štorch-Marien, že založili výrobní filmů *Aventinum Anton Film*, která chce vyráběti filmy: 1. technicky bezvadné, 2. umělecky hodnotné, 3. moderně kultivované.

Pro sezonu 1929 připravují podnikatelé: 1. v produkci Voskovcově a Werichově komedii na námět Nestroyovy veselohry „*Si řádně zařádit*“. 2. Velký moderní kulturní film „*XX. století a my*“. 3. Filmovou komedii na Štorch-Marienův námět. 4. Kulturní film „*a knížetem Václavem*“. 5. Filmový slovník, který bude zahájen v několika předních pražských kinech ještě letos cyklem snímků „*Deset let Československa*“. ... ..

Přejeme novému podniku mnoho zdaru.

F. H. S.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Eva Gajzlerová

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Historický vývoj Melantrichu jako vydavatelského a nakladatelského koncernu se zaměřením na vrcholné období 1. republiky

Rok: 2018

Počet stran textu bez příloh: 101

Celkový počet stran příloh: 8

Počet titulů českých použitých zdrojů: 37

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: -

Počet internetových titulů: 18

Počet ostatních zdrojů: 1

Vedoucí práce: PhDr. Hugo Schreiber